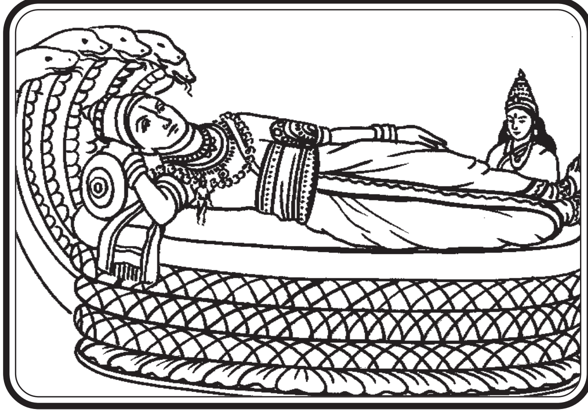
శ్రీః

శ్రీరంగనాథుని అభిషేక చూర్ణికలు
శ్రీ రంగనాథ స్తోత్రమ్ - శ్రీరంగరాజ వింశతి

శ్రీ పరాశర భట్టర్ - శ్రీ వరవరమునులు

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా

(ఆంధ్ర ప్రతిపదార్థ-తాత్పర్య-విపుల వివరణ)

ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు

ప్రకాశకులు

సాధన గ్రంథ మండలి, తెనాలి.

శ్రీరంగనాథుని అభిషేక చూర్ణికలు - శ్రీరంగనాథ స్తోత్రమ్ - శ్రీరంగరాజ వింశతి

శ్రీ పరాశర భట్టర్ - శ్రీ వరవరమునులు

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా

(ఆంధ్ర ప్రతిపదార్థ-తాత్పర్య-విపుల వివరణ)

ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు

ప్రథమ ముద్రణ:- 31st August 2002, Sri Krishna Janmashtami
చిత్రభానుసంవత్సర శ్రావణమాసము - శ్రీకృష్ణజన్మాష్టమి

ప్రతులు : 1000
పేజీలు : 176
వెల రూ. : 60-00

DTP by
VIKRAM GRAPHICS
Opp. M.R.O. Office
CHIRALA - 523 155
Ph.: 08594 - 37658

Printed at

శ్రీ రంగనాథుని
అభిషేక చూర్ణికలు

శ్రీ పరాశర భట్టరు ప్రణీతములు

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా

- ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు -

ఉపోద్ఘాతము

శ్రీవైష్ణవాచార్య పరంపరలో నాయకమణిగా వెలుగొందు శ్రీరామానుజుల అంతరంగ శిష్యులలో కూరేశులు అనబడు శ్రీవత్సాంకులు ప్రథమగణ్యులు. వీరికి పరాశరభట్టరు, వ్యాసభట్టరు అను కుమారు లిరువురు అవతరించిరి. వీరిలో శ్రీ పరాశరభట్టరు సకల శాస్త్రములలో సమర్థులు. కావుననే వీరు 'భట్టర్!' అని గొప్పగా సంబోధింపబడుచున్నారు. భట్టరు అనగా వేద శాస్త్రాదుల నన్నింటిని తెలిసినవారని అర్థము. శ్రీరంగనాథుడు, శ్రీరంగనాయకియు స్వయముగా వీరిని ఊయలలో పరుండబెట్టి, లాలించి, పెంచిరని వీరి చరిత్ర తెలుపుచున్నది. దీనిని వీరే ('శ్రీరంగరాజకమలాపదలాలితత్వమ్'-ఇత్యాదిగా) తెలిపిరి. దివ్య దంపతుల పరిపూర్ణ కటాక్షమునకు పాత్రమైన వీరు మహా మేధావిగా, గొప్ప కవిగా, రసికాగ్రేసరులుగా వెలుగొందుటలో ఆశ్చర్యమేమియు లేదు.

వీరు భగవద్రామానుజుల ఆజ్ఞానుసారము తమ తండ్రి అగు కూరేశులు పొందిన సేవలను- అనగా శ్రీరంగనాథుని పురోహితులుగా విజ్ఞాపనము చేయుట, పురాణ పఠన మొనర్చుట, అభిషేక కాలములలో అభిషేక చూర్ణికలను విన్నవించుట మొదలగు విశేషకైంకర్యములను పరంపరాప్రాప్తముగా పొంది, నిర్వహించు చుండిరి. దానికి తగినట్లు వీరి ప్రార్థనా శ్లోకము అద్భుతముగా అమరియుండుట గమనింప తగినది. ఆ శ్లోకమేమనగా

శ్లో॥ శ్రీపరాశరభట్టార్యః శ్రీరంగేశపురోహితః।
శ్రీవత్సాంకసుతః శ్రీమాన్ శ్రేయసే మే2స్తు భూయసే॥

(కూరేశుల పుత్రులు, శ్రీరంగనాథుల పురోహితులు, శ్రీవైష్ణవసిరిని నిండుగా కలవారును అగు శ్రీపరాశరభట్టరు నాకు మిగుల మంచి కొరకు అగుదురు గాక!)

కొన్ని మాసారంభ దినములలో, ప్రతి ఏకాదశి, అమావాస్య తిథులలో, రేవతీ నక్షత్రము కూడిన దినములలో, సూర్యచంద్రగ్రహణ సమయములలో, ఇంచు మించు ఉత్సవముల చివరినాళ్లలో శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తి అభిషేకమును

స్వీకరించుట పరిపాటి. అపుడు వేదమును విన్నవించుటకును, అభిషేక చూర్ణికలను పఠించుటకును పురోహితులగు భట్టరు వంశీయులు వచ్చుట సంప్రదాయము. గొప్ప కవిగా, ఆశుకవిగా, వెల్గునట్టి, పరమరసికులగు భట్టరును అచటి పెద్దలు స్వామిని ఒక శ్లోకముతో వర్ణింపుడని ప్రార్థింతురు. అపుడు భట్టరును అందులకు అంగీకరించి చక్కని శ్లోకములను రచించి, భగవానుని నదిగా, పర్వతముగా, సముద్రముగా, కల్పవృక్షముగా, మేఘముగా, సూర్యునిగా, చంద్రునిగా, ఇట్లు పలు వానితో పోల్చి వర్ణించుచు, వానికి తామే శ్రుతిస్మృతి-ఇతిహాస- పురాణములు, కావ్యములు, దివ్యసూరుల సూక్తులు, పూర్వాచార్యుల స్తోత్రములు అను వీనినుండి ప్రమాణములను చూపి, వ్యాఖ్యాన మొనర్చుటయు అలవాటు. భట్టరు శ్లోకములు శబ్దమాధుర్యము, అర్థగాంభీర్యములతో నిండియుండి, శ్రోతల మనస్సులను కొల్లగొట్టునవియై యుండును. వీనికి భట్టరు స్వయముగా రచించిన వ్యాఖ్యలు అసమానములై వెలుగుచున్నవి. ఇవియే అభిషేక చూర్ణికలు.

ఇవి పఠితల మనస్సులను కదలించు స్వభావమును కల్గి సంస్కృతము, తమిళము అను రెండును కలసిన మణిప్రవాళశైలిలో అమరియున్నవి. ఈనాటికి భట్టరు వంశీయులు భట్టరు శ్లోకములను వారు అనుగ్రహించిన వ్యాఖ్యతో ఒక్కొక్క అభిషేక సమయములో ఒక్కొక్క శ్లోకమును సవ్యాఖ్యగా శ్రీరంగనాథుని ముందు విజ్ఞాపించుచున్నారు.

శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తి అభిషేకమును స్వీకరించునపుడు ఈ శ్లోకములను విన్నవించుటకు ముందు ఆలయములోని అర్చకులు **'అరుళప్పాడు పరాశరభట్టర్'** (పరాశరభట్టరు అనుగ్రహింపబడు చున్నారు) అని భట్టరు వంశీయులను ఆహ్వానింతురు. వెంటనే వారు **'నాయన్దే'** (స్వామీ! నీ దాసుడను) అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచు స్వామి ముందుకు వచ్చి నిలుతురు. 'నాయన్దే' అనుట తెనుగున 'స్వామీ' అనుచు ఆంధ్రీకరింపబడినది. 'నాయన్, తే'' స్వామీ! నేను నీ దానుడనని ఆ ప్రయోగము యొక్క అర్థము. అట్లే, అనువాదములో సర్వత్ర 'తి.వా' అను సంకేతము శఠకోపసూరి ప్రబంధమగు తిరువాయ్‌మొళిని తెలుపునని గుర్తింపనగును.

భట్టరు రచించిన ఈ అభిషేక(సమయ)శ్లోకములను వారి వ్యాఖ్యానముతో

పాటు శ్రీరంగములోని శ్రీమాన్. **అ. కృష్ణమాచార్యులు** గారు (శ్రీవైష్ణవ శ్రీ ముద్రాలయాధిపతి) 30-5-1999న తేదీన తమిళ లిపిలో ప్రచురించిరి. ఇవి ఇంతవరకు ఆంధ్రీకరింపబడలేదు. వీనికి తెలుగుసేత చేయమని సహృదయ రత్నము, సాహిత్యప్రియులు శ్రీ ఆర్.మోహనరావుగారు(చీరాల) ఆదేశించుటచే ఈ అనువాదమును చేసి దీనికి **'శ్రీసేవా'** అను పేరు పెట్టితిని. భట్టరు వ్యాఖ్యలలోని ప్రమాణములకు లభించినంతవరకు ఆకరములను చూపుచు, యథాశక్తి అనువాదమును చేసితిని. భట్టరువంటి మహనీయుల సూక్తులను, అందున మణిప్రవాళభాషలో రచింపబడిన వ్యాఖ్యలను ఆంధ్రీకరించుట మాదృశునకు మిక్కిలి కష్టతరము, సాహసమును అనుటలో సందేహము లేదు. కాని అపూర్వమైన ఈ సాహిత్యమును తెలుగువారికి అందివ్వవలెనను ఉత్కట మైన అభిలాష, ఆత్మీయుల మాటను కాదనలేకపోవుటయు నేనీ ప్రయత్నమును చేయుటకు ముఖ్యకారణములు.

ఈ శ్లోకములతో వ్యాఖ్యలతో పాటు అనుబంధముగా ఇందు చేర్చబడిన మరికొన్ని (ఎనిమిది) శ్లోకములు 'భట్టార్యముక్తకములు' అను పేరుతో శ్రీమాన్ పరవస్తు గోవిందాచార్యులుగారిచే శ్రీనివాసముద్రణాలయమున (గోరింట్ల) 1940వ సంవత్సరమున ప్రచురింపబడినవి. వీనికి భట్టరుకృతవ్యాఖ్య దొరుక లేదు. ఉన్నదేమో తెలియదు. వీనిని భట్టరు వంశీయులు శ్రీరంగమున విన్నవించుచున్నట్లును కానరాదు. ఇవి ఏవిధముగా ప్రచారములోనికి వచ్చినవో తెలియకున్నది. ఈ శ్లోకములన్నియు 'త్వం మేఽహం మే' అను 25వ శ్లోకముతో పోలినవై, రసికజన హృదయావర్జకములైయుండుటచే అనుబంధముగా చేర్చబడినవి. సాహిత్యరసికులైన, సహృదయులైన పాఠకులు ఈ ప్రయత్నమును వాత్సల్యముతో ఆదరింతురని నమ్ముదును. నన్ను ఈ కార్యమునకు పదేపదే ప్రోత్సహించిన మిత్రవర్యులు శ్రీ ఆర్. మోహనరావు గారికి హార్దికమైన కృతజ్ఞతావిష్కరణమొనర్చుచున్నాను.

'సరస్వత్యాస్తత్త్వం కవి సహృదయాఖ్యం విజయతే'.

శ్రీపరాశరభట్టార్యకృతాభిషేకచూర్ణికాః।
ఆంధ్రీచకార విదుషాం శింగరార్య స్సతాం ముదే॥

* * *

శ్రీరంగనాథపరబ్రహ్మణే నమః
శ్రీపరాశరభట్టర్ ప్రణీతములైన

శ్రీరంగనాథుని అభిషేక చూర్ణికలు

(తిరుమజ్జన కట్టియమ్)

శ్లో॥ **అమృతప్రభవం ప్రభాప్రభావ-**
ప్రహతధ్వాంతలసద్విలాసజాతమ్।
సకలం సకలానుమోదహేతుం
శశినం త్వాం కలయామి రంగరాజ॥ **1**

ప్రతిపదార్థము:-శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగరాజ=రంగనాథా!, అమృత ప్రభవమ్=అమృశబ్దవాచ్యమగు మోక్షమునకు నిర్వాహకుడవు, (లేక) అమృతమనబడు (కారణ) జలమునకు ఉత్పాదకుడవు, ప్రభాప్రభావ=(నీ దివ్య దేహముయొక్క, స్వరూపము యొక్క) కాంతియొక్క ప్రభావముచే, ప్రహతధ్వాంత=నశింపచేయబడిన (బాహ్య - అబాహ్య) తిమిరమును కలవాడవు, లసత్+విలాస జాతమ్=ప్రకాశించు(నిత్య యౌవనకృత) లీలలను కలవాడవు, సకలమ్=కలా శబ్దముచే తెలుపబడు లక్ష్మితో, దివ్యాయుధములతో, వేదములతో కూడినవాడవు, సకల+అనుమోద హేతుమ్ =కలా శబ్దవాచ్యమగు వేదమును కల (వేదమందు నిష్ఠను కల) వారికి ఆనంద హేతువైనవాడవు అగు, త్వామ్=నిన్ను,

చంద్రుని పక్షమున

అమృతప్రభవమ్=(దేవభోగ్యమగు) అమృతమునకు జన్మస్థానము, (లేక) అమృతమనబడు జలమును జన్మస్థానముగా కలవాడు, ప్రభాప్రభావ=తన వెన్నెలయొక్క ప్రభావముచే, ప్రహత=నశింపచేయబడిన, ధ్వాంత=చీకటి యొక్క, లసత్ = ప్రకాశించు, విలాసజాతమ్ = లీలల సమూహమును (విజృంభణములను) కలవాడు, సకలమ్=కళాశబ్దవాచ్యములగు అంశలతో కూడినవాడు, సకల+ అనుమోదహేతుమ్=అందఱి ఆనందమునకు హేతువైన వాడును అగు, శశినమ్=చంద్రునిగా, కలయామి=భావింతును.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామి! 'శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వ మశ్నుతే' (శ్రద్ధాస్వరూపిణియగు లక్ష్మిచే దేవుడు దేవత్వమందుచున్నాడు - కాఠ - 3.3) అని, ' అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ' (ఈ జగత్తుకు ఈశ్వరి, విష్ణుపత్ని - నీళాసూక్తమ్) అని, "ఆనీదవాతమ్ స్వధయాతదేకమ్' (సంహార కాలమున స్వధాస్వరూపిణియగు లక్ష్మితో భగవానుడు ఒకటిగా కలసియుండెను - యజు.బ్రాహ్మణే - 2.8.9) అని, 'హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ' (హ్రీదేవి అగు భూదేవియు, లక్ష్మిదేవియు నీకు పత్నులు - తైత్తి - ఆర - 3-13-41) అని, 'శ్రీవత్సవక్షాః నిత్యశ్రీః' (శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చను వక్షఃస్థలమున కలవాడు, నిత్యయైన లక్ష్మిని కలవాడు, అనగా ఎల్లప్పుడు లక్ష్మితో కూడియుండువాడు-రామా-యుద్ధ-114-15) అని, 'రసికుడు లక్ష్మీభర్త' (తి.వా. 1-9-1) అనియు చెప్పబడిన విధముగా శ్రియఃపతివై, 'విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ'(పరబ్రహ్మ విజ్ఞాన స్వరూపుడు, ఆనందమయుడు)'అని, 'శాంతానంత చిదానందమ్' (శాంతుడు, అనంతుడు, చిద్రూపుడు, ఆనంద స్వరూపుడు అగు వానిని) అని, 'వెలుగు నట్టి ఆనంద స్వరూపుడు' అనియు నుడువబడినట్లు జ్ఞానానందస్వరూపుడవై 'పరా2స్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే, స్వాభావికీ జ్ఞానబల క్రియాచ" (ఈ పరమాత్మయొక్క ఉత్కృష్టమైన శక్తి స్వాభావికమైనది, వివిధములైనది, జ్ఞాన బలక్రియలను కల్గినదియును - శ్వేతా - 6-8), 'తేజోబలైశ్వర్యమహావిబోధ సువీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః' (తేజస్సు, బలము, ఐశ్వర్యము, గొప్పజ్ఞానము, గొప్పవీర్యము, శక్తి మొదలగు గుణముల అద్వితీయమైన సమూహము - వి.పు. 6-5-85) అని, "అనవధికకల్యాణ గుణములను కల నారాయణుడు' (తి.వా. 1-2-10) అనియును వర్ణింప బడినట్లు" సమస్త కల్యాణగుణాత్మకుడవై (వి.పు -6-5-84), 'భారూపః' (ప్రకాశ స్వరూపుడు - ఛాందో. 3-14-2) అని, 'ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహః' (ఇచ్ఛచే గ్రహింపబడినది, అభిమతమైనదగు గొప్పరూపమును కలవాడు - వి.పు. 6-5-84) అని, 'కాచివడబోసిన మంచి బంగారముకూడ నీ మేనికాంతికి సరికాదు' (తి.వా.-3-1-2)అని చెప్పబడినట్లు అతి విలక్షణమైన దివ్యమంగళ విగ్రహ విశిష్టుడవై, 'యస్య ఛాయా2మృతమ్'

(ఎవని ఛాయ అమృత స్వరూపిణియగు లక్ష్మియో తై.త్తి. 4-1) అని, 'అస్యా మమ చ శేషా హి విభూతి రుభయాత్మికా' (ఉభయ విభూతులను ఈమెకు అనగా లక్ష్మికి, నాకును శేషములు కదా) అని, 'భూలోకవాసులకు, పరమపదవాసులకును ఎల్లప్పుడు నేత్ర భూతుడు' (తి.వా. -1-8-3) అనియు తెలుపునట్లు లీలాపరికరముగ, భోగపరికరముగనున్న లీలా విభూతిని, త్రిపాద్విభూతిని కలవాడవై, ఇట్లు విలక్షణ స్వరూప-గుణ-విగ్రహ-విభూతులను కల్గినవాడవైయుండుటచే అవాప్త సమస్త కాముడవైయున్నవాడవై నను అంతులేని అనర్థ సముద్రమున మునిగియుండి అల్లాడు సకల చేతనులపట్ల 'దయగలవాడు' (తి.వా. 2-10-11) అనునట్లు ఆజాన సిద్ధమైన, అందమైన కరుణతో వారికి ఆశ్రయుంప తగినవాడవగుట కొఱకు, 'ఏవం పంచ ప్రకారో2హ మాత్మనామ్ పతతా మథః'(ఇట్లు అయిదు విధములను కలవాడనగు నేను అథః పతనము చెందు ఆత్మలకు) అని, 'పరమపదమున కూర్చుందువు, వేంకటాద్రిపై నిలుచుందువు, సముద్రమున పవళింతువు, భూమిపై సంచరింతువు, వీనియందు అంతట(దాగియుండి) అంతర్హితుడవై నివసింతువు' (తి.వా. 6-9-5) అనియును పల్కునట్లు పరత్వాది ప్రకార పంచకమును పరిగ్రహించునపుడు, 'తమసః పరస్తాత్' (తమస్సునకు ఆవలి వైపున - పురుష సూక్తమ్) అని, 'మిక్కిలి ఉన్నతమైన, పరమాకాశ శబ్దవాచ్య మైన పరమపదమున నుండు వాడు' (తి.వా. 5-3-9) అని, 'అంభస్య పారే' (సముద్రజల తీరమున - తైత్తి. నారా) అని, 'క్షీరాబ్ధియందు నీవు శయనించిన అందమును మేము వినినచో కాళ్ళు ఆడును, (పెరియ తిరువన్దాది - 34) అనియు పల్కిన విధమున పర-వ్యూహములు దేశ విప్రకృష్టములగుటచే, విభవములు- 'గత స్స్వస్థాన ముత్తమమ్' (ఉత్తమమైన స్వస్థానమునకు చేరెను -భారతే-మౌసలపర్వణి) అని, "ఆశ్చర్యకరచేష్టితములను చేసి, స్వస్థానమునకు పోయిన అద్భుతకృత్యములును - తి.వా. 5-10-1) అని చెప్పునట్లు కాలవిప్ర కృష్టము లగుటచే, 'యమాత్మా న వేద యస్య ఆత్మా శరీరమ్' (ఏ భగవానుని ఆత్మ తెలియదో, ఏ భగవానునకు ఆత్మ శరీరమో-బృహ. 3-7-3)అని, 'బాహ్య చక్షువునకు కానరానివాడా' (తి.వా. - 7-2-2) అని చెప్పునట్లు అంతర్యామి

రూపము కరణ విప్రకృష్టమగుటచే, ఇట్టి ఎట్టి దోషములు లేని అర్చావతారము అన్ని విధములుగా సన్నికృష్టమై 'అర్చావతారవిషయే మయాప్యుద్దేశత స్తథా, ఉక్తా గుణా న శక్యంతే వక్తుం వర్షశతైరపి' (అర్చావతార విషయమున నాచే కూడ సంగ్రహముగ తెలుపబడినది. అందలి గుణములను నూరు సంవత్సరముల పాటు పల్కినను పూర్తిచేయ సాధ్యము కాదు -) అని, 'భక్తుడు తన మనస్సుతో దేనిని భగవద్రూపముగ భావించునో, దానినే నీలాబ్దవర్ణుడగు స్వామి ఆదరించును' (తి.వా. 13-6-9) అనియు పలుకునట్లు అనవధికసౌలభ్యాది కల్యాణగుణగణసీమాభూమి యగుటచే, 'అర్చారూపిగా నుండియే సమస్త జీవులను అంగీకరింతుము' అని మనస్సున తలచి, 'భక్తులు, సన్న్యాసులు, ప్రాచీన వాక్కును (సంస్కృతమును) నోట కల్గిన మునులు, అంతట వ్యాపించి, నర్తించు సిద్ధులును, (నిత్యముక్తులు) అంజలి ఘటించి, నమస్కరించునది, దిక్కులకు దీపమైయున్నది అగు శ్రీరంగము' (భట్టనాథ సూక్తము -4-9-6 అనునట్లు అజ్ఞ-సర్వజ్ఞ భేదములేక, అశేషలోక శరణ్యుడవై, శ్రీరంగ మహానగరమున శ్రీరంగనాథుడవై వేంచేసి యుండు నీవు ఇపుడు దివ్యోత్సవ మను మిషతో పాదుకలను దాల్చి, బయలుదేరి బహువిధకటాక్షామృత వర్షముతో చేతనుల బహువిధమైన, నిరంతరమైన దుఃఖ వర్షమును బాపుటచే కల్గిన శ్రమ తీరునట్లు అభ్యంజన మాడి, మంగళాంగరాగములచే పూయబడిన దివ్యాంగము లను కలవాడవై, "సూర్యాంశుజనితం తాపమ్ నిన్యే తారాపతిః స్వయమ్" (సూర్య కిరణముల వలన కల్గిన తాపమును చంద్రుడు స్వయముగా పోగొట్టెను) అనునట్లు తీక్ష్ణకిరణుడగు సూర్యుని కిరణములచే కల్గిన తాపమును 'అమృతమును స్రవించు నూతన కిరణములచే చంద్రుడు' (పెరియతిరు 8-5-1)తీర్చునట్లు, సర్వజనతాప త్రయమును తీర్చువాడవైయున్న సన్నివేశము, పద్మోల్లాసకరత్వ - అదోషకరత్వ - రథాంగ ప్రియత్వాదులచే చంద్రుని కంటె వైలక్షణ్యము ఉన్నను, ఒక్కొక్క విధమున చంద్రునితో సామ్యమును విన్నవింప వీలగునట్లున్నది. అదెట్లనగా -

అమృత ప్రభవమ్ - స్వామీ! చంద్రుడు సుధా విధియగుటచే దేవతలకు భోగ్యమైన అమృతమునకు జన్మభూమియై యున్నాడు. అంతియేకాక, అమృత

శబ్దవాచ్యమగు సముద్రజలమును జన్మస్థానముగా కల్గినవాడై యున్నాడు. (అమృతస్య ప్రభవః, అమృతం ప్రభవః యస్య సః). నీవు 'అమృతస్యైష సేతుః' (ఇతడు అమృతమునకు వారథి - ముండక 2-2-5) అని, 'మోక్షమిచ్ఛేత్ జనార్దనాత్'' (జనార్దనుని వలన మోక్షమును కోరతగును) అనియు పల్కు విధమున అమృత శబ్దవాచ్యమగు మోక్షమునకు నిర్వాహకుడవై, 'తదపో2సృజత' (అపుడు జలములను సృష్టించెను - ఛాందో. 6-2-3) అని, 'అప ఏవ ససర్జాదౌ' (మొదట జలములనే సృష్టిచేసెను - మను. 1-8) అని, 'సంకల్పముతో కూడిన తాను తనయందు సాటిలేని, గొప్పదైన జలమును సృష్టించి' (తి.వా. - 1-5-4) అనియును నుడువునట్లు అమృత శబ్దవాచ్య మగు కారణజలమునకు ఉత్పాదకుడవైయున్నావు.

ప్రభాప్రభావప్రహతధ్వాంతలసద్విలాసజాతమ్ - స్వామి! చంద్రుడు 'రుంధే సర్వదిశాం నిరంతర తమస్తంద్రాలుతాం చంద్రమాః' (చంద్రుడు అన్ని దిక్కుల యొక్క నిరంతరతమస్సు వలన కల్గిన సోమరితమును అడ్డగించెను) అనునట్లు తన వెన్నెల ప్రభావముతో 'కంపమును వృద్ధిపొందించు చీకటి లోకమంతయు తన వశము చేసికొని అతిశయించియున్నది' (తిరువిరు - 13) అనునట్లున్న అంధకారముయొక్క విజృంభణము నిరసింపచేయును. నీవు 'శోభయన్ దండకారణ్యమ్ దీప్తేన స్వేన తేజసా' (ప్రకాశించు తన తేజస్సుతో దండకారణ్యమును ప్రకాశింపచేయుచు-రామా. అర 38-15) అని, 'ప్రకాశించు చున్న, స్వాభావికకల్యాణగుణపూర్ణమైన, విలక్షణతేజోరూపమైన దివ్యరూపమును కలవాడు - తి.వా. 6-10-1) అని, 'తేషామేవానుకం పార్థమహ మజ్ఞానజం తమః, నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా' (ఆ భక్తులను అనుగ్రహించుటకై నేను వారి మనోవృత్తి యందున్నవాడనై, ప్రకాశించు మద్విషయ జ్ఞానదీపముతో అజ్ఞానము వలన కల్గిన తమస్సును పోగొట్టుదును. భగ. 10-11) అని, 'కరుణయందు స్థిరముగా మనస్సును దాసులమగు మా యందు నిలిపి, మమ్ములను ఒక వస్తువుగా తలచి, కటాక్షించుకాలమున అజ్ఞానతమస్సు తొలగగా, స్వరూపజ్ఞానమును పొందితిని - ఇరణ్డామ్ తిరు. 59) అనియును నుడువబడినట్లు దివ్యవిగ్రహకాన్తిచే స్వరూపప్రభ అగు

సంకల్పముచే దూరముగా తఱుమగొట్టబడిన ఆశ్రితబాహ్యా బాహ్యాంధకారము లను కలవాడవై, 'త ఇమే శ్రీరంగశృంగార తే భావా యౌవన గంధినః' (శ్రీరంగములోని శృంగారరసస్వరూపుడవైన స్వామి! ఆ ఈ నీ భావములు యౌవన గంధముతో కూడుకొన్నవి - శ్రీరంగరాజస్తవే - 72) అనునట్లు వెలుగుచున్న యౌవనకృత దివ్యవిలాసమును కలవాడవైయున్నావు.

సకలమ్- చంద్రుడు స్వాంశరూపములగు షోడశకళలతో కూడియుండును నీవును స్వరూపవిశేషనిరూపకత్వముచే 'కలా' శబ్దవాచ్యయగు లక్ష్మీదేవితో, దివ్యాయుధములతో, 'వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యః వేదాంతకృద్వేదవిదేవ చాహమ్' (అన్ని వేదములచే నేనే తెలియదగినవాడను, వేదములందు తెలుప బడిన ఫలములనిచ్చువాడను నేనే, వేదవిదుడను నేనే - భగ. 15-15) అనునట్లు కలా శబ్దవాచ్యములగు వేదములతో కూడియుందువు.

సకలానుమోదహేతుమ్ - చంద్రుడు 'త్రిజగతా మానందనాడింధమః' (ముల్లోకముల ఆనందమునకు కారకుడు) అనురీతిలో అందఱి ఆనందమునకు హేతువైయుండును. నీవును 'సర్వసత్త్వమనోహరః' (సమస్త జీవుల మనస్సులను హరించువాడు. రామా-సుందర. 35-8)అనునట్లు సర్వజనుల సమ్మోదమునకు కారణభూతుడవై, 'బ్రాహ్మణప్రియః' (బ్రహ్మ విదులను ప్రియులుగా కలవాడు - విష్ణు సహస్ర. - 675) అనురీతిలో విశేషించి లీలాశబ్దవాచ్యమైన అధ్యాత్మ శాస్త్రమున నిష్ఠను కలవారికి 'ఆనందయాతి' (ఆనందింప చేయుచున్నాడు - తైత్తి - ఆనంద.) అను విధమున ఆనందహేతు భూతుడవైయున్నావు.

శశినం త్వాం కలయామి రంగరాజ - 'ఇదమ్ రంగ చంద్ర' (రంగచంద్రా! ఈ జగత్తు - శ్రీరంగరాజస్తవే ఉత్తరశతకమ్ - 9) అనునట్లు జ్ఞానులచే అనుభవింపబడిన నీ చంద్రసామ్యమును ఇపుడు దాసులమగు మా యొక్క ఆనందసాగరము అభివృద్ధమగునట్లు, సేవించునట్టి భక్తుల లోచనచకోర ములు చరితార్థములగునట్లును శ్రీరంగమను పేరుగల విష్ణుపదమున ప్రకాశింప చేయుచునున్న సన్నివేశమువలె ప్రస్తుత నీ స్థితి తోచుచున్నది.

అవతారిక:- శ్రీపరాశరభట్టరు వేరొక అభిషేక సందర్భమునందు ఒక శ్లోకమును అనుగ్రహించి, అందు చంద్రునితో శ్రీరంగనాథునకు కల సామ్యములను తెలుపుచు, ఆ చంద్రునిలోలేని వైలక్షణ్యములను శ్రీరంగనాథుని యందుండుటను వ్యతిరేకసరళిలో ప్రతిపాదించిరి. ఆ శ్లోకమునకు ఉత్కృష్ట వేదాంతార్థ ప్రతిపాదకమగు వ్యాఖ్యనుకూడ అనుగ్రహించిరి.

శ్లో॥ అనిశం కుముదం వికాసయంతమ్
సతతం పూర్ణ మహర్నిశం చ దృశ్యమ్।
అనుపప్లవ మద్య రంగరాజమ్
మనుతే చంద్రమసం జనో ను మాన్యమ్॥ 2

ప్రతిపదార్థము:- అనిశమ్=ఎల్లప్పుడు, కుముదమ్=భూదేవియొక్క ఆనందమును, వికాసయంతమ్=వృద్ధిచేయువాడు, (కుముదమనగా కలువ, చంద్రుడు రాత్రి కాలమున మాత్రమే కలువలకు ఆనందమును కల్గించును), సతతం పూర్ణమ్= ఎల్లప్పుడు కల్యాణగుణపూర్ణుడు, (చంద్రుడు పున్నమినాడు మాత్రమే పూర్ణుడు), అహర్నిశం దృశ్యమ్=రాత్రింబగళ్లు దర్శింపతగినవాడు (చంద్రుడు రాత్రిలో మాత్రమే కనుపించును), అనుపప్లవం చ=దుఃఖము (గ్రహణము) లేనివాడు (చంద్రుడు రాహుగ్రహణరూపమైన ఉపప్లవమును కలవాడు) అగు, రంగరాజమ్= శ్రీరంగనాథుని, జనః=జనుడు (లోకములోని జనము), మాన్యమ్= మాన్యుడైన (గొప్పవాడైన), చంద్రమసమ్=చంద్రునిగా, మనుతే ను=తలచుచున్నారు కదా!

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామి! 'జ్ఞానజ్యోతి' (తి.వా. 3-2-7)అనునట్లు అఖిలహేయప్రత్యనీకుడవై, కల్యాణైకతానుడవై (కల్యాణగుణాశ్రయుడవై), నీ కంటె వేరయిన సమస్త వస్తువులకంటే వైలక్షణ్యమును కలవాడవై, 'అన్ని కాలములందు, అన్ని వస్తువులందు ఒకటిని కూడ విడువక పరిపూర్ణముగా వ్యాపించి, నిలకడగా నుండు వాడు, విశదమైన జ్ఞాన ప్రభను కలవాడు' - (తి.వా. 3-2-7) అను స్వరూపమును కలవాడవై యుండు నీవు 'అచిదవిశేషితాన్ ప్రళయసీమని

సంసరతః కరణకళేబరైః ఘటయితుందయమానమనాః'(అచిత్తుతో సమానముగా నున్న, ప్రళయ సీమయందు సంచరించుచున్న జీవకోటిని కరణ కళేబరములతో కూడునట్లు చేయుటకొఱకు జాలిగొన్న మనస్సుకలవాడవై - శ్రీరంగరాజస్తవే-ఉత్తరశతకమ్ - 41) అనురీతిలో దయమానమనస్కుడవై, అనాదియైన కర్మ ప్రవాహముచే (దేవ-మనుష్య-మృగాది-స్థావరములను) చతుర్విధ శరీరములలో ప్రవేశించి, చతుర్దశభువనములందు తిరుగాడు చేతనుడు త్రివిధ శరీరములను త్యజించి, మనుష్య శరీరమును (మనో వాక్కాయములను) కరణత్రయముతో (భూతభవిష్యత్వర్తమానములను) కాలత్రయమునందు, (ప్రాప్తము, ఆగామి, సంచితములను) కర్మత్రయములో అన్వయింపచేసి, (శుద్ధసత్త్వము, మిశ్రసత్త్వము, సత్త్వశూన్యములను) అచిత్ త్రయమునకు విదూరుడైన తాను (సత్త్వ-రజ-స్తమస్సులను) గుణత్రయముచే బద్ధుడై, క్షోభను పొందినవాడై, (భూమి - కాంత - సంపదలలో ఆశ అను) ఆశాత్రయమునందు చిక్కుకొని, అజ్ఞుడై, (చిత్తు - అచిత్తు - ఈశ్వరుడు అను) తత్త్వత్రయమును తెలియలేక, (ఆధ్యాత్మికము - ఆధిభౌతికము - ఆధిదైవికములను) తాపత్రయముచే తపింపబడినవాడై యుండగా, అతనిని "స బ్రహ్మ స శివః సేంద్రః సో2క్షరః పరమస్స్వరాట్" (అతడు బ్రహ్మకు అంతర్యామి, అతడు శివునకు అంతర్యామి, అతడు ఇంద్రునకు అంతర్యామి, అతడు అక్షర శబ్దవాచ్యుడగు ముక్తాత్మకును అంతర్యామి, బ్రహ్మదుల కంటె ఉత్కృష్టుడు, కర్మకు వశము కానివాడు - తైత్తి - నారాయణ - 11) అనురీతిలో (బ్రహ్మ-శివుడు - ఇంద్రుడను) దేవతాంతర త్రయమునకు శేషివై (స్వామివై), (శ్రీదేవీ - భూదేవి - నీళాదేవులను) మహిషీత్రయమునకు వల్లభుడవై, (నిత్య-ముక్త-బద్ధులను) ఆత్మ త్రయమునకు కారణభూతుడవై, సదా ఆనందభరితుడవై, దోషగంధరహితుడవై, (ఉపాదాన - సహకారి - నిమిత్త కారణములను) త్రివిధ కారణవస్తువై, లక్ష్మీయుక్తుడవైన నీవు 'నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన, యమే వైష వృణుతే తేన లభ్యః తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూగ్ం స్వామ్' (ఈ పరమాత్మ భక్తిరహిత మైన) శ్రవణముచే కాని, మననముచే కాని, ధ్యానముచే కాని, పొందవీలయినవాడు కాడు. ఎవనిని ఈ పరమ పురుషుడు వరించునో అతని చేతనే పొందదగినవాడు, అతనికి ఈ పరమాత్మ తన

దివ్యమంగళ రూపమును అనుగ్రహించును - కఠ. 1-2-23) అను విధమున విశేష కటాక్షముతో (స్వరూప విరోధి - ఉపాయ విరోధి - ప్రాప్య విరోధులను) విరోధి త్రయము నుండి విడిపింపగోరి (యాదృచ్ఛికము - ఆనుషంగికము - ప్రాసంగికములను) సుకృతత్రయమును కల్గినవానినిగా చేసి, (అనన్యార్హ శేషత్వము - అనన్య శరణత్వము - అనన్యభోగత్వములను) త్రివిధ ఆకారము లను కల్గినది, ఆచార్యునిచే ఉపదేశరూపమున పొందతగినది అగు (మూల మంత్రము - వాసుదేవ మంత్రము - విష్ణుమంత్రములను) మంత్ర త్రయముచే దోషమును పోగొట్టి, (ప్రణవము - నమస్సు - నారాయణ పదములను) పద త్రయముయొక్క భావమును గ్రహించునట్లు చేసి, (అజ్ఞానము-అన్యథా జ్ఞానము-విపరీత జ్ఞానములను) అజ్ఞానత్రయమునుండి నివర్తింపచేసి, ఆకారత్రయముతో అన్వయముపొందునట్లు చేసి, (పరభక్తి - పరజ్ఞాన- పరమభక్తులను)పర్వత్రయముతో సంస్కరింపచేసి, లోకత్రయమును ఉపేక్షించి, (త్రిపాద్విభుతి అనబడు) పాదత్రయమునకు కొనిపోయి, (అష్టాక్షరి -ద్వయము - చరమశ్లోకములను) సన్మంత్రత్రయముచే మోక్షరూపభోగమును అనుభవింప చేయవలెనని తలచి, 'తథాపి పురుషాకారో భక్తానాం త్వం ప్రకాశసే' (అట్లయి నను నీవు పురుషాకారమును కలవాడవై భక్తుల కొఱకు ప్రకాశించు చున్నావు. జితంతే.4), 'అర్చాత్మనావతీర్ణో2సి భక్తానుగ్రహకామ్యయా' (భక్తులను అనుగ్రహింపవలెనను కోరికతో అర్చారూపమున అవతరించిన వాడవైతివి) అనురీతిలో దాసుల కొఱకు అర్చారూపివై, 'ఆధిరాజ్య మధికం భువనానా మీశతే పిశునయన్ కిల మౌళిః' (దేవాధిరాజా! లోకములకు నీవు ప్రభువువై యుండుటను మిక్కిలి సూచించునట్టిది కదా నీ కిరీటము - వరద రాజస్తవే - 25) అని నుడివునట్లు సకల భువనముల ఆధిరాజ్య సూచకమై, 'తుమ్మెదలు లోన ప్రవేశించి మధువును గ్రోలు తులసీమాలనుకల కిరీటము తి.వా. 1-7-11), దానియందు అణగియుండి కనుపించునవి,' నల్లని రంగును కల్గినవై, సుగంధపూర్ణములై, కుటిలములైయున్న కుంతలములును,' (తిరునెడున్దాణ్డకమ్ - 21), 'రూపౌదార్యగుణైః పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణమ్' (గొప్ప రూపముచే,

సద్గుణముచే, జీవుల దృష్టిని, చిత్తమును కొల్లగొట్టువాడు - రామా - అయో - 3-28) అనునట్లు 'పిచ్చెక్కించి, తెలివిని పోగొట్టు మాయమంత్రము' (గోదా సూక్తము. 2-4) అగు ముఖమండలమును, 'ఒక గొప్ప భూ మండలమును, ఏడు విస్తరించిన పర్వతములను పూర్తిగా గ్రసించిన కంఠమును', 'కల్పకవనము వంటి గొప్ప పలు భుజములను' (తి.వా. 6-7-6), 'భవ్యయగు నీళాదేవి స్తనమును గాఢముగా ఆలింగనము చేసికొను, గొప్ప పర్వతము వంటి వక్షః స్థలమును (కలివైరి సూక్తము. 8-7-1), 'నితంబమును, సన్నని నడుమును' (తి.వా. 5-5-8), నడుమును ఎఱ్ఱగా చేసిన పీతాంబరమును, (కలివైరి సూక్తము. 2-10-9), 'తేనెను స్రవించు శ్రీపాదములను' (తి.వా. 1-5-5) కల్గినవాడవై, వేంచేసియున్న నీవు చందన కుంకుమ పంకముచే పూయబడిన సర్వాంగము లను కలవాడవై, వేంచేసియున్న సన్నివేశము చంద్రునితో వ్యతిరేక ప్రక్రియలో పోల్చతగినట్లున్నది - అదెట్లనగా,

అనిశమ్ కుముదమ్ వికాసయంతమ్- స్వామి! చంద్రుడు రాత్రిలో మాత్రమే కుముద శబ్దవాచ్యమైన కలువను వికసింపచేయును. 'భూదేవికి పరతంత్రుడవు' (తిరునెడున్దాణ్డకమ్ -18) గా నుండు నీవు 'గుణాత్ రూప గుణాశ్చాతి ప్రీతి ర్భూయో2భ్యవర్ధత, వైదేహ్యాః ప్రియమాకాంక్షన్ స్వయం చిత్తం విలోభయన్' ఆత్మగుణము వలన, రూప గుణము వలనను మిక్కిలి ప్రీతి అభివృద్ధి చెందెను. సీతయొక్క ప్రియమును కాంక్షించువాడై, స్వయముగా ఆమె మనస్సును ఆకర్షించువాడై - రామా. బాల. 77-33) అని, 'మిక్కిలి పెద్దవైన బాహువులతో ఆశ తీర తడవునట్టివాడై, ఇట్లు భూదేవిపట్ల వ్యామోహమును చూపు సర్వేశ్వరుడు' (తి.వా. 2-8-7)అనియు పల్కిన విధమున 'కు' శబ్దవాచ్యమగు భూదేవికి 'ముత్' శబ్దవాచ్యమగు సంతోషమును ఎల్లప్పుడు నీవు వృద్ధిచేయు వాడవైయుందువు.

సతతమ్ పూర్ణమ్ - స్వామీ! చంద్రుడు మాసమున ఒకనాడు మాత్రమే పూర్ణుడై, మిగిలిన దినములలో అపూర్ణుడైయుండును. నీవు 'ఇదమ్ పూర్ణ మదః పూర్ణమ్ పూర్ణాత్ పూర్ణముద్రిచ్యతే, పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావ శిష్యతే' (బృహ. 7-1) అనురీతిలో సతతము పూర్ణుడవైయుందువు.

అహర్నిశం చ దృశ్యమ్ - స్వామీ! చంద్రుడు రాత్రి సమయములలో మాత్రమే కనుపించును. నీవు 'వరద స్సర్వభూతానా మద్యాపి పరిదృశ్యతే' (ఈనాడును వరదుడు అందఱు ప్రాణులకు గోచరమగుచున్నాడు) అనునట్లు అభీష్ట వరదుడవై, అందఱికిని ఎల్లప్పుడు కనుపించుచున్నావు.

అనుపప్లవమ్ - స్వామీ! చంద్రుడు రాహు గ్రస్తుడగుటచే ప్రమాదముతో కూడినవాడైయున్నాడు. కాని, నీవు 'రాహోఃశిరశ్చ చిచ్ఛేద దేవానాం ప్రభురవ్యయః' (దేవతలకు ప్రభువు, నాశములేనివాడను అగు భగవానుడు రాహు శిరస్సును ఛేదించెను) అనునట్లు రాహువు శిరస్సును తెగగొట్టిన వాడవగుటచే అట్టి ఉపప్లవము లేని వాడవు.

అద్య రంగరాజమ్ మనుతే చంద్రమసం జనో ను మాన్యమ్ - అన్ని కాలములందు కుముదోల్లాసకరుడవై, అన్ని సమయములందు పూర్ణుడవై, అన్ని సమయములందు కనుపించువాడవై, ఏ కాలమునందైనను గ్రసింపబడని వాడవగుటచే "చంద్రే దృష్టిసమాగమః" (చంద్రునియందు చూపుల కలయిక - రామా. యుద్ధ. 5-6) అని మేము పల్కునట్లు "మీరును నా దివ్య మంగళ రూపము నందు ప్రసరించిన మీ చూపును త్రిప్పుకొననీయని నన్ను దర్శింపుడు. నేను కూడ 'పుష్ణామి చౌషధీః సర్వా స్సోమో భూత్వా రసాత్మకః' (రసాత్మకుడగు సోముడనై నేను అన్ని ఓషధులను వృద్ధి చేయుదును. భగ. 15-13 అని పల్కినట్లు రసాత్మకుడైన చంద్రుని రూపమును గొన్నవాడనై, ఓషధులకు ఆప్యాయనమును కల్గించునట్లు మీకును ఈ అర్చారూపమైన శరీరముతో ఆప్యాయనము కల్గింతును"-అని బయలుదేరి వచ్చి, నిలచిన సన్నివేశమువలె ఉన్నది.

అవతారిక:-భట్టరు ఒకానొక అభిషేకసమయమున శ్రీరంగనాథుని సూర్యునితో ఉపమించుచు ఒక శ్లోకమును రచించి, దానికి వేదాంతార్థ భరితమైన వ్యాఖ్యను వెలయించిరి.

స్వామీ! నీవు అభిషేకము కొఱకు వేంచేసియున్న సన్నివేశమును దర్శింపగా సూర్యునితో పోల్చతగినట్లున్నది. అదెట్లనగా -

శ్లో॥ కుంకుమారుణ ముదంచితశ్రియమ్
కోమలారుణసరోజసంస్థితమ్।
రంగ మందిర! తమోనివారణం
శంకతే తపనదీధితిం జనః॥ 3

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగమందిర=శ్రీరంగమున మందిరమును కలవాడా!, కుంకుమారుణమ్ =(అలదిన) కుంకుమచే ఎఱ్ఱనివాడవు, ఉదంచితశ్రియమ్=శ్లాఘ్యమైన లక్ష్మిని కలవాడవు, కోమల+అరుణ సరోజ సంస్థితమ్=కోమలమైన, ఎఱ్ఱని (పాద) పద్మములోనున్నవాడవు, తమోనివారణమ్=తమస్సు అనబడు అజ్ఞానమును పోగొట్టువాడవు అగు నిన్ను, జనః=జనుడు(భక్తుడు),

సూర్యుని పక్షమున

కుంకుమారుణమ్=కుంకుమవర్ణుడగు అరుణుని కలవాడు, ఉదంచిత శ్రియమ్=(ప్రభాకరుడగుటచే) గొప్పశోభను కలవాడు, కోమల+అరుణ సరోజ సంస్థితమ్=అందమైన అరుణారవిందమున నున్నవాడు, తమోనివారణమ్= చీకటిని తొలగించు వాడును అగు, తపనదీధితిమ్=సూర్యునిగా, శంకతే= ఉత్ప్రేక్షించుచున్నాడు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

కుంకుమారుణమ్- స్వామీ! సూర్యుని చూడగా అతడు కుంకుమవర్ణుడగు అరుణుని కల్గినవాడైయున్నాడు. నిన్ను దర్శింపగా అలదిన కుంకుమచే ఏర్పడిన ఎఱ్ఱనిరంగును కల్గియున్నావు.

ఉదంచితశ్రియమ్ - స్వామీ! సూర్యుడు ప్రభాకరుడగుటచే మిక్కిలి శోభను కల్గియున్నాడు. నీవును సంశ్లేషశ్లాఘ్యులగు దేవేరులను కల్గిన వాడవైయున్నావు.

కోమలారుణ సరోజసంస్థితమ్-స్వామీ! సూర్యుని గమనింపగా-అందమైన అరుణారవిందముననున్నవాడై యుండును. నిన్ను సేవింపగా కోమలారుణ పద్మాసనమున నుందువు.

తమోనివారణమ్ - స్వామీ! ఆదిత్యుడు లోకములోని అంధకారమును నిరసించువాడై యుండును. నీవును సకలాత్మలయొక్క తమశ్శబ్దవాచ్యమైన అజ్ఞానమును నివర్తింపచేయువాడవైయున్నావు.

రంగమందిర! శంకతే తపనదీధితిం జనః - ఇట్లు 'ఆదిత్యానా మహం విష్ణుః ' (ఆదిత్యులలో నేను విష్ణువును - భగీ. 10-21) అనునట్లు నీవు ఆదిత్యుడవు అగు ప్రకారమును ఆదిత్యసామ్యముచే దాసులమగు మాకు ఈ అభిషేక సమయమున ప్రదర్శించుచున్న సన్నివేశమువలె తోచుచున్నది.

అవతారిక:- వసంతకాలములో అభిషేకమును స్వీకరించు శ్రీరంగనాథుని వర్ణింపతలపెట్టిన భట్టరు స్వామిని వసంతర్తువుగానే వర్ణించుచు, ఆ ఋతువునకు స్వామికిని మధ్యకల సామ్యమును శ్లేషభంగిమలో ప్రతిపాదించుచున్నారు.

శ్లో॥ భవంతం శ్రీమంతం హసితకలికాలంకృతమిహా-
ప్యశోకం కుర్వంతం భ్రమరహిత మత్యుత్సవకరమ్।
సుఖస్పర్శశ్లిష్యత్పవనజమహానందభరితం
వసంతం రంగేశం ప్రకటసుమనస్కం మనుమహే॥ 4

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగేశ=శ్రీరంగనాథా!, శ్రీమంతమ్=లక్ష్మిని కలవాడవు, ఇహ=ఇచట (ఈలోకమున), హసితకలికాలమ్=పరిహసించిన కలిని కల కాలమును, అశోకం కృతమ్ అపి కుర్వంతమ్=శోకరహితమగు, కృతయుగముగా, చేయువాడవు, భ్రమరహిత మత్యుత్సవకరమ్=భ్రమలేని బుద్ధిని కల దివ్యసూరులకు గొప్ప సంతోషమును కల్గించువాడవు, సుఖ స్పర్శశ్లిష్యత్=అనుకూల స్పర్శను కలవాడై ఆలింగనము చేసిన, పవనజ మహానంద భరితమ్=హనుమంతుని వలన కల్గిన ఆనందముచే నిండిన వాడవు, ప్రకటసుమనస్కమ్=ప్రసిద్ధమైన, శోభనమైన మనస్సును కలవాడవు అగు, భవంతమ్=నిన్ను.

వసంతఋతువు పక్షమున

శ్రీమంతమ్=శోభను (అందమును) కల్గినది, హసిత కలికాలంకృతమ్=

వికసించిన పూలగుత్తులతో అలంకరింపబడినదిగా(కావుననే), భ్రమరహితమ్=తుమ్మెదలకు హితమైనదిగా, అశోకం కుర్వంతమ్=అశోక వృక్షమును చేయునది, అతి+ఉత్సవకరమ్=గొప్ప ఉత్సవములను(యజ్ఞయాగాది రూపము లైన ఉత్సవములను) కలుగచేయునది, సుఖస్పర్శ=చల్లని స్పర్శనుకల్గినదై, శ్లిష్యత్=తాకునట్టి, పవనజ=మందమారుతముచే పుట్టిన, మహానందభరితమ్=గొప్ప సంతోషముతో నిండినది, ప్రకటసుమనస్కమ్=(అన్ని కాలములలో) ప్రధాన మైనదై, మంచి పూలను కల్గినదైన (లేక, వికసించిన చక్కని పూలను కల్గినదైన), వసంతమ్=వసంత ఋతువునుగా, మనుమహే=తలంతుము.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' (ఇది అంతయు బ్రహ్మయేకదా - ఛాందో. 3-14-1) అని, 'నేహ నానాస్తి కించన' (ఇచట నానావిధములైనది ఏమియు లేదు. బృహ.6-4-19) అని, 'ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్' (ఈ జగత్తు అంతయు ఆపరబ్రహ్మను ఆత్మగా కల్గినది - ఛాందో. 6-8-7) అని, 'యస్యాత్మా శరీరం యస్య పృథివీ శరీరమ్' (ఏ పరబ్రహ్మకు ఆత్మ శరీరమో, పృథివి శరీరమో, బృహ. 5-7-22) అని, 'తాని సర్వాణి తద్వపుః' (అవి అన్నియు ఆ పరబ్రహ్మకు శరీరము-వి.పు. 1-22-66) అని, 'అందఱుగా ఉన్నదంతయు సర్వేశ్వరుడే', (తిరువన్దాది -54), 'దేహమందు జీవుడు మఱుగుననున్నట్లు, అంతర్హితుడై అన్నిట వ్యాపించి యున్నాడు' (తి.వా. 1-1-7) అనియును పల్కువిధమున సర్వశరీరివై, సర్వాంతర్యామివై వేంచేసియుండు నీకు, 'మాకు శరీరభూతులైన సర్వప్రాణులు ఆదిత్యుని అతి తీవ్రములైన కిరణములచే మిక్కిలి సంతప్తులై యున్నారు. 'మాతా పిబతి కషాయం, స్తనంధయో భవతి నీరోగః' (తల్లి కషాయమును తాగుచున్నది. బిడ్డ రోగముతొలగినదగుచున్నది) అనురీతిలో వీరి తాపము పోవునట్లు శిశిరోపచారములను అంగీకరింతుము గాక!'అని తలచి ఇపుడు అభిషేకమును అంగీకరించి, చందన, కుంకుమ పంకాలంకృత సర్వాంగుడవై వేంచేసియున్న సన్నివేశము 'మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసంతికాపుత్రౌ' (మధువును మాధవుడును వాసంతికా పుత్రులు, అనగా మధు వనబడు చైత్ర మాసము, మాధవమనబడు వైశాఖ మాసమును కలసి వసంతర్తువు - యజు. 4-4-49) అనురీతిలో నీవు వారిలో (మధు-మాధవులలో) చిన్నవాడవగుటచే

వసంతకాలముతో శ్లేష ప్రక్రియలో సామ్యమును విన్నవింపతగినట్లున్నావు. అది ఎట్లనగా -

భవంతం శ్రీమంతమ్ - స్వామీ! వసంతకాలము 'చైత్రః శ్రీమానయం మాసః' (ఈ చైత్రమాసము శోభను కల్గినది - రామా. అయో. 3-4) అనునట్లు మిగిలిన కాలములకంటె మిక్కిలి శోభను కల్గినదై యుండును. నీవును 'శ్రియః శ్రియమ్' (లక్ష్మికి లక్ష్మియైనవాడు - స్తోత్రరత్నే. 45) అని, 'శ్రీదేవికిని సంపదయైన సంపత్స్వరూపా దేవతలకు అధిపతీ! (కలివైరిసూరి సూక్తము. 7-7-1)అనియును పలుకురీతిలో అందఱి కంటె అధికుడవనుటకు సూచించు శ్రియఃపతిత్వమును కల్గియున్నావు.

హసిత కలికాలం కృతమిహాపి అశోకం కుర్వంతమ్ భ్రమర హితమ్- స్వామీ! వసంతర్తువు అశోకమను వృక్షమును తుమ్మెదల కొఱకు పూల గుత్తులచే అలంకృతమగునట్లుచేయును. నీవును 'కలౌ కృతయుగం తస్య' (అతనికి కలియుగమునందు కృత యుగము)అగును అని, 'కలిదోషము లేమియు కలుగ కుండునట్లు తన దాసులకు దయచూపు' (తి.వా. 5-2-11) అనియును నుడువునట్లు నీ భక్తులు (హసిత కలికాలం కృతయుగం కుర్వంతమ్) అధిక్షేపింపబడిన కలికాలమును కలవారై, 'నిత్యం ప్రముదితా స్సర్వే యథా కృతయుగే తథా' (కృతయుగములో వలె నిత్యము ఆనందించిన వారై) అనునట్లు కృతయుగములో వలెనే దుఃఖరహితులైయుండునట్లు చేయుచున్నావు.

అత్యుత్సవకరమ్ - స్వామీ! వసంతకాలము 'వసంతే వసంతే జ్యోతిష్టోమేన యజేత' (ప్రతి వసంతర్తువులో జ్యోతిష్టోమ యాగము చేయనగును-ఆపస్తంబ శ్రౌతసూత్రే) అనునట్లు జ్యోతిష్టోమాదులను గొప్ప ఉత్సవములను కల్గించును. నీవును (భ్రమరహిత మత్యుత్సవకరమ్) (భ్రమలేనివారగు దివ్య సూరుల మనస్సులకు గొప్పసంతోషమును కల్గించువాడవు) - 'కళంకములేని, గొప్ప తపస్సును కల సనకాదిమునులు, ముక్తులు' (తి.వా. 8-3-10), 'గొప్ప మునుల ఆనందము ఉన్మస్తకముకాగా' (తి.వా. 10-7-5) అనురీతిలో భ్రమ రహితులైన పరాంకుశ పరకాలాది మునుల మనస్సులకు గొప్ప సంతోషమును కల్గింతువు.

సుఖస్పర్శశ్లిష్యత్ పవనజ మహానంద భరితమ్ - స్వామీ! వసంతకాలము 'అంగై రనంగతప్తై రవిరళమాలింగితుం పవనః శక్యమరవిందసురభిః' (మన్మథునిచే తపింపబడిన అంగములతో గాఢముగా కౌగలించుట కొఱకు తామరపూల సుగంధమును కల పవనము) అనునట్లు సుఖస్పర్శను కల్గినదై, అన్నిటిని స్పృశించి వచ్చునట్టి మందమారుతముచే జనించిన ఆనందమును కల్గినదై యుండును. నీవును శ్రీరామావతారమున 'సీతాదేవిని చూచితిని' అని వచ్చిన హనుమానుని -'ఏషసర్వస్వభూతస్తు పరిష్వంగో హనూమతః, మయాకాల మిమం ప్రాప్యదత్తమన్యమహాత్మనః' (సర్వస్వదానమువంటి ఈ ఆలింగనము మహాత్ము డగు హనుమంతునకు నాచే ఇపుడు తగిన కాలమున ఇవ్వబడినది. రామా - యుద్ధ. 1-14) అని, 'వాయుదేవుని పెద్దకుమారుడగు హనుమానుడు వేరుజాతిలో పుట్టినవాడని, అందునను ఏమియు జ్ఞానములేని మృగమని, అందునను మర్కటమనియును తలచి విడువక, అతని పట్ల మిక్కిలి ప్రీతిని కల్గి, ప్రేమయు, ఆదరమును సముద్రముకంటె అధికముగా వృద్ధిచెందగా, నాకు ఇతడు చేసిన ఉపకారములకు ప్రతిక్రియ' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 5-8-2) అనియు పలికిన విధమున సముద్రమును దాటిన హనుమానునిచే కూడ దాటబడలేనట్లు అనుకూలస్పర్శను కలవాడై, ఆలింగనం చేసికొనబడిన వాడగు హనుమంతునిచే కల్గిన, అలంఘనీయమైన గొప్ప ఆనందముతో నిండినవాడవై యున్నావు.

ప్రకటసుమనస్కమ్ - స్వామీ! వసంతకాలము 'పుణ్యాః పుష్పితకాననః'' (పవిత్రమైనది, పుష్పించిన వనములను కల్గినది - రామా. అయో. 3-4) అనునట్లు మిగిలిన కాలమునకన్నిటికిని ప్రధానమై, ప్రకటమై (ప్రకాశకమై), పూలను ముడుచుకొన్నదైయుండును.

నీవును 'స నో దేవఃశుభయా స్మృత్యా సంయునక్తు' (ఆ దేవుడు మనలను మంగళకరమైన స్మృతితో (జ్ఞానముతో) కూడి యుండునట్లు చేయునుగాక - తై.త్తి.నా. 10-19) అని, 'శ్రేయో ధ్యాయీత కశ్చన' (ఒకానొకడు(పరమాత్మ) శ్రేయస్సును ధ్యానింపనగును) అనియు చెప్పబడినట్లు అతి ప్రసిద్ధమై, అతి శోభాకరమైయున్న మనస్సును కల్గినవాడవై యున్నావు.

రంగేశ భవంతం వసంతం మనుమహే - కావున శ్రీరంగనాథా! నీ ఈ సన్నివేశము అర్జునునకు సారథివై, రథము ముంగిట వేంచేసి యుండి 'ఋతూనాం కుసుమాకరః' (ఋతువులలో నేను వసంతర్తువును భ.గీ. 10-35) అని అర్జునునకు ఉపదేశించిన రహస్యార్థమును ఇపుడు దాసులమగు మాకు వెలువరించుచు వేంచేసియున్న స్థితివలె నున్నది.

అవతారిక :- జ్ఞానము, భక్తి రెండును నిండియున్న ఆచార్యులను రెండు ఱెక్కలను కల పక్షులుగా వర్ణించుట కవి సమయము కావున వైష్ణవ సంప్రదాయమున పక్షులకు ఉన్నతమైన స్థానమీయబడినది. అందు కూడ పవిత్రతకు చిహ్నమైన హంస పక్షియొక్క గొప్పతనము వర్ణింపవీలుకానిది. ఒకానొక అభిషేకసమయమున భట్టరు శ్రీరంగనాథుని హంసగా వర్ణించుట ఈ క్రింది శ్లోకమున చూడనగును.

శ్లో॥ సత్పక్షపాతాత్ భువనాశ్రయత్వాత్
సన్మానసావాసనిబంధనత్వాత్।
పద్మాశ్రయత్వాచ్చ భవానిదానీం
హంసో యథా రాజతి రంగరాజ॥ 5

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగరాజ=శ్రీరంగనాథా!, సత్పక్షపాతాత్=సత్పురుషుల పట్ల పక్షపాతము వలన, భువన+ఆశ్రయత్వాత్=సమస్త జగత్తుకు ఆశ్రయమగుట వలన, సన్మానస+ఆవాసనిబంధనత్వాత్=సత్పురుషుల మనస్సులలో స్థిర నివాసమును కల్గియుండుట వలన, పద్మా+ఆశ్రయత్వాత్=పద్మా అనబడు లక్ష్మికి ఆశ్రయమగుట వలన, భవాన్=నీవు, ఇదానీమ్=ఇపుడు

హంస పక్షమున

సత్పక్షపాతాత్=చక్కని ఱెక్కల చలనములను కల్గియుండుట వలన, భువన+ఆశ్రయాత్వాత్=స్వచ్ఛమైన నీటిని ఆశ్రయముగా కల్గియుండుట వలన, సన్మానస+ఆవాస నిబంధనత్వాత్=మనోహరమైన మానస సరస్సులో నివాసమును కల్గియుండుట వలన, పద్మ+ఆశ్రయత్వాత్=పద్మములను

ఆశ్రయముగా కల్గియుండుట వలన (పద్మముల పరిసరములో వర్తించుట వలన) యథా హంసః=రాజహంస వలె, రాజతి=ప్రకాశించుచున్నావు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'హంసశ్శుచిషత్' అని, 'ఆనాడు, అచట హంసరూపివై అరుదైన వేదములను అనుగ్రహించినవాడు శ్రీరంగమున నిత్యనివాసముచేయు స్వామి' (కలివైరిసూరిసూక్తము. 5-7-3) అనియు పలుకు రీతిలో సకలసాత్త్వికజన లోచనానంద పారావార హేతువైన రూప సౌందర్యమును కల నీవు ఒక హంసగా విన్నపము చేయతగినవాడవై యున్నావు. అదెట్లనగా,

సత్పక్షపాతాత్ - స్వామీ! హంస 'రెక్కలను కల హంసలు' (కలివైరి సూరి సూక్తము. 1-1-2) అనునట్లు చక్కని పక్షపాతమును కల్గినదైయుండును. నీవును 'మమ ప్రాణా హి పాండవాః' (పాండవులు నా ప్రాణములు కదా. భార. ఉద్యో. 90-33) అనురీతిలో సత్పురుషుల పట్ల పక్షపాతమును కల్గినవాడవై యున్నావు.

భువనాశ్రయత్వాత్ - స్వామీ! హంస అతిహృద్యమై, నిర్మలమైన జీవన (నీటి) సమీపమున వర్తించు నదియై యుండును. నీవును 'వసంతి సర్వభూతాని' (అన్ని ప్రాణులు ఇతనియందు నివసించును) అనురీతిలో అఖిలచేతనా చేతనములకును ఆశ్రయమైయున్నవాడవు.

సన్మానసావాస నిబంధనత్వాత్ - స్వామీ! హంస మనోహరమైన మానస సరస్సులో వర్తించుచుండును. నీవును 'మా మనస్సులలో ప్రవేశించి, కలసి యున్నాడు' (తిరుచ్ఛన్ద విరుత్తము - 115) అనురీతిలో సత్పురుషుల మనస్సులలో నిలచియుందువు.

పద్మాశ్రయత్వాత్ - స్వామీ! హంస పంకేరుహ పరిసరవర్తియై యుండును. నీవును 'లక్ష్మీదేవి నివసించు వక్షఃస్థలమును కల నా స్వామీ!' (తి.వా. 7-2-9) అని, 'నిశితమైన, పెద్దకన్నులను కల్గిన లక్ష్మీదేవి పర్వతము వంటి వక్షఃస్థలమున నివసించుచున్నది' (కలివైరిసూరిసూక్తము. 8-1-5)అనియు పల్కునట్లు పూలలో పరిమళమైన లక్ష్మీదేవి వక్షఃస్థలమునందు నిత్యవాసము చేయునట్లున్నావు.

భవానిదానీం హంసో యథా రాజతి రంగరాజ - కావున ఇట్లు నీవున్న సన్నివేశము అత్యాశ్చర్యావహమై, అతిమనోహరమై, సద్గతియై, సల్లాపచతురమై, నార మధ్యవర్తియైయుండుట ఒక హంస 'భయపడకుడు' అని అభయ ప్రదానము చేయుచు నిలచియున్న స్థితివలె నున్నది.

అవతారిక :- వేరొక అభిషేక సందర్భమున భట్టరు శ్రీరంగనాథుని పక్షి జాతికి చెందిన తుమ్మెదతో పోల్చుచు వర్ణించిన ఒక శ్లోకమును అను గ్రహించిరి.

శ్లో॥ అంతఃస్థితస్సుమనసా మమరేశరత్న-
చ్ఛాయావికల్పితరుచిః నయానాభిరామమ్।
ఆపాదితస్మరగుణః ప్రథితప్రచారః
శాఖాసు రంగనృపతిః మధుపో విభాతి॥ 6

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

సుమనసామ్ అంతఃస్థితః=మంచి మనస్సును కలవారి మనస్సులలో నున్నవాడు, అమర+ఈశరత్నచ్ఛాయావికల్పితరుచిః=ఇంద్రనీల రత్నము యొక్క కాంతితో పోల్చతగిన (రుచిని) కాంతిని కలవాడు, నయానాభిరామః =కన్నులకు అకర్షణీయమైన రూపమును కలవాడు, ఆపాదితస్మరగుణః =మన్మథునకు గుణములను ఆపాదించినవాడు, శాఖాసు=వేదశాఖలలో, ప్రథితప్రచారః=ప్రసిద్ధములైన సంచారములను కలవాడును అగు, రంగనృపతిః =రంగనాథుడు,

తుమ్మెద పక్షమున

సుమనసామ్ అంతఃస్థితః=పూలలోపల ఉన్నది, అమరేశరత్నచ్ఛాయావికల్పిత రుచిః=ఇంద్రనీలమణి వర్ణముతో పోల్చతగిన కాంతినికల్గినది, నయనాభిరామః =చూడముచ్చటైనది, ఆపాదితస్మరగుణః=కల్గింపబడిన మన్మథుని అల్లెత్రాడు రూపమును కల్గినది (మన్మథుని అల్లెత్రాడుగా అయినది), శాఖాసు= కొమ్మలలో, ప్రథిత ప్రచారః=ప్రసిద్ధమైన సంచారములను కల్గినది అగు, మధుపః (ఇవ)=తుమ్మెద వలె, విభాతి=ప్రకాశించుచున్నాడు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'చక్షు ర్దేవానా ముత మర్త్యానామ్'(నిత్యసూరులకు, మానవులకును నేత్రభూతుడు, అనగా, జ్ఞానప్రదుడు - యజు. 4-6-8) అని, 'కణ్ణావానెన్ఱుమ్ మణ్ణోర్ విణ్ణోర్క్కు' భూలోకవాసులకు, పరమపదవాసులకును ఎల్లప్పుడు నిర్వాహకుడు - తి.వా. 1-8-3) అనియును పలుకురీతిలో దర్శనహేతువగు దృష్టిభూతుడవై, 'నిస్సమాభ్యధికమైన ఆనందమును కలవాడు' (తి.వా. 1-1-1) అని ఆనంద గుణవిశిష్టుడవై, ఆ ఆనందగుణాతిశయమునకు మించి 'అజ్ఞాన అన్యథాజ్ఞాన - విపరీత జ్ఞానరహితమైన, భక్తి రూపాపన్నమైన జ్ఞానమును అనుగ్రహించినవాడు' (తి.వా. 1-1-1) అని భక్తిరూపజ్ఞానప్రదానముచే నిర్హేతుకమైన ఉపకారమొనర్చినవాడవై, దానితోపాటు 'మఱపులేని నిత్య సూరులకు అధిపతి' (తి.వా. 1-1-1) అని సకల నిత్యసూరులచే సంసేవ్య మానుడవగు నీవు సర్వప్రకారములచే విముఖులైన సంసారిచేతనులను అనుగ్రహించుట కొఱకు పాదుకలను దాల్చి, బయలుదేరి 'రూపౌదార్యగుణైః పుంసాం దృష్టి చిత్తాపహారిణమ్' (గొప్పరూపముతో, గుణములతో జీవుల దృష్టిని, చిత్తమును అపహరించు వానిని - రామా. అయో. 3-28) అనునట్లు దృష్టిచిత్తాపహారియగు దివ్యమంగళ విగ్రహ వైలక్షణ్యమును ప్రదర్శించి, సమస్త చేతనుల మనస్సులను బాహ్య విషయములందు ప్రసరింపనీక, నీ పట్లనే ప్రవర్తించునట్లు చేయగోరినవాడవై, 'మద్భక్తపాదతోయేన మత్స్నాపితజలేన వా, నరాః పాపాత్ ప్రముచ్యంతే స్నానపానాదికర్మభిః' (నా భక్తుని పాదజలము వలన గాని, నా అభిషేక జలముచే గాని నరులు స్నానము, పానము మొదలగు కర్మలను చేయుటద్వారా పాపమునుండి విముక్తులగుదురు) అనునట్లు నీవు అభిషేకమాడిన జలమును, 'ఓ శ్రీరంగనాథా! అనిపిలచు భక్తుల పాదరజమును, (కులశేఖరసూక్తము. 2-) శిరస్సున దాల్చుటచేత దాసులమగు మేము నిరస్త సమస్త పాపులమై ఉజ్జీవించునట్లు నీవు అభిషేకమును అంగీకరించి, చందన కుంకుమ పంకాలంకృతుడవైయున్న ఈ స్థితి నిన్ను ఒక తుమ్మెదగా విజ్ఞాపింపవీలగు నట్లున్నది. అది ఎట్లనగా -

అన్తః స్థితస్సుమనసామ్ - స్వామీ! తుమ్మెద పూలగుత్తుల లోపల

ప్రవేశించి, అందు నిలచి యుండును. నీవును - 'వైదికుల మనస్సులను నివాస స్థానముగా కల వానిని' (తిరునెడున్దాణ్డకమ్ - 14) అనురీతిలో అనన్య ప్రయోజనుల అంతః కరణములందు నిత్యము నిలిచియుందువు.

అమరేశరత్నచ్ఛాయా వికల్పితరుచిః - తుమ్మెద ఇంద్రనీల మణియొక్క నీలవర్ణమును కల్గినది అన్నట్లు నీలవర్ణమును కల్గినదైయుండును. నీవు 'నీల వర్ణమును కల సర్వాధికుడు' (గోదాసూక్తము. 8-2) అను విధమున శ్యామవర్ణమును కల్గినవాడవై యుందువు.

నయనాభిరామమ్ - తుమ్మెద చూచువారి కన్నులకు ఆనందమును కల్గించును. నీవును 'నా కన్నులు నిన్ను చూడగోరును' (తి.వా. 3-8-4) అనుక్రమమున దర్శించువారి నేత్రములకు ఆశను వృద్ధిపొందించునట్టి రూప సౌందర్యమును కలవాడవైయుందువు.

ఆపాదితస్మరగుణః- తుమ్మెదలు మన్మథుని వింటికి దారమై యుండును. నీవును 'మన్మథుని సృష్టించిన వృషభ సమానుడు' (తి.వా. 10-2-8) అనురీతిలో అనంగియగు (రూపరహితుడగు) మన్మథుడు అంగి యగునట్లు అతనికి గుణాదానమును చేసి, అనుగ్రహించిన వాడవు.

ప్రథితప్రచార శ్శాఖాసు - తుమ్మెద మధులోలుపమగుటచే పూచిన కొమ్మల యందు అంతట సంచరించును. నీవును వేదశాఖలలో వివిధ సంచారములను చేతువు.

రంగనృపతిర్మధుపో విభాతి - ఇట్లు ఈ విధముగా శ్రీరంగనాథుడవగు నీవు 'అందమైన, ఱెక్కలనుకల గరుత్మంతుని వాహనముగాగల పరదేవత అనెడి భ్రమరము' (తి.వా. 9-9-4) అనుచు శఠకోపసూరి పల్కిన విధమున తుమ్మెద స్థితిని దాసులమగు మాకు దర్శింపచేయుచు నిలచినట్లు ఈ సన్నివేశమున్నది.

అవతారిక:- ఒకానొక శ్రావణమాసములోని శ్రవణానక్షత్ర సందర్భమున శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తి అభిషేకమును అంగీకరించు సమయమునందు భట్టరు ఆ స్వామిని వర్ణించిన సొబగును ఈ క్రింది శ్లోకము తెలుపుచున్నది.

శ్లో॥ సార్థం ద్విజైః శ్రావణకర్మ రంగిన్
కల్పోచితస్నానవిధిం కరోషి
శ్రుతిస్మృతిభ్యాం వ్యపదిశ్యమానామ్
స్వయం మమాజ్ఞా మనువర్తయామి॥ 7

ప్రతిపదార్థము:-

రంగిన్=శ్రీరంగనాథా, శ్రుతిస్మృతిభ్యాం=శ్రుతులచే, స్మృతులచే, వ్యపదిశ్యమానామ్=తెలుపబడుచున్న, మమ=నా యొక్క, ఆజ్ఞామ్= ఆజ్ఞను, స్వయమ్= నేను స్వయముగా, అనువర్తయామి (ఇతి)=పాలించుచున్నాను (అని), ద్విజైః సార్థమ్=ద్విజులతో పాటు, శ్రావణకర్మ=శ్రావణ పూర్ణిమనాటి వైదిక కర్మను, కల్ప+ఉచిత స్నానవిధిమ్=కల్పములలో తెలుపబడిన పద్ధతికి అనుగుణమైన పద్ధతిలో, కరోషి=చేయుచున్నావు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! శ్రవణానక్షత్రము మిగిలిన అన్ని నక్షత్రములకంటె ప్రశస్తమై యుండును. దీనికి ప్రాశస్త్యము ఎట్లనగా 'శ్రోణో నక్షత్రం విష్ణు ర్దేవతా' (శ్రవణా నక్షత్రము, అధిదేవత విష్ణువు) అనుటచే సమస్తాత్మలకు అధిపతియైన నీవే ఈ నక్షత్రమునకు అధిదేవత. కావున ఇది అన్ని నక్షత్రముల కంటె ప్రశస్తమై యున్నది. 'సర్వేషు చావతారేషు శ్రవణర్షే రిపూన్ ప్రతి, జయార్థ ముద్యమం చక్రే భగవాన్ మధుసూదనః' (అవతారములన్నిటిలో మధు సూదనుడగు భగవానుడు శత్రువులను జయించుట కొఱకు శ్రవణా నక్షత్రమునందుద్యమించెను) అని యుండుటచే అన్ని అవతారములలో అసుర నిరసనార్థముగా ఈ నక్షత్రమును చూచి స్వామి బయలుదేరుటవలన, 'తస్మాత్ స్వాధ్యాయో2ధ్యేతవ్యః' (కావున వేదము అధ్యయనము చేయతగినది -యజు. 2-15) అని తెలుపునట్టి నిత్య విభూతి యందు (భూలోకమునందు) అంతట 'శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాం వా ఉపాకృత్య యథావిధి యుక్తః ఛందాంస్య ధీయీత' (శ్రావణపూర్ణిమయందు కాని, లేక భాద్రపదపూర్ణిమయందు కాని ఉపాకర్మనుచేసి, యథావిధిగా వేదమును అధ్యయనము చేయనగును. మను. 4-95) అనుచు విధింపబడిన అధ్యయానారంభ కాలముగా శ్రావణియగు

పౌర్ణమిని తెలుపుటచే, 'ఉపనీయ తు యశ్శిష్యం వేద మధ్యాపయేద్ద్విజః, సకల్పం సరహస్యంచ తమాచార్యం ప్రచక్షతే' (ఏద్విజుడు శిష్యునకు ఉపనయనము చేసి, వేదమును కల్పముతో పాటు, రహస్యములతో పాటు నేర్పించునో అతనిని ఆచార్యుడని అందురు) అనునట్లు ఆచార్యుడు తన ఆచార్య కృత్యమును ప్రకటీకరించుటకై ప్రథమాచార్యుడవగు నీవు 'ఈ శ్రావణ కర్మను ప్రత్యక్షముగా మేమును అనుష్ఠింతుము గాక!' అని పల్కి వేంచేసి అనుగ్రహించితివి.

దీనికి కారణమేమనగా-'శ్రుతి స్మృతి ర్మమైవాజ్ఞా'(శ్రుతియు స్మృతియును నా ఆజ్ఞయే- విష్ణుధర్మే. 76-31) అనుచు నీవు ప్రతిజ్ఞ చేసితివి. శ్రుతిస్మృతుల అధ్యయన ఆరంభము ఈనాడే జరుగును. నీవును త్రైవర్ణికులతో కూడి కల్పోచితమైన అభిషేకమును అంగీకరించి, 'మా ఆజ్ఞఅగు శ్రుతిస్మృతులందు చెప్పబడిన కర్మలను మేము కూడ అనుష్ఠింతుము' అని వేంచేసి యున్నట్లు ప్రస్తుత సన్నివేశము తోచుచున్నది.

అవతారిక :- ఒకానొక శ్రీజయంతి(కృష్ణాష్టమి) ఉత్సవ దివమున అభిషేకింపబడు శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తిని భట్టరు వర్ణింప సమకట్టి ఒక క్షణము స్వామిని మఱచి, అతడు కృష్ణునిగా అవతరించుటచే అంతులేని మహిమను పొందిన శ్రీజయంత్యుత్సవమునందు మిక్కిలి అభినివేశమును కలవారై, ఆ ఉత్సవమును వేదముతో సమానముగా పల్కుచు ఒక అందమైన ఈ క్రింది శ్లోకమును అనుగ్రహించిరి.

శ్లో॥ సమున్మిషత్ పద్మజతారసంశ్రితా
తవావతారక్రమపాఠతత్పరా।
త్రయీవ రంగేశ సమర్థ్యతే జనైః
అసౌ జయంతీత్యుదితేయ మష్టమీ॥ 8

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని జయంతి పక్షమున

రంగేశ=శ్రీరంగనాథా!, సమున్మిషత్పద్మజతార సంశ్రితా=ఉదయించు ప్రజాపతి దేవతాకమగు రోహిణీ నక్షత్రములో కూడినది, తవ=నీ యొక్క, అవతార క్రమ పాఠతత్పరా=అవతారముయొక్క క్రమ పాఠములో (కాలమును

తెలుపుటలో) తాత్పర్యమును కల్గినది అగు, అసౌ=ఈ, జయంతీ+ఇతి ఉదితా= జయంతి అని ఉదయించిన, ఇయమ్=ఈ, అష్టమీ=అష్టమీతిథి,

వేదము పక్షమున

సమున్మిషత్ పద్మజతార సంశ్రితా=ప్రకాశించునట్టి, బ్రహ్మచే ఉచ్చరింప బడునట్టి ప్రణవముతో కూడినది, తవ=నీ యొక్క, అవతారక్రమపాఠతత్పరా =త్రివిక్రమాది అవతారముల క్రమమును అనుసంధించుటలో శ్రద్ధను కల్గినది అగు, త్రయీ ఇవ=వేదము వలె, జనైః=జనులచే, సమర్థ్యతే=సమర్థింపబడు చున్నది.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! జయంతి అను పేరును కల ఈ అష్టమి 'త్రయీ' అని చెప్పునట్లున్నది. అదెట్లనగా

సమున్మిషత్ పద్మజతారసంశ్రితా - రోహిణీ నక్షత్రము 'ప్రజాపతి ర్దేవతా' (అధిదేవత ప్రజాపతి) అనుటచే ప్రజాపతి బ్రహ్మను అధిదేవతగా కల్గినది. (ఇచట పద్మజ శబ్దము 'స్రష్టా ప్రజాపతిర్వేధాః' అని ప్రజాపతికి వాచకము) నీవు వసుదేవుని, (నృసింహావతారాదులలో) స్తంభాదులనువలె నిమిత్తముగా గొని అవతరించితివి. ఇట్లు నీవు నియమించిన నిమిత్తమాత్రుడైన వసు దేవుడును కశ్యపప్రజాపతి అంశభూతుడగుటచే ప్రజాపతిగా (ప్రభువుగా) నుండెను. ఇతనిని నిమిత్తముగా గొని జయంతి అనబడు ఈ అష్టమీ తిథిలో నీవు అవతరించుటచే ఇతనిని (వసుదేవుని) దీనికి అధిదేవత అని చెప్ప తగినట్లున్నది. కావున ఈ జయంతి అను అష్టమి పద్మజతారతో అనగా ప్రజాపతిదేవతాకమగు రోహిణీ నక్షత్రముతో కూడియుండినదై యుండును. త్రయీ అనబడు వేదము కూడ పద్మజునిచే - అనగా ఆది బ్రహ్మచే ఉచ్చార్యమగు తారముతో అనగా ప్రణవముతో కూడినదై యుండును. ఈ అష్టమియును పద్మజతారతో- అనగా రోహిణీ నక్షత్రముతో కూడియుండినదై యుండును.

తవావతారక్రమపాఠతత్పరా - స్వామీ! వేదము నీ అవతార క్రమమును

గూర్చి పల్కుటచే అందు తత్పరమై యుండును. ఎట్లనగా వేదము 'త్రీణి పదా విచక్రమే విష్ణుర్గోపాదాభ్యః"(విష్ణువు భూమిని మూడు పాదములతో విక్రమించెను (కొలిచెను)-విష్ణుసూక్తమ్) -'క్రము'-పదవిక్షేపే అన్నది. కావున నీ త్రివిక్రమావతారమును అది తెలిపెను.

ఈ జయంతి అనబడు - అష్టమియు 'యస్యాం జాతో జగన్నాథః కిరీటీ కౌస్తుభీహరిః, (ఏ అష్టమి యందు జగన్నాథుడు, కిరీటి, కౌస్తుభమును కలవాడును అగుహరి అవతరించెనో) అని తెలుపబడుటచే నీ అవతార కాలమును తెలుపుచున్నది.

త్రయీవ రంగేశ! సమర్థ్యతే జనైరసౌ జయంతీత్యుదితేయ మష్టమీ- కావున నీవు అవతరించిన జయంత్యష్టమిని నీ అవతార ప్రభావముచే సర్వప్రాణులును 'త్రయీ' అని తలచి గుర్తించుచున్నారు.

అవతారిక:- శ్రీరంగనాథుని అర్చామూర్తి ఒక మహోత్సవసమయమునందు అభిషేకమును స్వీకరించునపుడు, ఆ దేవుని సౌందర్యమునందు, అదే సమయమున అచట పారాయణము చేయబడుచున్న వేదముయొక్క మాధుర్యము(శ్రావ్యత)లోను మనస్సును పారవేసికొనిన భట్టరు ప్రమేయమగు శ్రీరంగనాథుని, ప్రమాణమగు వేదముతో పోల్చుచు, రెండింటి గొప్పతనమును వర్ణించి, ఆ రెండిటిపై తమకు గల అభినివేశమును ప్రకటించు ఒక అద్భుత శ్లోకమును రచించిరి.

శ్లో॥ అమృతమయ మనంతం సిద్ధసర్వార్థజాతం
నియమితసకలార్థం నిశ్చితాత్మావబోధమ్।
కిమిహ బహు నిరుక్తైః కీర్తనాభీష్టదం త్వామ్
నిగమ మివ మనోజ్ఞం రంగరాజాద్య మన్యే॥ 9

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగరాజ=శ్రీరంగనాథా!, అమృతమయమ్=అమృతస్వరూపుడవు (అమృతమువలె నిరతిశయభోగ్యుడవు), అనంతమ్=త్రివిధపరిచ్ఛేద రహితుడవు,

సిద్ధసర్వార్థ జాతమ్=(శేషివి అగుటచే) సిద్ధించిన సర్వార్థముల సమూహమును కలవాడవు (లేక) సిద్ధులకు సర్వపురుషార్థసమూహమైన వాడవు (లేక) అవాప్త సమస్త కాముడవు, నియమిత సకల+అర్థమ్=(అంతరాత్మవై యుండి) నియమింపబడిన సకల పదార్థములను కలవాడవు, నిశ్చిత+ ఆత్మావబోధమ్= (నీచే గీతాదులలో) నిశ్చయింపబడిన ఆత్మజ్ఞానమును కలవాడవు, ఇహ బహునిరుక్తైః కిమ్=ఇచట పలుమాటలతో ఏమి పని, కీర్తన+ అభీష్టదమ్=(నీ) నామ సంకీర్తనముచే కోరిన వానిని ఇచ్చువాడవు, మనోజ్ఞమ్=(మనస్సులో నుండి, ఆ) మనస్సులోని అభిప్రాయమును ఎఱుగువాడవు అగు, త్వామ్= నిన్ను,

వేదము పక్షమున

అమృతమయమ్=నిత్యస్వరూపమును కల్గినది, అనంతమ్ =అంతులేనిది, సిద్ధ సర్వార్థజాతమ్=సిద్ధమైన, అనగా ప్రతిపాదించబడిన సమస్తార్థములను కల్గినది, నియమిత సకల+అర్థమ్=నియమింపబడిన (విధి నిషేధరూప) సకల కార్యార్థములను కల్గినది, నిశ్చిత+ఆత్మావబోధమ్= నిశ్చయింపబడిన జీవాత్మ యొక్క స్వరూపమును కల్గినది, బహునిరుక్తైః ఇహ కిమ్=పలుమాటలతో నిచట ఎందులకు?, కీర్తన+అభీష్టదమ్=కీర్తించుటచే అభీష్టములను ఇచ్చునది, మనోజ్ఞమ్ =అందమైనది అగు, నిగమమ్ ఇవ=వేదమును వలె, మన్యే=తలంతును.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి'(అన్ని వేదములు ఎవని పదమును గుర్చి పలుకుచున్నవో (తైత్తి-నారా.) అని, 'సర్వే వేదా యత్రైకం భవంతి' (వేదములన్నియు ఎవనియందు ఏకమగు చున్నవో-తైత్తి-నారా.) 'వేదైశ్చ సర్వై రహ మేవ వేద్యః'(వేదములన్నిటిచేతను నేనే తెలియదగినవాడను - భగ. 15-15), 'రహస్యార్థములను కల్గిన నాల్గువేదములకు అర్థమైనవాడా! వికస్వర జ్యోతిస్స్వరూపా' (తి.వా. 3-1-10) అనియు పల్కురీతిలో సకల వేదవేద్యుడవై, 'న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చ నైనమ్' (బాహ్యచక్షువుతో ఎవడును ఇతనిని చూడలేకున్నాడు - ముండక.) అని, 'మనుష్య నేత్రములకు గోచరులు కాని

బ్రహ్మ, శివుడు, ఇంద్రుడు అను వీరికిని వారి నేత్రములతో వీక్షింప వీలుకాని కృష్ణుడు' (తి.వా. 7-7-11) అనియు పల్కురీతిలో నేత్రములకు గోచరుడవు కాని నీవు' వరద యది న భువ్యవాతరిష్యః'' (వరదరాజస్తవే - 67) అనునట్లు 'నేను అతీంద్రియుడనైయున్నచో నా ఆరాధనాపరములగు వైదికధర్మములు సంకుచితములగును, కావున 'నేనే నన్ను వ్యక్తపఱచు కొందును' అని తలచి దక్షిణదేశము, ఉత్తరదేశమును నమస్కరించునట్లు నిలచియున్న శ్రీరంగక్షేత్రము నందు 'అఖిలజననయన విషయతాంగతుడవై' (గీతాభాష్యావతారిక), ఇపుడు వేదవిహితమైన యజ్ఞము యొక్క సౌగంధ్యము అంతట పరిమళించునట్లు (కలివైరిసూరిసూక్తము. 5-4-7) వైదికాగ్నిని వృద్ధిచేయుచున్న 'ఆనృశంస్య ప్రధానులైన' (కులశేఖర సూక్తము. 1-7) వారి పట్ల కారుణ్యము పొంగిపొర్లగా, వారిని అనుగ్రహింప వలయునని తలచి, ఉత్సవమును వ్యాజమున వేంచేసి, ఆపాంగ వీక్షణములతో అనన్య ప్రయోజనులైన ధర్మచారులను ధన్యులను చేసి, 'కర్తా కారయితా చ సః' (చేయువాడు, చేయించువాడును అతడు - జితంతా స్తోత్రమ్) అని, 'యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠః తత్తదేవేతరో జనః' (శ్రేష్ఠుడైనవాడు వేనిని దేనిని ఆచరించునో దానినే ఇతరులైన జనులును ఆచరింతురు - భగ. 3-21) అను రీతిలో నీ అనుష్ఠాన ప్రకారముతో వైదిక ధర్మస్థాపనము చేయుట కొఱకు సక్రమముగా స్నానమాడి (కణ్ణినుణ్‌శిఱుత్తామ్బు-) పట్ల అంతఃస్థములైన అనుకంపానురాగములు బయటకు ప్రవహించిన రీతిలో అందమైన వక్షః స్థలమున చందనకుంకుమపంకములతో అలంకరించుకొని నిలచిన సన్నివేశము వేదముతో పోలికను విన్నవింపతగినట్లున్నది. అదెట్లనగా

అమృతమయమ్ - స్వామి! వేదము 'వాచా విరూపనిత్యయా' (విశేషమైన రూపము కల్గినది, నిత్యమైనది అగు వాక్కుచే) అని, 'నిలచియుండు నాల్గు వేదములు' (తి.వా. 10-1-2) అనియు చెప్పబడునట్లు నిత్యస్వరూపమై యుండును. నీవును 'సత ఆత్మా అంతర్యామ్యమృతః' (అతడు నీకు ఆత్మ, అంతర్యామి, నాశనములేనివాడు - బృహ. 5-7-22) అని, 'కేడిల్' (నాశనము లేనివాడు (తి.వా. 3-10-11) అనియు పలుకురీతిలో నిరపాయస్వరూపుడవై, 'ఏతదేవామృతమ్ దృష్ట్వాతృప్యంతి' (ఈ అమృతమును చూచియే తృప్తి

చెందుదురు), 'శ్రీరంగములోని నా భోగ్యమైన అమృతము' అనియు పలుకు విధమున అమృతమువలె నిరతిశయ భోగ్యభూతుడవైయుందువు.

అనంతమ్ - వేదములు 'అనంతములైనవి వేదములు'(యజు - కాఠ- 1-1) అని, 'అధ్యయనముచేయు వేదములన్నియు' (తి.వా. 3-1-6) అనియును నుడువునట్లు అపరిచ్ఛేద్యములై యుండును. నీవును 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' (పరబ్రహ్మ సత్యస్వరూపుడు, జ్ఞానస్వరూపుడు, అనంతుడు - తైత్తి - ఆనంద -1) అని, 'అచ్యుతుని అనంతుని' (తి.వా. 3-4-9) అనియు వచించునట్లు త్రివిధపరిచ్ఛేద రహితుడవై యుందువు.

సిద్ధసర్వార్థజాతమ్ - వేదము 'చాతుర్వర్ణ్యం త్రయో లోకాః'' అనునట్లు తనచే ప్రతిపాదింపబడిన వర్ణాశ్రమాది సమస్తార్థమును కల్గినదైయుండును. నీవును 'పతిం విశ్వస్య' (విశ్వమునకు పతి - తైత్రి. నారా. 11) ఇత్యాదిగా శేషిఁగుటచే సిద్ధించిన సర్వార్థములను కలవారై, యోగ సిద్ధులై, నిత్యసిద్ధులై యున్న వారికి సర్వపురుషార్థరూపుడవై, సకల ఫలప్రదుడవై 'పొందిన అన్ని కోరికలను కలవానికి ఏమి పని యున్నది' అని, 'సత్యకామః' (సత్యములైన అనగా సిద్ధించిన కోరికలను కలవాడు. ఛాందో. 8-1-5) అని, 'వాసుదేవో2సి పూర్ణః' (వాసుదేవుడ వగు నీవు పూర్ణుడవైయున్నావు) అనియు చెప్పునట్లు ఆవాప్త సమస్త కాముడవైయుందువు.

నియమిత సకలార్థమ్ - వేదము 'దీనిని చేయుము, దీనిని చేయకుము' అని నియమింపబడియున్న విధినిషేధాత్మకములగు సకలకార్యవాక్యార్థము లను కల్గినదైయుండును. నీవును 'అంతఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా' (జనుల యొక్క లోపల ప్రవేశించిన వాడు, శాసించువాడు, అందటికి ఆత్మ -యజు. 3-24) అనునట్లు సంకల్పముతో నియమింపబడియున్న చిదచిదాత్మక సకలపదార్థములను కల్గినవాడవైయున్నావు.

నిశ్చితాత్మావబోధమ్ - వేదము 'పంచవింశో2యం పురుషః' 'పంచ వింశ ఆత్మా భవతి' (ఈ జీవుడు ఇరువదియైదవతత్త్వము, ఆత్మ ఇరువదియైదవ తత్త్వము) అని చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మకమైన దేహముకంటె భిన్నమై, 'యస్యాస్మి

పత్యః న త మంతరేమి' (ఏ స్వామికి నేను దాసుడనో ఆ స్వామిని తప్ప వేరొకరిని భజింపను - శ్రీరంగరాజస్తవే - ఉత్తర శతకమ్ - 81) అని పరతంత్రముగా 'యస్యాత్మా శరీరమ్' (ఎవనికి జీవాత్మ శరీరమో - బృహ. 3-7-3) అని నీకు శరీరముగా నిశ్చయింపబడిన జీవాత్మజ్ఞానమును, 'పతిం విశ్వస్య' (విశ్వమునకు పతి - తైత్తి. నారా. 11) ఇత్యాదిగా శేషిత్వాది రూపమున నిశ్చయింపబడిన స్వరూప జ్ఞానమును కల్గినదైయుండును. నీవు శ్రీగీతాముఖ గ్రంథ నిశ్చితాత్మావ బోధరూపమై, 'త్వమేవ త్వాం వేత్థ' 'యో2సి సో2సి' (శ్రీరంగరాజస్తవే - ఉత్తరశతకమ్. 37) అనునట్లు నీచే నిశ్చయింపబడిన నీ యొక్క స్వరూపజ్ఞానమును కల్గినవాడవైయున్నావు.

కిమిహ బహు నిరుక్తైః - పలు పల్కులు ఏల?

కీర్తనాభీష్టదమ్ - వేదము తనను ప్రార్థించిన పిదప మరల ఎవరిని చూడ వలసిన అక్కఱలేనట్లు తనను కీర్తించిన మాత్రముననే అపేక్షిత పురుషార్థ ప్రదమైయుండును. నీవును - 'సర్వాధికుడైనవాని నామమును కీర్తింపుడు, అట్లు కీర్తించిన తాము కోరిన కోరికలను వెంటనే సిద్ధింపచేయును' (ఇరణ్డామ్ తిరువన్దాది. 92) అని, 'కులము నిచ్చును' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 1-1-9) ఇత్యాదిగా సాధనాంతరనిరపేక్షముగా నామ సంకీర్తన మాత్రమున త్రివర్గాపవర్గ రూప సర్వాపేక్షితములను ఇత్తువు.

మనోజ్ఞమ్- వేదము పూర్వోత్తర భాగములతో నీ ఆరాధనరూపధర్మమును, ఆరాధ్యుడవగు నీ యొక్క స్వరూప రూపగుణ విభూతులను తెలుపు చుండుటచే 'ప్రకాశించు వేదము' అనునట్లు భవ్యమైనదై యుండును. నీవును 'అనుసంధాతల మనస్సులలో అంతట నిలచియుండి అనుసంధించు వాని నెల్లను కూడనే యుండి తెలిసికొనుచున్నావు'' (భక్తాంఘ్రిరేణుసూక్తము. 34) అనురీతిలో తలపునకు ముఖ్యకేంద్రమగు మనస్సులో నివాసముండి, సర్వాభి ప్రాయములను సాక్షాత్కరించుకొందువు.

త్వాం నిగమమివ రంగరాజ అద్య మన్యే - కావున ఈ ప్రకారములతో 'శ్రీరంగములోని అమలుడు' అని, 'దాచియుంచిన మహానిధి' (తి.వా. 6-7-11) అని, 'చతుర్మూర్తి' (నాల్గురూపములను కలవాడు - విష్ణుసహస్రనామే - 771)

అని, 'జన్మలేని వాడు' (తి.వా. 2-9-5) అనియు చెప్పబడు నా వలె, 'దోషము లేని నాల్గు వేదములు(భట్టనాథ సూక్తము. 5-3-2) అని హేయప్రత్యనీకమై, ''బ్రాహ్మణానాం ధనం వేదః'' (బ్రాహ్మణులకు వేదముధనము) అని, 'ఋచస్సామాని యజూంషి సా హి శ్రీరమృతాం సతామ్' - (ఋక్కులు, యజుస్సులు, సామములును అనునవి సత్పురుషుల యొక్క నాశములేని సంపద - యజు. బ్రహ్మ. 3-7), 'బ్రాహ్మణుల సంపద' (తిరునెడున్దాణ్డకమ్ - 4) అనియును పలుకురీతిలో జ్ఞానులకు నిధియై, 'నాల్గువేదములను అనుగ్రహించినవాడు (తిరునెడున్దాణ్డకమ్ - 1) అని నాల్గువిధములై, 'ప్రాచీనమైన వేదము (తి.వా. 1-6-2)అని జన్మరహితమైన (అపౌరుషేయమైన) వేదమును 'అనాదియైన నాల్గువేదములును, యాగములను' అని ప్రారంభించి 'బ్రహ్మాండమును తానై నిలచిన స్వామి శ్రీరంగమున అమరియున్నావాడు' (కలివైరిసూరిసూక్తము. 5-7-1) అని పలుకతగినట్లున్న నన్ను దర్శించినట్లే దర్శింపుడు' అని నీకును, వేదమునకును గల సామ్యమును ప్రకటించుచు నిలచిన సన్నివేశమువలె యున్నది.

అవతారిక:- ఈ క్రింది శ్లోకమున భట్టరు శ్రీరంగనాథుని ఒక పర్వతముతో పోల్చి వర్ణించుచున్నారు.

శ్లో॥ శ్యామాభం మకుటోపేతం కటకాంచిత మున్నతమ్।
సత్త్వాశ్రయం రంగరాజమ్ మహీధరమవైమ్యహమ్॥ 10

ప్రతిపదార్థము:- రంగనాథుని పక్షమున

శ్యామాభమ్=శ్యామవర్ణమును కలవాడు, మకుట+ఉపేతమ్=కిరీటముతో కూడినవాడు, కటక+అంచితమ్=కటకమును హస్తాభరణముతో అందమైన వాడు, ఉన్నతమ్=ఉన్నతుడు, సత్త్వాశ్రయమ్=సత్త్వగుణమునకు ఆశ్రయుడు అగు, రంగరాజమ్=శ్రీరంగనాథుని -

పర్వత పక్షమున

శ్యామాభమ్=నల్లని వర్ణమును కల్గినది, మకుట+ఉపేతమ్=(ఉన్నత) శిఖరముతో కూడినది, కటక+అంచితమ్=సానువులతో అందమైనది, ఉన్నతమ్

=ఎత్తైనది, సత్త్వ+అశ్రయమ్=(సింహాది) ప్రాణులకు ఆశ్రయమైనదగు, మహీధరమ్=పర్వతముగా, అవైమి=తెలిసికొనుచున్నాను.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'విష్ణుః పర్వతానా మధిపతిః' (విష్ణువు పర్వతములకు అధిపతి) అని, 'మేరుః శిఖరిణామహమ్' (పర్వతములలో నేను మేరువును - భగ. 10-23) అనియు పల్కునట్లు నీవు వేంచేసియున్న తీరు ఒక పర్వతమని విన్నవించు నట్లున్నది. అది ఎట్లనగా -

శ్యామాభమ్ - స్వామీ! పర్వతము శ్యామ వర్ణమును కల్గినదైయుండును. నీవును 'పచ్చని గొప్ప కొండవంటి మేని' (భక్తాంఘ్రిరేణు సూరి సూక్తము. 1) అనునట్లు మరకత పర్వతము మూర్తీభవించినట్లుందువు.

మకుటోపేతమ్ - పర్వతము ఉన్నతమైన శిఖరముతో కూడియుండును. నీవును శేషిత్వసూచకమైన, ప్రకాశించు మణికిరీటముతో కూడియుందువు.

కటకాంచితమ్ - పర్వతము చఱియలతో(సానువులతో) కూడి యుండును. నీవును ఆశ్రిత విరోధులను విహస్తులనుగా (హస్తములులేని వారినిగా) చేయగల్గు కటకమను హస్తాభరణముతో కూడియుందువు.

ఉన్నతమ్-పర్వతము ఏ సమయమునందైనను కొలువ వీలుకానట్లుండుటచే విష్ణుపదాశ్రయమై, (ఆకాశమునంటినదై) ఉన్నతమైయుండును. నీవును 'ఉన్నతుడు పరిమితినిమించిన వాడు' అని పదాక్రమణముతో కొలువ వీలు కానట్లుందువు.

సత్త్వాశ్రయమ్ - పర్వతము సింహాది సత్త్వములకు ఆశ్రయమైయుండును. నీవును 'సత్త్వం విష్ణుప్రకాశకమ్' (సత్త్వము విష్ణు ప్రకాశకము) అని, 'సత్త్వ సమాశ్రయః కః' (సత్త్వగుణమునకు గొప్ప ఆధారము ఎవడు? - స్తోత్రరత్నే. 12) అనియు పల్కునట్లు సత్త్వగుణ ప్రకాశకుడవైయుందువు.

రంగరాజమ్ మహీధరమవైమ్యహమ్ - కావున ఇట్లు అత్యాశ్చర్యకరమై, అతిమనోహరమై, అఖిల జననయన కుతూహలప్రదమై, అంభోరుహవాసిని యగు లక్ష్మీదేవి విలాసార్థమై నిలచియున్న అందమైన పర్వతమువలె నీవు నిలచిన సన్నివేశమున్నది.

అవతారిక:- భట్టరు ఈ క్రింది శ్లోకమునందును శ్రీరంగనాథుని పర్వతముగా రూపించిరి.

శ్లో॥ సత్త్వోన్నత స్సకలసత్త్వనివాసభూమిః
సౌవర్ణరమ్యవిభవ స్సుమనోమనోజ్ఞః।
సద్వృత్తసంఘసమధిష్ఠిత పార్శ్వదేశః
శైలాత్మనా స్ఫురసి రంగమహీశ్వర! త్వమ్॥ 11

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగమహీశ్వర=శ్రీరంగనాథా!, సకలసత్త్వనివాసభూమిః=సకలచేతనా చేతనములకు ఆశ్రయ స్థలము, సౌవర్ణరమ్యవిభవః=క్షత్రియాదులగు గొప్ప వర్ణములకు జన్మభూమి, సుమనోమనోజ్ఞః=మంచి మనస్సును కలవారికి మనోహరుడవు (లేక, పుష్పములచే అలంకరింపబడుటచే మనోహరుడవు) సద్వృత్త సంఘసమధిష్ఠిత పార్శ్వదేశః=చక్కని వర్తనను కల సాత్త్వికజనుల సమూహముచే అధిష్ఠింపబడిన పార్శ్వదేశమును, అనగా సభను కలవాడవు అగు, త్వమ్=నీవు-

పర్వత పక్షమున

సకలసత్త్వనివాసభూమిః=నరమృగాది సమస్త ప్రాణులకు నివాస స్థలము, సౌవర్ణరమ్యవిభవః=బంగారము(యొక్క గనుల)చే రమ్యమైన వైభవమును కల్గినది, సుమనోమనోజ్ఞః=పుష్పములచే మనోజ్ఞమైనది, సద్వృత్త సంఘ సమధిష్ఠిత పార్శ్వదేశః=మంచి వర్తనమును కల తపస్విజనులచే అధిష్ఠింపబడిన పార్శ్వ దేశములను, అనగా సానువులను కల్గినది అగు, శైలాత్మనా=పర్వత రూపముతో, స్ఫురసి=ప్రకాశించుచున్నావు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! నీవు అభిషేకమాడుటకు వేంచేసి నిలచిన సన్నివేశము ఒక పర్వతస్థితితో ఇట్లు పోల్చతగినట్లున్నది. ఎట్లనగా -

సత్త్వోన్నతః - పర్వతమును చూడగా బలముయొక్క ఔన్నత్యమును

కల్గినదైయుండును. నీవును 'శుద్ధసత్త్వాధికో విష్ణుః' (విష్ణువు శుద్ధసత్త్వగుణముచే అధికుడు) అనునట్లు సత్త్వోత్తరుడవైయుందువు.

సకలసత్త్వనివాస భూమిః- స్వామి! పర్వతము నర-మృగ-పశు-పక్షి స్థావరాది సత్త్వములకు నివాసభూమియై యుండును. నీవును 'భూతావాసో వాసుదేవ' (వాసుదేవుడు ప్రాణులకు ఆవాసము - విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రే - 713) అనునట్లు సకల చేతనాచేతనములకు ఆశ్రయస్థలమై యుందువు.

సౌవర్ణరమ్యవిభవః - స్వామి! పర్వతము అందమైన బంగారము లభించు ఆకరములను (గనులను) కల్గినదై యుండును. నీవును 'బ్రాహ్మణో2స్య ముఖ మాసీత్ బాహూ రాజన్యకృతః, ఊరూతదస్య యద్వైశ్యః, పద్భ్యాగ్ం శూద్రో అజాయత' (ఇతని యొక్క ముఖము బ్రాహ్మణుడయ్యెను, బాహువులు రెండును క్షత్రియులుగా చేయబడెను. ఇతని తొడలు రెండును వైశ్యులు, పాదములతో శూద్రుడు అయ్యెను - పురుషసూక్తే) అనురీతిలో క్షత్రియాదులైన గొప్పవర్ణములకు జన్మభూమియై యుండును.

సుమనోమనోజ్ఞః - స్వామి! పర్వతము నానా విధములైన పుష్పములతో అందముగా నుండును. నీవును శద్ధాంతఃకరణులకు మనోహరుడవు. అంతియే కాక, పుష్పములతో అలంకరింపబడి మనోహరుడవైయుందువు.

సద్వృత్తసంఘసమధిష్ఠిత పార్శ్వదేశః - స్వామి! పర్వతము సద్వృత్తులగు (చక్కని ప్రవర్తనను కల) తపస్వి జనులచే అధిష్ఠింపబడిన పార్శ్వప్రదేశములను కల్గినదైయుండును. నీవును సద్వృత్తులగు సాత్త్విక జనులచే సేవింపబడు అందమైన పార్శ్వదేశమును అనగా సభను కల్గియున్నావు.

శైలాత్మనా స్ఫురసి రంగమహీశ్వర త్వమ్ - కావున ఇట్లు అందమైన శ్రీరంగనాథుడను అభినవశైలము ఆశ్రితులను ఉజ్జీవింపచేయుట కొఱకు సంకల్పించుకొని, నిలచిన సన్నివేశమువలె ఈ స్థితి తోచుచున్నది.

అవతారిక:- భట్టరు వేరొక అభిషేక సందర్భములో శ్రీరంగనాథుని మేరు పర్వతముతో సమానముగా ఉల్లేఖించుచు ఒక శ్లోకమును అనుగ్రహించిరి.

శ్లో॥ అశేషాశాపూర్తిం విదధత మనేకైః స్వవిభవైః
ప్రసిద్ధ్యత్ కల్యాణం ప్రకటతరపీతాంబరరుచిమ్।
కృతస్వార్థ్యోత్సేకాత్ నిఖిలసుమనఃప్రీతిజనకమ్
భవంతం మన్యే2హం సురశిఖరిణం రంగనృపతే॥ 12

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగనృపతే=శ్రీరంగనాథా!, అనేకైః=పలు, స్వవిభవైః=తన(నీ)యొక్క విభవములగు అవతారములతో, అశేష=సమస్త జనుల, ఆశాపూర్తిమ్=కోరికల పూర్తిని, విదధతమ్=చేయువాడవు, ప్రసిద్ధ్యత్ కల్యాణమ్=ప్రసిద్ధమైన కల్యాణ గుణములను కలవాడవు, ప్రకటతర పీతాంబరరుచిమ్=మిక్కిలి స్పష్టమైన పీతాంబరముయొక్క కాంతిని కలవాడవు, కృతస్వార్థ్యోత్సేకాత్=చేయబడిన (ప్రపత్తి మార్గమునందలి)నిష్ఠ యొక్క గొప్పతనము వలన, అఖిలసుమనః= సమస్త సత్పురుషులకు, ప్రీతిజనకమ్=సంతోషమును కల్గించువాడవు అగు, భవంతమ్=నిన్ను, అహమ్=నేను.

మేరుపర్వత పక్షమున

అనేకైః=అనేకములైన, స్వవిభవైః=శిఖరములను తన విభవములతో, అశేష+ ఆశా పూర్తిమ్=అన్ని దిక్కులలో పూర్తిని అనగా వ్యాప్తిని, విదధతమ్= చేయునది (కల్గియుండునది), ప్రసిద్ధ్యత్ కల్యాణం=మిక్కిలిగా సిద్ధించిన (నిండుగా నున్న) కల్యాణమును (బంగారమును) కల్గినది, ప్రకటతర పీతాంబరరుచిమ్=(తన ప్రకాశముచే) మిక్కిలి స్ఫుటముగా ప్రకాశించు పచ్చని అవకాశము యొక్క కాంతిని కల్గినది, కృతస్వార్థ్యోత్సేకాత్=స్వర్గము వరకు వ్యాపించిన గొప్పతనము వలన, అఖిలసుమనః=దేవతలందఱకు, ప్రీతిజనకమ్ =సంతోషమును కల్గించునది అగు, సురశిఖరిణమ్=మేరుపర్వతముగా, మన్యే=తలంతును.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామి! నీవు - 'ఏకోహ వై నారాయణ ఆసీత్ న బ్రహ్మ నేశానః నే మే ద్యావా పృథివీ' (నారాయణు డొక్కడే యుండెను కదా, బ్రహ్మలేడు, ఈశానుడు లేడు, దివియు, భువియు ఈ రెండును లేవు - మహోపనిషత్. 1-1) అనియు,

'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ ఏకమేవాద్వితీయమ్' (చంద్రుని వలె మనోహరుడా! ఈ సత్త్వమే ప్రారంభమున నుండెను. ఒక్కటియే, రెండవదిలేదు. ఛాందో. 6-2-1)అనియు, 'అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్'(ఈ అసత్తు మాత్రమే ప్రారంభమున నుండెను - తైత్తి. ఆనంద. 7) 'తత్తేదమ్ తర్హ్యవ్యాకృత మాసీత్' అనియు, 'హంతాహ మిమా స్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి' ఆహా నేను ఈ ముగ్గురు దేవతలను ఈ జీవుని ద్వారా అనుప్రవేశించి, నామ రూపములను వ్యాకరింతును - ఛాందో. 6-3-2) అని, 'బ్రహ్మాదిషు ప్రలీనేషు నష్టే స్థావర జంగమే, ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా సతు నారాయణః ప్రభుః' (బ్రహ్మాదులు పూర్తిగా లీనముకాగా, స్థావర జంగమములు నశింపగా, విశ్వాత్ముడైన ఒక్కడే నిలచియున్నాడు. అతడు ప్రభువగు నారాయణుడే - భార. శాంతి. 210-24) అనియు, "ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ, తదా దర్శిత పంథానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ" (ఈ ఇద్దఱు దేవతలు అనగా బ్రహ్మరుద్రులు (భగవానుని) ప్రసాదగుణము వలన, క్రోధము వలన జనించిన వారుగా చెప్ప బడుచున్నారు. వారు భగవానునిచే చూపింపబడిన మార్గమును (కర్తవ్యమును) కలవారై సృష్టిని, సంహారమును చేయువారు - భారతే. మోక్ష. 169-19) అని, 'దేవతలును, వారికి నివాసస్థానములగు లోకములు, మనుష్యాదిప్రాణులు మరియు మిగినవి అన్నియు ఏమియులేని ఆ ప్రళయకాలములో బ్రహ్మను, దేవతలను, లోకములను, ప్రాణులను సృష్టించినవాడు - తి.వా. 4-10-1), 'ఎఱ్ఱని తామరల వంటి కన్నులను కలవాడై ఏడులోకములను గ్రసించినవాడు కదా భూమిని, స్వర్గములను, అందు నివసించు మనుష్యులను, దేవతలను, మిగిలిన జంతువు లను, స్థావరములను, పంచభూతములను, మిగిలిన అన్నిటిని సృష్టించినవాడు తి.వా. 3-6-1) అను విధమున నిమిత్త - ఉపాదాన - సహకారులను మూడు కారణములును తానేయై, అధిష్ఠానాంతరమును ఆపేక్షింపకుండుటచే నిమిత్తము, సూక్ష్మచిద చిద్విశిష్టమగుటచే ఉపాదానము, కాలాదులైన సమస్త వస్తువులకును అంతర్యామియైయుండి ప్రేరకుడగుటచే సహకారి కారణమును అయినవాడై, 'ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్' (ఈ జగత్తు అంతయు ఈ భగవానుని ఆత్మగా కల్గినది - ఛాందో. 6-8-7) అని, 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ

తజ్జలానీతి శాంత ఉపాసీత, (ఇది అంతయు బ్రహ్మాత్మకమే కదా-ఆ బ్రహ్మనుండి పుట్టి, అందే లయమగుచున్నదని శాంతుడవై, ఉపాసింప నగును. - ఛాందో. 3-14-1) అని, 'సర్వగత్వాదనంతస్య సఏవాహ మవస్థితః మత్తస్సర్వ మహం సర్వం మయి సర్వం సనాతనే' (అనంతుడు సర్వగతుడగుటచే అతడే నేనైయున్నాను, నా వలననే సర్వము జనించినది, నేనే సర్వమైయున్నాను. సనాతనుడనగు నాయందు సర్వము ఉన్నది. - విష్ణు. పు. 1-19-85) అని, 'నిలచి యున్నదంతయు సర్వేశ్వరుడు' (నాన్ముగన్ తిరువన్దాది. 54) అని, "అనాదియగు నాల్గువేదములు, యాగములు, విని తెలియతగిన వ్యాకరణము, ఆయా పదములచే తెలియబడు జీవసమష్టియు, పిండరూపమైయుండి పిమ్మట విస్తృతిని పొందినవగు మిక్కిలి కాంతిని కల అగ్ని, ద్రవరూపమగుజలము, పృథివి, మేఘము, వాయువు, శబ్దించు సప్త సాగరములు, ఏడు కులపర్వతములు, ఆకాశము అను వీనితో కూడిన బ్రహ్మాండము తానేయై నిలచిన స్వామి శ్రీరంగ మహానగరములో అమరియున్న వాడు. (కలివైరిసూరిసూక్తము. 5-7-1) అనియు పల్కునట్లు స్థూలచిదచిద్విశిష్ట మైన కార్యము తానేయై, 'అచిదవిశేషితాన్ ప్రళయసీమని సంసరతః కరణకలేబరై ర్ఘటయితుం దయమానమనాః' (అచిత్తు కంటె వేరుగా లేకనున్నవారు, ప్రళయ సీమలో సంసరించి జీవులను కరణ కలేబరములతో కలుపుటకై దయగొన్న మనస్సు కలవాడై - శ్రీరంగరాజస్తవే - ఉత్తర శతకమ్. 41) అనురీతిలో అ చిత్కల్పములగు ఆత్మలను దయతో కరణ కళేబరములతో కూడునట్లు సృష్టింతువు.

ఇట్లు సృష్టింపబడిన జగత్తులో 'పరిత్రాణాయసాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే' (సాధు పరిత్రాణము కొఱకు, దుర్మార్గుల వినాశనము కొఱకును, ధర్మసంస్థాపనము కొఱకును ప్రతియుగము నందు అవతరింతును - భగ. 4-8), 'దేవతలు కోరి ప్రార్థింపగా వచ్చి జన్మించినదియు' (తి.వా. 6-5-4) అని, 'విస్తృతమైన సముద్రముచే చుట్టబడియున్న లంకకు అధిపతియగు రావణుని బాహువులను, తలలను ఖండించినవాడు' (తి.వా. 1-6-7) అనియు పల్కువిధమున ఆశ్రితు లకు ఇష్టప్రాప్తిని, అనిష్టనివృత్తిని కల్గించుటకు అవతీర్ణుడవగు నీకు పర్వతాదులు ను శరీరమని శ్రుతి, స్మృతులలో ప్రతిపాదింపబడినది.

'విష్ణుః పర్వతానామధిపతిః' (విష్ణువు పర్వతములకు అధిపతి) అని, 'మేరు రూపాచ్చ విష్ణోః' (విష్ణువు యొక్క మేరురూపము అగుట వలనను) అని, 'ఎఱ్ఱని గొప్ప మేఘము (వంటి పీతాంబరమును) దాల్చి, మిక్కిలి ఎఱ్ఱని తేజస్సుకల సూర్యుని ముడుచుకొని, అందమైన కాంతినికల చంద్రుని ధరించి, అనేకములైన (నక్షత్రాది) తేజస్సులను దాల్చి, పగడము వంటి ఎఱ్ఱని (అధర) ప్రదేశములను కల్గి విలసిల్లుచున్న, పచ్చని వర్ణము కలదైన మరకతమణిమయ పర్వతము' (తిరువాశిరియమ్. 1)అని, 'శ్రియఃపతిరూపముతో మేరుపర్వతము సమానముగా నున్నది' (తిరువిరుత్తము. 88) అనియు నుడువునట్లు త్రైలోక్యాధారమైన మహామేరువు నీవే అగుటచే అభిషేకము కొఱకు వేంచేసియున్న నిన్ను మహామేరువు అని విన్నవింప వీలగునట్లున్నది. అది ఎట్లనగా -

అశేషాశాపూర్తిం విదధత మనేకైః స్వవిభవైః - స్వామీ! నీవు మత్స్యాది ప్రాదుర్భావరూపవిభవములతో, 'ఆయు రారోగ్య మర్థం చ భోగాంశ్చైవాను షంగికాన్, దదాతి ధ్యాయినాం నిత్య మపవర్గప్రదో హరిః' (అపవర్గప్రదుడగు హరి తనను ధ్యానించువారికి, ఆయుస్సును, ఆరోగ్యమును, సంపదను, భోగములను కూడ నిత్యము అనుషంగికములుగా ఇచ్చును.) 'సకలఫలప్రదో హి విష్ణుః' (సకల ఫలములను ఇచ్చువాడు కదా విష్ణువు - విష్ణు. ధర్మే. 43-47), 'కోఱిన వానినన్నిటిని ఇచ్చు దోషరహితుడు(తి.వా. 9-5-5) అనియు వచించురీతిలో సకలాశ్రితుల అభీష్టము లను ఇచ్చుటచే అశేషాశాపూర్తిని చేయుచున్నవాడవు. ఇక, మహామేరువన్నచో శృంగములను స్వవిభవములతో అన్ని దిక్కులయందు వ్యాపించి యుండును.

ప్రసిద్ధ్యత్కల్యాణమ్ - స్వామీ! నీవు 'పరాఽస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే' (ఉత్కృష్టమైన ఇతని శక్తి వివిధములుగా వినబడుచున్నది. శ్వేత. 6-8) అని, 'సత్యకామః సత్యసంకల్పః' (సత్యములైన కోరికలను కలవాడు, సత్యములైన సంకల్పములను కలవాడు - ఛాందో. 8-7-1) అని, 'సమస్తకల్యాణగుణాత్మకో ఽసౌ' (సమస్తములైన కల్యాణగుణములను స్వభావసిద్ధముగా కలవాడితడు - విష్ణు. పు. 6-5-84), 'నిస్సమాభ్యధికమైన ఆనందగుణమును కలవాడు' (తి.వా.

1-1-1) అని, అట్టి శుభగుణములను కల అద్వితీయుడు' (తి.వా. 1-1-3) అనియును పల్కునట్లు ప్రసిద్ధములైన కల్యాణగుణములను కలవాడవై యున్నావు. మహామేరువన్నచో గొప్పగానున్న సౌవర్ణరూపమును కల్గినదై యున్నది.

ప్రకటతర పీతాంబరరుచిమ్ - నీవు 'మాహారజతమ్వాసః' (అతని వస్త్రము బంగారు రంగును కల్గినది - బృహ. 4-3-6), 'పచ్చని రంగును కల వస్త్రము వెలుగగా' (గోదాసూక్తము. 14-5) అని, 'సంధ్యవలె ఎఱ్ఱని రంగునుకల వస్త్రమును' (మునివాహన సూక్తము. 3) అనియు పల్కురీతిలో ధరించిన పీతాంబరమును కల్గియుందువు. మహామేరువును తన వర్ణముతో ఆకాశము నంతటిని బంగారపు రంగును కల్గినయుండునట్లు చేయును.

కృతత్స్వార్థ్యోత్సేకాత్ నిఖిల సుమనః ప్రీతిజనకమ్ - నీవు 'నచ పునరావర్తతే నచ పునరావర్తతే (తిరిగిరాడు, తిరిగిరాడు, - ఛాందో. 5-15-10), 'బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి' (బ్రహ్మను తెలిసినవాడు బ్రహ్మవలె అగును - ముణ్డక. 3-2-9), 'అద్యాపి న నివర్తంతే ద్వాదశాక్షరచింతకాః, (ద్వాదశాక్షరమంత్రమును చింతించువారు ఈ నాటికిని తిరిగి వచ్చుట లేదు - వి.పు. 1-6-39), 'జామీను నిచ్చినను పోనివ్వరు కదా' (భట్టనాథ సూక్తము. 34-5-2) అని, 'తమతో సమానముగా అనుగ్రహించును, - (కలివైరిసూరి సూక్తము. 11-3-5) అనియును పల్కువిధమున క్రమముచే ఇతర పురుషార్థములకంటె వ్యావృత్తమైన, అనంతస్థిరఫలమోక్షపురుషార్థమును కర్మ, జ్ఞాన భక్తుల కంటె విలక్షణమైన ప్రపత్తి యందు నిష్ఠనుకలవారగు సాత్త్వికులకు అనుగ్రహించి, వారికి ప్రీతిజనకుడవై యుందువు. మహామేరువును స్వర్గమును తాకునట్టి ఔన్నత్యమును కల్గినదై, అందఱు దేవతలకు ప్రీతిని కల్గించునదియై యుండును.

భవంతం మన్యేఽహం సురశిఖరిణం రంగనృపతే - రంగాధీశా! కావున ఈ ప్రకారములతో నిన్ను మహామేరువు అని విన్నవింప వీలగునట్లున్నది.

అవతారిక:- శ్రీరంగనాథుని గొప్ప గుణ సముద్రముగా, అందునను గొప్పగా

క్షమ, దయ, సౌలభ్యము, మాధుర్యము మొదలగు ప్రత్యేక గుణములను కల్గిన గుణ సముద్రమునుగను వర్ణించుట పూర్వాచార్యులు అనుసరించిన క్రమము. గద్య త్రయమున 'అసంఖ్యేయ కల్యాణ గుణగణౌఘమహార్ణవ' అని, 'అపార గుణాంబుధే' అని, 'ఆశ్రితవాత్సల్యైక జలధే' అనియు భగవద్రామానుజులు భగవానుని సంబోధించుట గమనింప తగినది.

వేర్వేరు రెండు అభిషేక సందర్భములలో భట్టరు శ్రీరంగనాథుని ఒక సముద్రముగా వర్ణించుచు శ్లేషభంగిమలో రెండు శ్లోకములను అనుగ్రహించిరి. వానిలో మొదటి శ్లోకమునకు సాధారణ వ్యాఖ్యానము, రెండవ శ్లోకమునకు వేదార్థపూర్ణమైన విస్తృత వ్యాఖ్యానమును అనుగ్రహించిరి. వానిని రెండిటిని కనుగొందము.

శ్లో॥ మరకతమణిరమ్యం రమ్యమాణిక్యముక్తా -
ఫలవిలసితగాత్రం ప్రస్ఫురద్గంధవాహమ్।
విహితవివిధజంతుం ప్రోల్లసన్మీనలీలం
సుగమజలనిధిం త్వాం మన్మహే రంగరాజ॥ 13

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగరాజ=శ్రీరంగనాథా!, మరకతమణిరమ్యమ్=మరకతమణి వలె రమ్యమైనవాడవు, రమ్యమాణిక్యముక్తాఫల=అందమైన మాణిక్యములచే, ముత్యములచే (చేయబడిన ఆభరణములతో), విలసిత గాత్రమ్=ప్రకాశింప చేయబడిన దేహమును కలవాడవు, ప్రస్ఫురద్గంధవాహమ్=మిక్కిలి వెలుగొందు చందన కుంకుమ, పచ్చకర్పూరములు మొదలదు వానిని దాల్చువాడవు, విహిత వివిధజంతుమ్=(స్వరూపగుణ విభూతులచే) విహితములైన సకలజీవ వర్గమును కలవాడవు, ప్రోల్లస న్మీనలీలమ్=ప్రకాశించు మత్స్యావతారలీలను కలవాడవు అగు, త్వామ్=నిన్ను-

సముద్ర పక్షమున

మరకతమణిరమ్యమ్=మరకతమణివలె (పచ్చని వర్ణముతో) రమ్యమై యుండునది, రమ్యమాణిక్యముక్తాఫల=అందమైన మాణిక్యములచే, ముత్యముల

చే, విలసితగాత్రమ్=ప్రకాశించిన రూపమును కల్గినది, ప్రస్ఫురత్ గంధవాహమ్ =మిక్కిలి స్ఫురించు (కదలునట్టి)గాలిని (యొక్క కెఱటములచే జనించిన తరంగములను) కల్గినది, విహిత వివిధజంతుమ్=(జల నివహముచే మఱగు పఱచిన) పలు జల జంతువులను కల్గినది, ప్రోల్లసత్+మీనలీలమ్= మిక్కిలి విలసిల్లు మత్స్యముల లీలలను కల్గినది అగు, జలనిధిమ్=సముద్రముగా, మన్మహే=తలంతుము.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! నీవు అభిషేకమాడ వేంచేసి నిలచియున్న ఈ సన్నివేశము ఇట్లు ఒక సముద్రముతో సామ్యమును కల్గినదైయున్నది. అది ఏవిధముగాననిన-

మరకతమణి రమ్యమ్ - సముద్రమును చూడగా మరకతమణివలె పచ్చనిదై, రమ్యమై యుండును. నీవును 'వామనుడను మరతక వర్ణుడు' (తి.వా. 2-7-8), 'రామం మరకతశ్యామమ్' (రాముడు మరకత శ్యాముడు) అనియు చెప్పునట్లు మరకతమణివలె యుందువు.

రమ్యమాణిక్యముక్తా ఫలవిలసిత గాత్రమ్ - సముద్రమును చూడగా అందమైన మాణిక్యములతో, ముత్యములతో ప్రకాశించు దేహమును కల్గియుండును. నీవును రత్నాభరణములతో, ముక్తా భరణములతో వెలుగునట్టి దివ్య మంగళ విగ్రహమును కల్గియుందువు.

ప్రస్ఫురద్గంధవాహమ్ - సముద్రమును గమనింపగా 'వారిధి ర్మారుతోత్క్షిప్త తరంగచతురాకృతిః' (సముద్రము గాలిచే పైకి లేవగొట్టబడిన కెఱటములతో ఆకర్షణీయమైన ఆకారమును కల్గియున్నది) అనునట్లు ఎల్లప్పుడు దర్శింప తగినట్లు గాలి తరంగములచే పైకి లేవగొట్టబడిన కెఱటములను కల్గినదై యుండును. నీవును చందన-కుంకుమ-కర్పూరాదుల గంధములను కల్గిన వాడవైయున్నావు.

విహిత వివిధ జంతుమ్ - సముద్రమును చూడగా సలిల సమూహముతో మఱుగునబడిన వివిధ జంతువులను కల్గినదైయుండును. నీవును స్వరూప-రూప-గుణ-ఐశ్వర్యములతో విహితులగు (సృష్టింపబడిన) సకల జీవవర్గములను కల్గిన వాడవైయుందువు.

ప్రోల్లసన్మీనలీలమ్-సముద్రమును చూడగా అది వెలుగుచున్న మత్స్యముల లీలలను కల్గియుండును. నిన్ను దర్శింపగా - 'కెఱటములు ఎగసిపడు సముద్రములోని జలము బురద అగునట్లు, తన ఉదరభాగము నందు అలలుగా ఆ నీరు ఎగసిపడునట్లు, విశాలమైన ఆకాశము నందున్న బ్రహ్మాదుల నిలయములలో ప్రవేశించి, ప్రవహించి, వ్యాపించునట్లు తన పృష్ఠముపై పర్వతమును ధరించి వచ్చు మత్స్యరూపుడైన స్వామి' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 11-4-1) అనునట్లు మత్స్యావతారములోనున్న లీలను కల్గిన వాడవు.

కావున ఇట్లు 'గొప్ప (కౌస్తుభ) మణియు, లక్ష్మియు, (పాంచజన్యమును) శంఖమును ఎల్లప్పుడు కలిగియున్నట్టి, కెఱటములతో కూడిన సముద్రమువలె నున్న వీరెవ్వరు' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 2-8-5) అనునట్లు ఈ సన్నివేశము సముద్రముతో నీకుగల సామ్యమును ప్రకటించు స్థితివలె ఉన్నది.

అవతారిక:- ఈ క్రింది శ్లోకమునందును శ్రీరంగనాథుని అర్చామూర్తిని సముద్రముగా భట్టరు అభివర్ణించిరి.

శ్లో॥ మణివరరుచివాహీ మత్స్యరూపం దధానో
లలితధవళశంఖో లంఘయన్ నైవ వేలామ్।
విధృతభువనభారో వీక్ష్యసే రంగధామన్
అపర ఇవ వపుష్మా నాపగానా మధీశః॥ 14

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగధామన్=రంగనాథా!, మణివరరుచివాహీ=గొప్ప ఇంద్రనీలమణియొక్క కాంతిని కల్గినవాడవు, మత్స్యరూపం దధానః=మత్స్యరూపమును ధరించు వాడవు, లలితధవళశంఖః=అందమైన, తెల్లని (పాంచజన్యమను) శంఖమును కలవాడవు, వేలాంనైవలంఘయన్=(నీవు ఏర్పరచిన)అవధిని(నీవు) అతిక్రమింపని వాడవు, విధృతభువనభారః=ధరించిన లోకముల భారమును కలవాడవు అగు నీవు -

సముద్ర పక్షమున

మణివరరచివాహీ=ఇంద్రనీలమణి వలె(శ్యామల వర్ణమును) దాల్చియుండు

నది, మత్స్యరూపం దధానః=మత్స్యముల రూపములను ధరించునది, లలిత ధవల శంఖః=అందమైన తెల్లని శంఖములను కల్గినది, వేలాం నైవ లంఘయన్ =తీరము దాటకుండునది, విధృతభువనభారః=ధరించిన జలభారమును కల్గినది అగు, వపుష్మాన్=మూర్తీభవించిన, అపరః=వేరొక, ఆపగానామ్ అధీశః =నదీవల్లభునిగా (సముద్రుడుగా) వీక్ష్యసే=చూడబడుచున్నావు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామి! 'ఆపో వా ఇదమాసన్ సలిలమేవాసీత్', (సృష్టికిముందు జలమే ఉండెను-తైత్తి. ఆర. 1-23) అని 'అవ ఏవ ససర్జాదౌ తాసు వీర్యమపాసృజత్, తదండ మభవద్ధైమం సహస్రాంశుసమప్రభమ్' (పరమాత్మ మొదట జలమునే సృష్టించెను. అందు తన వీర్యమును నాటెను. అది బంగారు రంగును కల్గిన, సూర్యునితో సమానమైన కాంతిని కల అండమయ్యెను. మను. 1-4) అని, 'గొప్ప జలమును కల ఏకార్ణవమును సృష్టించి' (తి.వా. 1-4-10) అని, 'తాను తనయందే అసమానమైన గొప్ప ఏకార్ణవమును సృష్టించి, అందు నిద్రించు' (తి.వా. 1-5-4), 'గొప్పదైన కారణజలమును సృష్టించి, పిదప చతుర్ముఖుని సృష్టించి' (తి.వా. 7-5-4) అనియు పల్కురీతిలో మొదట జలమును సృష్టించి - అందు,

నానావీర్యాః పృథగ్భూతాః తత స్తే సంహతిం వినా।
నాశక్నువన్ ప్రజా స్స్రష్టు మసమాగమ్య కృత్స్నశః
సమేత్యాన్యోన్యసంయోగం పరస్పర సమాశ్రయాః।
మహదాద్యాః విశేషాంతా హ్యండముత్పాదయంతి తే॥

(శాంతత్వ ఘోరత్వ మూఢత్వాదులచే నానాశక్తి యుక్తములై, పృథగ్భూతము లైన ఈ మహదాది పదార్థములు పరస్పరము కలసినగాని అండరూపమైన కార్యమును సృష్టింపలేకపోయెను. ఆ మహదాది విశేషాంతములు పరస్పర సమాశ్రయమును పొందినవై, అన్యోన్య సంయోగమును పొంది అండమును ఉత్పత్తి చేయుచున్నవి - విష్ణు. పు. 1-2-52, 53) అనునట్టి పంచీకరణ ప్రకారముచే మూల ప్రకృతి, మహదాదులగు ప్రకృతి వికృతులు, ఆకాశాదులగు శుద్ధ వికృతులు అని వీనిని అన్నింటిని అండమగునట్లు సృష్టించి, 'అండాత్

బ్రహ్మా సమభవత్ తేన సృష్ట మిదంజగత్' (అండము నుండి బ్రహ్మ ఉద్భవించెను. అతనిచే ఈ జగత్తు అంతయు సృష్టింపబడెను) అని, 'పద్మే దివ్యేఽర్కసంకాశే నాభ్యాముత్పాద్య మామపి, ప్రాజాపత్యం త్వయా కర్మ పూర్వం మయి నివేశితమ్' (దివ్యమైన, సూర్యునివంటి నాభిపద్మమునందు నన్ను సృష్టించిన, నీచే ప్రాజాపత్యకర్మ నాయందు పూర్వము విధింపబడినది) అనియు, 'వికసించిన, చల్లని నాభికమలమునందు ఊర్ధ్వలోకములోని చతుర్ముఖుని సృష్టించిన ఆశ్చర్యచేష్టితుని' (తి.వా. 8-4-11) అని వర్ణించు రీతిలో ఆ అండము నందు బ్రహ్మను సృష్టించి, తదంతర్యామివై, దేవ - తిర్యక్ - మనుష్య స్థావర రూపమైన చతుర్విధ సృష్టిని చేసి, తద్రక్షణార్థము వ్యూహ-విభవ- అంతర్యామి -అర్చావతారము లను సంకల్పించి, సకలప్రాణుల యొక్క, జ్ఞానవిరోధియై యున్న-'అనాత్మన్యాత్మ బుద్ధి ర్యా అస్వేస్వమితి యా మతిః, అవిద్యాతరు సంభూతిః బీజమేతత్ ద్విధా స్థితమ్' (అవిద్య అను వృక్షమూలమైన ఈ విత్తనము ఆత్మ కాని దేహమందు ఆత్మబుద్ధి, తనది కాని ఆత్మ వస్తువు తనదని తలచుట అను రెండు విధములైనది - వి.పు. 6-7-11) అని, 'మీరు మీది' (తి.వా. 1-2-3)అని, 'అయథార్థమైన జ్ఞానము' (తిరువిరుత్తము. 1) అనియు నుడువునట్టి అజ్ఞానమును 'మానం ప్రదీపమివ కారుణికో దదాతి' (కరుణాస్వభావుడైన భగవానుడు శాస్త్రమును ప్రదీపమునువలె ప్రదానము చేయున-శ్రీరంగరాజస్తవే పూర్వశతకే.2)అని, 'నాల్గువేదములను అనుగ్రహించిన వాడై' (తిరునెడున్దాణ్డకమ్. 1) అని చెప్పబడు ప్రమాణ ప్రదానముతో సవాసనగా పోగొట్టి రక్షించి, ఆ వేదమును మధు కైటభులు అపహరింపగా వారిని నిరసించి, హంసమత్స్యాదులైన విభవావతారములతో బ్రహ్మకు వేదోపదేశమును చేసి, రక్షించిన నీవు - 'క్షీరాబ్ధేః మండలాద్భానోః యోగినాం హృదయాదపి, రతిం గతో హరి ర్యత్ర తద్రంగం మునయో విదుః' (క్షీరాబ్ధిలోకంటె, సూర్యమండలము లోకంటె, యోగుల హృదయములోకంటె మిక్కిలి ఆసక్తిని హరి ఎచట పొందెనో దానిని మునులు శ్రీరంగముగా తెలియుదురు-శ్రీరంగమాహాత్మ్యే.)అనునట్లు శ్రీరంగక్షేత్రములో అర్చారూపముగా అవతరించి సులభుడవై నిలచి యుండుట యేగాక, ఇపుడు సకలాత్మల యొక్క తాపములు శాంతించుటకై అభిషేకార్థము వేంచేసి అనుగ్రహించిన నిన్ను ఆదిసృష్టియై, జలతత్త్వరూపమైన సముద్రముతో ఉపమించి వర్ణింపతగి నట్లున్నది. ఎట్లనగా -

మణివరరుచివాహీ - స్వామి! నీవు 'మణిశ్యామః పరః పుమాన్' (మణివలె నల్లనివాడు పరమ పురుషుడు) అని, 'మణివంటి రూపమును కలవాడు' (తిరునెడున్దాణ్డకమ్. 1) అనియు పల్కు క్రమమున ఇంద్రనీలమణి యొక్క ప్రకాశమును కల్గినవాడవు. సముద్రము - 'కువలయదళశ్యామలరుచిః' (నల్ల కలువల రేకుల వలె నల్లని కాంతిని కల్గినది)' అనునట్లు నీల వర్ణమును కల్గినదై యున్నది.

మత్స్యరూపం దధానః - 'మత్స్యః కమలలోచనః' (మత్స్యరూపుడైన భగవానుడు కమలముల వంటి కన్నులను కలవాడు - సహస్రనామభాష్యే)అని, 'మత్స్యరూప! నమోఽస్తు తే' (మత్స్యరూపా! నీకు నమస్కారము అగుగాక) అని, 'ఆపద్భంజన మంజలిం విజయినే మత్స్యాయ దిత్సామహే' (ఆపదలను పోగొట్టు అంజలిని విజయమును సహజముగా కల మత్స్యరూపునకు ఇవ్వగోరు చున్నాము) అని, 'తన పృష్ఠము పై పర్వతములను అధిరోహింపచేసికొని వచ్చు మత్స్యరూపుడు' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 11-4-1) అని, 'మత్స్యరూపుడై, కూర్మరూపుడై' (తి.వా. 5-1-10) అనియు కీర్తించునట్లు మత్స్యరూపమును కల్గినవాడవై యుందువు. సముద్రమును - 'తిమిమకరతిమింగిలాదిమత్స్యైః అతిగహనో' (తిమి, తిమింగిల, మకర, మత్స్యములతో మిక్కిలి గహనమైనది) అని, 'నిధిరంభసాం గభీరః' (జలనిధి గంభీరమైనది - లోతైనది) అనియు చెప్పునట్లు నానావిధ మత్స్యశరీరము లను ధరించి యుండును.

లలితధవళ శంఖః - నీవు 'శంఖచక్రగదాపాణే' (శంఖమును, చక్రమును, గదను దాల్చిన వాడా-భారత. సభా. 90-43) అనియు, 'పశ్చా న్నారాయణ శ్శంఖీ' (వెనుక శంఖధారియైన నారాయణుడు - ద్వాదశనామపంజర స్తోత్రమ్. 1) అనియు, 'శంఖమును, చక్రమును అందమైన చేతులలో గొనెను' (తి.వా. 1-8-9) అనియు పల్కునట్లు శ్రీపాంచజన్యమును కల్గినవాడవైయున్నావు. సముద్రము 'పుష్పనివాసినియైన లక్ష్మియు, శంఖము నుండునట్టి, కెఱటములను కల్గిన సముద్రము వంటి వీరేవ్వరో?' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 2-8-5) అని పల్కునట్లు పలు శంఖములను కల్గినదై యుండును.

లంఘయన్ నైవ వేలామ్ - స్వామి! నీవు 'మర్యాదానాం చ లోకస్యకర్తా

కారయితాచ సః' (లోకముయొక్క క్రమములను చేయువాడు, చేయించు వాడును అతడు - రామా. సుందర. 35-11) అని, 'మర్యాదాస్థాపనాయచ' (మర్యాదను నిలుపుట కొఱకును) అనియు పల్కురీతిలో నీవు కల్పించిన మర్యాదను నీవును దాటని వాడవైయుందువు. సముద్రమును 'యథా వేలాం హి సాగరః' (చెలియలికట్టను సముద్రము ఎట్లు అతిక్రమింపదో) అనునట్లు తీరమును దాటకయుండును.

విధృతభువనభారః - నీవు 'విష్ణునా విధృతే భూమిః (విష్ణువుచే ధరింపబడిన భూమిా!) అని, 'వ్యాదేహీతి విదారితే శిశుముఖే దృష్ట్వా సమస్తం జగత్, మాతా యస్య జగామ విస్మయవశమ్ పాయాత్ సవః కేశవః'(తెరువు మనుచు శిశువగు శ్రీకృష్ణుని నోరు తెరువగా, అందు సమస్త జగత్తును చూచి, ఎవని తల్లి విస్మయమును పొందెనో, అట్టి కేశవుడు మనలను రక్షించును గాక) అని, 'ఏడు లోకములను కుమారుని నోటిలో చూచెను' అనియు పల్కునట్లు సకల లోకము లను ధరించి యున్నావు. సముద్రము 'జీవనం భువనం వనమ్' అని పల్కునట్లు భువనశబ్దము జలపర్యాయ వాచకమగుటచే ధరింపబడిన జలభారమును కల్గియుండును. కావున 'భగవదనుభవానందము వ్యక్తమగు శరీరములనుకల నిత్యసూరులకు నాయకుడా' (తి.వా. 7-2-10) అని కీర్తింపబడు నిన్ను మూర్తీభవించిన వేరొక సముద్రము అని విన్నవింప వీలగునట్లున్నది.

అవతారిక:-

శ్రీరంగనాథుని పర్వతముగా, సముద్రముగా పలువిధములుగా వర్ణించిన భట్టరు ఒక అభిషేక శ్లోకమున ఆ స్వామిని ఒక నదిగా, వేరొక శ్లోకమునందు అన్ని పుణ్యనదులు కలియునట్టి ఒక పరిశుద్ధమైన తీర్థముగా వర్ణించిరి. వానిని క్రమమున కాననగును.

శ్లో॥ నానానువృత్తివిషయం నతరాజహంసం
నానాండజాతసమధిష్ఠిత మబ్జరమ్యమ్।
సేవావతీర్ణసుమరుద్గణ మద్య రంగిన్
భావానురూపనద మిత్యనుమన్మహే త్వామ్॥ 15

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

రంగిన్=శ్రీరంగనాథా!, నానానువృత్తివిషయమ్=(ధ్యానార్చనప్రణామాది) అనేకవిధములైన ఆశ్రయణవృత్తులకు విషయమైనవాడవు, నతరాజహంసమ్=(పాదములందు) నమస్కరించిన రాజశ్రేష్ఠులను కలవాడవు, నానాండజాత సమధిష్ఠితమ్=అనంతములైనబ్రహ్మాండసమూహములచే అధిష్ఠింపబడినవాడవు సేవా+అవతీర్ణసుమరుద్గణమ్=సేవార్థము (స్వర్గమునుండి) దిగివచ్చిన గొప్పదేవతలగు మరుత్తుల సమూహమును కలవాడవు అగు, త్వామ్=నిన్ను, అద్య=ఇపుడు,

నదము పక్షమున

నానాను వృత్తివిషయమ్=(స్నానపానాదులకై) అనేక ప్రాణుల అనువర్తనము నకు విషయమైయున్నది, నతరాజహంసమ్=(సంశ్లేషముచే) ప్రహ్వీభావము నొందిన (కొంచెము వంగిన శరీరమునకు) రాజహంసలను కల్గినది, నానా+అండజాత సమధిష్ఠితమ్=అనేకములైన (హంస కారండవాది) పక్షులచే అధిష్ఠింపబడినది, అబ్జరమ్యమ్=తామరపూలచే మనోహరమైనది, సేవా+అవతీర్ణ సుమరుద్గణమ్=(పద్మసౌగంధికాది పుష్పముల సౌరభమును గ్రహించుట అను) సేవ కొఱకు అవతరించిన (క్రిందకు ప్రసరించిన) మందమారుత బృందమును కల్గినది అగు, నద ఇతి=నదము అని (తూర్పు నుండి పడమటి దిశగా పాఱు ఏరు అని), అనుమన్మహే=తలంతుము.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామిా! 'నారాయణః పరం బ్రహ్మ' (నారాయణుడు పరబ్రహ్మ - తైత్తి. నారా. 11) అని, 'నారాయణుడును అన్ని లోకములకు నాథుడును' (తి.వా. 2-7-2) అనియు పల్కురీతిలో నిరంకుశ స్వతంత్రుడవైయున్నవాడవైనను, 'ఇమౌ స్మ ముని శార్దూల! కింకరౌ సముపస్థితౌ, ఆజ్ఞాపయ యథేష్టం తే శాసనం కరవావ కిమ్?'(ముని శార్దూలా! ఈ మేమిద్దఱము నీకు సేవకులుగా వచ్చితిమి. మమ్ములను నీ ఇష్ట ప్రకారము ఆజ్ఞాపింపుము. నీ ఏ ఆజ్ఞను చేయుదుము? - రామా. బాల. 31-4) అని, 'నీ యందు ప్రీతికల వారు

సంతోషించి, అనన్య ప్రయోజనులై నీదఱిచేర్చునట్టి నీ ఆశ్చర్యచేష్టితములు - తి.వా. 8-1-4) అని, చెప్పునట్లు ప్రణత పరతంత్రములైన సర్వప్రవృత్తులను కలవాడవగుటచే - 'క్షీరాబ్ధిలో, నీవు పరుండి యుండు సన్నివేశమును మేము విన్నచో కాళ్ళు వణకును, మనస్సు ద్రవించును, కన్నులు తిరుగును -పెరియతిరువన్దాది. 34) అనునట్లు శయన సన్నివేశ సౌందర్యమును దర్శింప ఆశపడిన ఆశ్రితుల అపేక్షానుగుణముగా శ్రీరంగనాథుని మూలమూర్తివై 'శ్రీరంగనగరము నందు తేటనీటిని కల కావేరీనది తన కెరటములను కరములతో సేవింపగా పరుండి యుండి' - (కులశేఖర సూక్తము. 1-1), అంతియేకాక, 'సానబెట్టబడిన ఎఱ్ఱని, బంగారము వంటి దేహమును కల నా తండ్రీ! నిలచియుండి అనుగ్రహింపుము' (తి.వా. 4-7-4) అనునట్టి ఆశకు తగినట్లు శ్రీరంగనాథ - ఉత్సవమూర్తివై, 'శ్రీదేవి, భూదేవియు ఇరువైపుల ప్రకాశింప' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 3-10-1) 'నిలుచున్న సన్నివేశము తీర నిలచి అనుగ్రహించి', 'పిమ్మట తెలిసి తెలిసి ఈ వీధిలో పోయినచో',అని ఆశ పడుచున్న ప్రణయినీపరిజనముల కొఱకు దివ్యోత్సవము నెపమున మేనక మొదలగు వారు సిగ్గుపడి తమ నాట్యము మానునట్లు వీథియందు వేంచేసి, 'కండూతివలన పడుకలో నొరసికొనుచు నీవు శయనింప నేను సమ్మతింపను' (భట్టనాథసూక్తము. 2-4-1), 'పసుపును, శిరస్సున అలంకరించుట కొఱకు నీలోత్పలమాలను, చల్లని, సువాసనుకల, కస్తూరి, పచ్చకర్పూరాదులను చేర్చిన చందనము, కాటుకను కొని వచ్చి ఉంచినాను' (భట్టనాథసూక్తము. 2-4-3), 'స్నానమాడి భుజింపవలెను' (భట్టనాథసూక్తము. 3-3-3) అని అపేక్షించునట్టి అంతరంగుల కొఱకు ఇపుడు అభిషేకమాడి, సౌందర్య ప్రభావముచే 'చుట్టి యుండి మంగళాశాసనము చేయువారిని' (తిరుప్పల్లాణ్డు - 12) పూర్తిగా సుడిగుండములో చిక్కుకొనునట్లు చేయుచు నిలచిన ఈ సన్నివేశము ఒక నదితో సమానముగా శ్లేషప్రక్రియలో విన్నవింప తగినట్లున్నది. అది ఎట్లనగా-

నానానువృత్తివిషయమ్ - నది స్నానపానాది కోరికలనుకల నానావిధ ప్రాణులకు అనువర్తించుట కొఱకు విషయమై, వేగవైభవవివశవివిధపదార్థ సార్థానుగమ్యమానమునై యుండును. నీవును 'మన్మనాభవ మద్భక్తో మద్యాజీ

మాం నమస్కురు' (నన్ను ధ్యానించువాడవగుము, నా భక్తుడవు కమ్ము, నన్ను గూర్చి యజ్ఞము చేయువాడవు అగుము. నన్ను నమస్కరింపుము భగ. 9-34) అనునట్లు ధ్యానార్చన ప్రణామాదిరూపమున, భజన - ప్రపదన రూపమునను, నానావిధమైన ఆశ్రయణమునకు విషయభూతడవై యున్నావు.

నతరాజహంసమ్ - 'అన్నమాడులవు పునల్' అనురీతిలో సంశ్లేషముచే నమ్రమైన శరీరమును కల్గినవి, పరిసరవర్తులైనవి అగు రాజహంసలను కల్గినదై యుండును. నీవు 'మనుకులమహీపాలవ్యానమ్రమౌళి పరంపరామణి మకరికారోచి ర్నీరాజితాంఘ్రిః, (మను వంశములోని ప్రభువులచే వంచబడిన కిరీటముల వరుసలలోని మకరికారూప రత్నముల కాంతులచే హారతి ఇవ్వబడిన పాదము లను కలవాడు - శ్రీరంగరాజస్తవే - ఉత్తరశతకమ్ - 77) అనునట్లు పాదము లందు ప్రణతులైన రాజశ్రేష్ఠులను కల్గియుందువు.

నానాండజాతసమధిష్ఠితమ్-నది నానావిధములైన కారండవాది అండజముల చే అధిష్ఠితమైయుండును. నీవును 'రోమకూపే హ్యనంతాని బ్రహ్మాండాని భ్రమన్తి తే'(నీ రోమకూపమందు అనంతములైన బ్రహ్మాండములు పరిభ్రమించు చున్నవి) అని, 'అండానాం త్వదుదర మామనంతి సంతః స్థానమ్' (నీ ఉదరమును అండములకు స్థానముగా సత్పురుషులు పల్కుదురు - వరదరాజ స్తవే. 49) అనియును పల్కునట్లు అనంతములైన అండముచే ఆశ్రయింపబడిన వాడవైయుందువు.

అబ్జరమ్యమ్ - నది ఎఱ్ఱని తామరపూలచే నిండియుండి, అందముగా చల్లగా నుండును. నీవు 'తెల్లని, అందమైన శంఖము' (తి.వా. 6-5-1) అనురీతిలో వర్ణమునకు పరభాగమైన ధావళ్యమునుకల శ్రీపాంచజన్యముతో సుందరుడవై యుందువు.

సేవావతీర్ణసుమరుద్గణమ్ - నది ఆగంతుకములైన పద్మ - సౌగంధికముల అపరిమితమైన పరిమళమును గ్రహించి, వహించుటకొఱకు అవతీర్ణమైన, అందమైన మందమారుత బృందమును కల్గినదైయుండును. నీవు ఉత్సవమును సేవించుటకొఱకు స్వర్గమునుండి దిగివచ్చిన 'భగవదనుభవా నందము ప్రకాశించు దేహములను కల నిత్యసూరులగు' (తి.వా. 7-2-10) సుందర బృందాకరసందోహమును కల్గియుందువు.

అద్య రంగిన్ భావానురూపనదమ్ ఇతి అనుమన్మహే త్వామ్ - కావున ఈ ప్రకారములతో లోకమున కానవచ్చు నదులతో తులతూగునదియై, వాని వలె తాను తలచిన రీతిలో పోవునది గాక, 'పశ్యన్మనఃప్రవణమోఘమివామృతస్య' (చూచువారి మనస్సులలో ప్రవణమైన అమృత ప్రవాహమువలె - శ్రీరంగరాజస్తవే - పూర్వశతకమ్ - 83) అని ఆశ్రితుల అభిప్రాయమును అనువర్తించునదియైన శ్రీరంగనాథుడను అమృతనది సమస్తతాపములను తీర్చునట్లు అభిముఖమై నిలచియున్న స్థితివలె ఈ సన్నివేశము ఉన్నది.

అవతారిక:- ఇందు భట్టరు శ్రీరంగనాథుని సర్వతీర్థాత్మకునిగా అభివర్ణించుచున్నారు.

శ్లో॥వృత్తి ర్వేగవతీ సమాశ్రితజనత్రాణే భవచ్చేతసః
తామ్రా కుంకుమపత్రికా భుజతటీ తే తుంగభద్రోజ్జ్వలా।
రంగాధీశ్వర! నర్మదా చ భణితిః శోణ స్సుజాతో2 ధరః
తస్మాత్ స్నానవిధౌ జనో హి మనుతే త్వాం సర్వతీర్థాత్మకమ్॥16

ప్రతిపదార్థము:- రంగ+అధీశ్వర=శ్రీరంగనాథా!, సమాశ్రితజన=(నిన్ను) ఆశ్రయించిన వాడైన గజేంద్రుని, త్రాణే=రక్షణలో, భవత్+చేతసః=నీ మనస్సు యొక్క, వృత్తిః=వ్యాపారము, వేగవతీ=వేగమును కల్గినది అయినది (వేగవతీ నది సూచితము), కుంకుమపత్రికా=కుంకుమ (తో నీ దేహమునందు వ్రాయబడిన) పత్రికారూపచర్చ, తామ్రా=ఎఱ్ఱనిది(తామ్రపర్ణీనది సూచితము), తే=నీ యొక్క, భుజతటీ=భుజ తలము, తుంగభద్రోజ్జ్వలా=ఎత్తైనవై, మంగళ కరములై, ఉజ్జ్వలములై యున్నవి (తుంగభద్రా నది సూచితము), ఫణితిః=నీ మాటల పద్ధతి, నర్మదా=ప్రియము నిచ్చునది (నర్మదానది సూచితము), సుజాతః అధరః =చక్కనిదైన నీ క్రింది పెదవి, శోణః=ఎఱ్ఱనిది (శోణా నది సూచితము), తస్మాత్=అందుచే, స్నానవిధౌ=(ఈ) స్నాన విధి యందు, త్వామ్=నిన్ను, జనః =జనుడు (భక్తుడు), సర్వతీర్థ+ఆత్మకమ్=సమస్త తీర్థముల రూపునిగా, మనుతే హి=తలచుచున్నాడు కదా!

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామి! 'ఏక ఇద్రాజా జగతోబభూవ' (జగత్తున కంతటికిని ఒక్కడే రాజు ఉండెను - తైత్తి. యజు. 4-1-8) అని, 'సర్వలోకమహేశ్వరః' (అన్నిలోకములకు గొప్ప ప్రభువు) అని, 'సర్వస్యేశానః' (సర్వమునకు ఈశ్వరుడు - బృహ. 6-4-22) అని, 'తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం, తం దైవతానాం పరమంచ దైవతమ్' (ఈశ్వరులకు గొప్ప ఈశ్వరుడైన అతనిని, దైవములందరిలో ఉత్కృష్టుడైన ఆ దైవమును - శ్వేతా. 6-7) అని, 'త్రయాణా మపి రాఘవో రాజ్య మర్హతి' (ముల్లోకముల పాలనకు రాముడు తగియున్నాడు) అని, 'వేంచేసియుండి ఏడులోకములందు అద్వితీయమైన అధికారము చెల్లునట్లు' (తి.వా. 4-51) అని, 'కెఱటములు ఉవ్వెత్తుగా ఎగిసిపడు సముద్రముచే చుట్టబడియున్న ఈ భూమండలము, పరమ పదమును, అందు ఏమియు కొఱత చెందకుండునట్లు పాలించుచున్న స్వామి అధికారమును కల శ్రీరంగము లోని శ్రీమంతుడు' (గోదాసూక్తము. 11-3) అనియును కీర్తించునట్లు సకలలోక నాయకుడవైన నీవు 'అజాయమానో బహుధా విజాయతే' (కర్మ వశమున పుట్టని వాడైనను కృపావశమున పలువిధముల జన్మించుచున్నాడు - పురుషసూక్తము. 21) అని, 'పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే' (సజ్జనుల రక్షణకొఱకు, దుష్టుల వినాశనము కొఱకు, ధర్మసంస్థాపనము కొఱకును ప్రతియుగమున అవతరింతును - భగ. 4-8) అని, 'స ఉ శ్రేయాన్ భవతి జాయమానః' (అతడు జన్మించుచున్న వాడైన పిమ్మటనే శ్రేయస్సును కలవాడు అగుచున్నాడు యజు. అష్ట. 3-6-3-9) అని, 'నిత్యమై, అప్రాకృత తేజోరూపమైన రూపమును పరమ పదములోనున్నట్లే గ్రహించి ఈ లోకమున జన్మించినవాడు, వేదములచే మూలకారణమని కీర్తింపబడువాడు (తి.వా. 3-5-5) అనియు పల్కునట్లు సాధువులను రక్షించుట కొఱకు, విరోధులను నిరసించుట కొఱకు, ధర్మ సంస్థాపనము కొఱకును ఇచట అవతరించితివి.

అపుడు అర్జునునకు దూత్యసారథ్యములను చేసి విరోధులను నిరసించినట్లు, ఇపుడును యవనాదులగు ఆశ్రిత విరోధులను నిరసించి, సకలలోకమును కృతార్థమగునట్లు చేసితివి.

ఇపుడు 'హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ' (భూదేవి, లక్ష్మీదేవియు నీ పత్నులు - తైత్తి. నారా.) అనియు, 'పట్టమహిషులైన శ్రీదేవి, భూదేవి' (తి.వా. 8-1-1) అనియును కీర్తించురీతిలో పత్నులతో పాటు కూడియుండి సకల ప్రాణుల యొక్క తాపత్రయములను పోవునట్లు అభిషేకము కొఱకు వేంచేసిన నీ దివ్యదేహములో సకల తీర్థములను సేవింపనగునట్లున్నది. అది ఏ విధముగా అనినచో -

వృత్తిః వేగవతీ సమాశ్రితజనత్రాణే భవచ్చేతసః - స్వామీ! 'పరమా పదమాపన్నో మనసా చింతయ ద్ధరిమ్, సతునాగవరః శ్రీమాన్ నారాయణ పరాయణః' (నారాయణునే గొప్ప శరణముగా కల్గిన, కైంకర్యసంపదనుకల అ గజరాజు గొప్ప ఆపదను పొందినవాడై మనస్సుతో హరిని చింతించెను - విష్ణుధర్మే 69-47) అని, 'నారాయణా! ఓ మణివర్ణా! నాగశయనా! రావయ్యా! నా ఈ దుఃఖమును తీర్చవయ్యా' (శిఱియ తిరుమడల్) అనియు పల్కువిధమున పరమాపన్నుడైన గజేంద్రుని రక్షించుటకు వేంచేసినపుడు 'కరిప్రవరబృంహితే భగవత స్త్వరాయై నమః' (గజేంద్రుడు మొఱపెట్టగా, అపుడు భగవానుని యొక్క త్వరకు నమస్కారము - శ్రీరంగరాజస్తవే - ఉత్తర శతకమ్ - 57) అనునట్లు నీ మనస్సు లోని ప్రవృత్తి వేగవతియై యున్నది. కావున వేగవతీ అను తీర్థముగా చెప్ప తగినట్లున్నది.

తామ్రా కుంకుమ పత్రికా- నీవు దేహమున చేసికొనిన కుంకుమ చర్చ తామ్ర వర్ణమును కల్గినదై యున్నది. కావున తామ్రపర్ణి అను తీర్థముగా చెప్పతగి నట్లున్నది.

భుజతటీ తే తుంగభద్రోజ్జ్వలా - 'ఉత్తుంగబాహుశిఖరః' (ఉన్నతములైన, శిఖరముల వంటి బాహువులను కలవాడు) అని, 'భద్రబాహుః' (మంగళకరము లైన బాహువులను కలవాడు) అని, 'మణిపర్వతముల వంటి బాహువులు' (పెరియతిరుమదల్) అనియు నుడువురీతిలో నీ బాహువులు ఉత్తుంగములై, భద్రములై, ఉజ్జ్వలములైయున్నవి. కావున తుంగభద్ర అను తీర్థముగా చెప్పతగి నట్లున్నది.

రంగాధీశ్వర! నర్మదా చ ఫణితిః - 'మధురభాషీ' (మధురముగా మాట్లాడు వాడు - రామా. - అయో. 1-13) అని, 'ప్రియంవదః' (ప్రియముగా మాట్లాడు వాడు - రామా. - అయో. 1-13) అని, 'నర్మాలాపం బహు రనువదన్' (నర్మ వచనములను అనేకముగ పల్కుచు) అనియు పల్కునట్లు నీవు పల్కు మాటలు నర్మమును కల్గించునవియైయున్నవి. అందుచే నర్మదా అను తీర్థముగా చెప్పతగినట్లున్నవి.

శోణ స్సుజాతో౽ధరః- 'విద్రుమసన్నిభాధరః' (పగడము వంటి అధరమును కలవాడు) అని, 'పగడమువంటి ఎఱ్ఱని అధరమును కలవాడు' (తి.వా. 10-1-9) అని, 'అధరమును ఎఱ్ఱనిదై, పండువలె' (తి.వా. 8-8-1) అని, 'అందమైన పగడపు తునకయా' (తి.వా. 7-7-3) అని పల్కువిధమున నీ అధరము శోణవర్ణమైయున్నది. అందువలన శోణా అను నదము చెప్ప తగినట్లున్నది.

తస్మాత్ త్వాం సర్వతీర్థాత్మకం జనో మనుతే - కావున ఇట్లు ఆసీనుడవై యున్న నిన్ను సేవించి నిలచియున్న సకల సాత్త్వికులు నిన్ను నీ దేహము నందు సకల తీర్థములను వ్యక్తముచేయుచు నున్నవాడవుగా ఉత్ప్రేక్షించు చున్నారు.

అవతారిక:- కోరిన వారి కోరికల నొసగువాడు సర్వేశ్వరుడే అనుచు ఈ శ్లోకమున భట్టరు పల్కుచున్నారు. భగవానుని ఈ స్వభావమును మనసున నుంచుకొని శఠకోపసూరి 'నాకే తనను అనుగ్రహించిన కల్పకము' (తి.వా. 2-7-11) అని వచించిరి. కావున భగవానుని కల్పక వృక్షముగా మాటిమాటికి దివ్యసూరులు, ఆచార్యులును అనుభవించిరి. ఈ పద్ధతిలోనే శ్రీరంగనాథ ఉత్సవమూర్తిని కల్ప వృక్షముగా అభిషేక సందర్భమున వర్ణించి భట్టరు రెండు శ్లోకములను రచించి, వానికి ప్రమాణములతో కూడిన రెండు వ్యాఖ్యలను అనుగ్రహించిన సొబగును ఇపుడు గమనించెదము.

శ్లో॥ అనేకశాఖాశ్రిత మాశ్రితేభ్యో
దత్తాభికాంక్షం త్రిదశైకభోగ్యమ్।
సుపర్ణరమ్యం సుమనస్సమేతం
సురద్రుమం త్వాం సుధియో వదంతి॥ 17

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

అనేక శాఖా+ఆశ్రితమ్=అనేకములైన వేదశాఖలచే ఆశ్రయింపబడినవాడవు (వేదవేద్యుడవు), ఆశ్రితేభ్యః=ఆశ్రయించినవారి కొఱకు, దత్త+అభికాంక్షమ్= ఒసగిన కోరికలను కలవాడవు, త్రిదశ+ఏకభోగ్యమ్=నిత్యసూరులకు ఒక్కటైన (అద్వితీయమైన) భోగ్యవస్తువై యుండువాడవు, సుపర్ణరమ్యమ్=గరుడుని పై అధిరోహించుటచే మనోహరుడవు, సుమన స్సమేతమ్=మంచి మనస్సును కల సత్పురుషులతో కూడియున్నవాడవు అగు, త్వామ్=నిన్ను, సుధియ= విద్వాంసులు -

కల్పకవృక్షము పక్షమున

అనేక శాఖా+ఆశ్రితమ్=అనేకములైన శాఖలతో(కొమ్మలతో)కూడినది, ఆశ్రితేభ్యః=అభ్యర్థుల కొఱకు, దత్త+అభికాంక్షం=ఇచ్చిన అభీష్టములను కల్గినది, త్రిదశ+ఏకభోగ్యం=దేవతలకు మాత్రమే భోగ్యమైన (అనుభవింప తగినదై) యుండునది, సుపర్ణరమ్యమ్=చక్కని ఆకులతో అందమైనది, సుమనః +సమేతమ్=(మన్మథుని బాణములనదగిన) చక్కని పూల గుత్తులతో కూడి యున్నది అగు, సురద్రుమమ్=కల్పక వృక్షముగా, వదంతి=పల్కు చున్నారు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! సకల జగత్స్రష్టవై, సర్వరక్షకుడవై, సకల జగన్నియంతవై, సర్వశేషివై, సమాభ్యధికరహితుడవై, 'అజ్ఞాన-అన్యథాజ్ఞాన-విపరీతజ్ఞానములు లేని నిత్య సూరులకధిపతివై' (తి.వా. 1-1-1), 'అలలు ఎగసిపడు సముద్రముచే పరివేష్టిత మైన భూమి, పరమపదమును,అందు ఏదియు కొఱతచెందకుండునట్లు పాలించు, అధికారమును కల శ్రీరంగములోని శ్రీమంతుడవైన' (గోదా సూక్తము - 11-3) నీవు ఒక కల్పకతరువుగా విన్నవింపతగినట్లున్నావు.

అనేకశాఖాశ్రితమ్ - కల్పకము సర్వానందకరమైన నందనవనమున ప్రభవించుటచే అనుకలకందళితములైన శాఖలతో పూర్ణమైయుండును. నీవును 'వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యః' (వేదములన్నిటిచే నేనే తెలియతగిన వాడను - భగ-15-15)అనురీతిలో సకలశాఖాశిరస్సులలో విదితచరణయుగళ సరోరుహుడ వైయున్నావు.

ఆశ్రితేభ్యో దత్తాభికాంక్షమ్ - కల్పకము తన వద్దకు వచ్చి, అపేక్షించిన వారికి అపేక్షానుగుణముగా ఫల ప్రదాన విచక్షణమై యుండును. నీవును 'కోరిన వానిని అన్నింటిని ఇచ్చువాడు, దోషరహితుడు, నాకు మహోదారుడు' (తి.వా. 3-9-5) అనునట్లున్నావు.

త్రిదశైకభోగ్యమ్ - కల్పకము అమృతాశనులై, కావుననే అమర్త్యులైన దేవ వర్గములకు అనుకూలతయా భావ్యమై యుండును. నీవును - 'యత్ర పూర్వే సాధ్యా స్సంతి దేవాః' (ఎచట ప్రాచీనులైన, నిత్యులగు దేవతలు కలరో - పురుషసూక్తే.) అనియు, 'ప్రాచీనులైన నిత్యసూరులు' (తిరువిరుత్తము - 2) అనియు పల్కురీతిలో నిరంతరానుభవకాముకులైన నిత్యసూరులకు నిరతిశయ భోగ్యుడవైయుందువు.

సుపర్ణరమ్యమ్ - కల్పకము చూచువారి కన్నులు సంతోషపడునట్లు కౌతుక జనకములైన పత్రవిశేషములతో రమ్యముగా నుండును. నీవును 'సుపర్ణో2సి గరుత్మాన్' (ఓ గరుత్మంతుడా! నీవు సుపర్ణుడవు - యజు. 4-1-42) అనునట్లు గరుడుడు తనపై అధిరోహింపచేసికొనుటచే 'అందమైన రెక్కలను కల గరుడుని పై ఎక్కివచ్చిన వీరు, మేఘ మండలపర్యంతము పెరిగిన ఒక బంగారు పర్వతముపై అధిరోహించిన కాలమేఘముండునట్లున్నారు. వచ్చి సేవింపుడు!' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 9-2-8) అనునట్లున్నావు.

సుమనస్సమేతమ్ - కల్పకము మధుకరకులగర్వనిర్వాహకమదముదిత మనోభవమాన్యశస్త్రమాలాయమాన మంజరులతో మాననీయమై యుండును. నీవును సత్వనిష్ఠులై, సదాచార సేవానిపుణులై, విదితసకల తత్త్వార్థులైయున్న విద్వద్వ్రతంసులచే సేవ్యమానుడవైయుందువు.

సురద్రుమం త్వాం సుధియో వదంతి - కావున ఇట్లు సకల శ్రుతి శిరో మాన్యమై, సకల ప్రదాన దీక్షాదక్షమై, సర్వ సులభమై, సుజాతమై, 'నాకే తనను

ఒసగిన కల్పకము' (తి.వా. 2-7-11) అనునట్లు సర్వోపాయ దరిద్రులమైన దాసులమగు మాకు సర్వస్వమును ఇచ్చుటకై నిశ్చయించుకొనియున్న ఒక కల్పక వృక్షముయొక్క స్థితివలె నీ సన్నివేశమున్నది.

అవతారిక:- ఈ శ్లోకమునందును భట్టరు శ్రీరంగనాథుని కల్పకముగా అభివర్ణించిరి.

శ్లో॥ శ్రీమత్సురంగధరణీశ! విశాలశాఖం
శ్రీకౌస్తుభస్ఫురిత మీప్సితదానదక్షమ్।
హంసాదిసద్ద్విజవరై రుపసేవ్యమానం
త్వాం మన్మహే సురతరుం సురనాథనాథ॥ 18

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున

సురనాథనాథ=దేవతల కధీశులగు ఇంద్రాదులకును ప్రభువైనవాడా!, శ్రీమత్ సురంగధరణీశ=నిత్య ప్రకాశమును (శోభను) కల్గిన చక్కని శ్రీరంగమునకు ప్రభువైనవాడా!, విశాలశాఖమ్=విస్తృతములైన వేదశాఖలను కలవాడవు (వేద శాఖలచే తెలియబడువాడవు), శ్రీకౌస్తుభస్ఫురితమ్=శ్రీదేవిచే, కౌస్తుభమణిచే ప్రకాశించువాడవు, ఈప్సిత దానదక్షమ్=కోరిన కోరికల నిచ్చుటలో సమర్థుడవు, హంసాది=హంస - పరమహంసాది సత్పురుషులగు, సత్+ద్విజవరైః=గొప్ప బ్రాహ్మణులచే, ఉపసేవ్యమానమ్=సమీపమున సేవింపబడువాడవు అగు, త్వామ్=నిన్ను -

కల్పకవృక్షము పక్షమున

విశాలశాఖమ్=విశాలములైన కొమ్మలను కల్గినది, శ్రీకౌస్తుభస్ఫురితమ్= కౌస్తుభమణి వలె ప్రకాశించునది, ఈప్సితదానదక్షమ్=కోరికలను ఇచ్చుటలో సమర్థమైనది, హంసాది=రాజహంసలు మొదలగు, సత్+ద్విజవరైః=గొప్ప పక్షులచే, ఉపసేవ్యమానమ్=ఆశ్రయింపబడునది అగు, సురతరుమ్=కల్పక వృక్షముగా, మన్మహే=తలంతుము.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామి! 'ఏకోహ వై నారాయణ ఆసీత్ న బ్రహ్మా నేశానః నేమే ద్యావా పృథివీ' (నారాయణుడొక్కడే సృష్ట్యాదికి పూర్వముండెను. బ్రహ్మలేడు, ఈశ్వరుడు లేడు, ఈ స్వర్గము, పృథివి రెండు లేవు - మహోపనిషత్.) అని, 'సదేవ సోమ్య ఇదమగ్ర ఆసీత్' (చంద్రునివలె ప్రియమైనవాడా! సృష్టికి ముందు ఈ సత్తుమాత్రమే ఉండెను - ఛాందో. 6-2-1) అని, 'అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్' (సృష్టికి ముందు ఈ అసత్తుయే ఉండెను - తైత్తి. ఆనంద. 7), 'నాసదాసీన్నోసదాసీత్' (అపుడు అసత్తులేదు, సత్తులేదు - యజురారణ్యకే. 2-8-9) అనియు చెప్పునట్లు భూధర సరిత్సాగర ప్రముఖమైన సప్తద్వీపములు, అతలవితలాదులగు అధోలోకములు, 'భూర్భువస్సువర్ మహర్జన స్తపస్సత్యమ్' అని చెప్పబడు ఊర్ధ్వలోకములు, ఆయా లోకాంతర్వర్తులైన దేవమనుష్య తిర్యక్ స్థావరాది సకలవస్తువులు అన్నియు ఉప సంహృతములై, నీవు ఒక్కడవై యుండి, 'దేవతలు, వారికి స్థావరములగు లోకములు, మనుష్యాది ప్రాణులు, మిగిలిన జీవులెవ్వరును కొంచెమైనను లేని ఆ ప్రళయకాలమునందు' (తి.వా. 4-10-1) అనునట్లు సర్వశూన్యమను రీతిలో నున్న ఆకాలములో, పరమ కారుణికుడవైయున్న నీవు 'సదా పశ్యంతి సూరయః (దివ్యసూరులు ఎల్లప్పుడు దర్శింతురు - పురుష. సూ. 14)అనునట్లు నిత్య విభూతిలోని నిత్యసూరులు నిన్ను ఎల్లప్పుడు సేవించుచుండగా, లీలా విభూతిలో నున్న ఈ ఆత్మ వర్గములు నిన్ను సేవింపలేక, నష్టపోవుటయా! అని మనస్సున నొచ్చుకొని, 'యథాపూర్వమ కల్పయత్' (పూర్వములోవలె ధాత సృష్టిని కల్పించెను - పురుషసూక్తే.) అని, 'విధాయ లోకాన్ విధాయ భూతాని విధాయ సర్వాః ప్రదిశో దిశశ్చ' (లోకములను సృష్టించి, జీవులను సృష్టించి, అన్ని దిశలను, విదిశలను సృష్టించి) అనియు పల్కునట్లు యథాపూర్వము సమస్త ప్రపంచమును సృష్టించి, 'తత్ సృష్ట్వా, తదేవాను ప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య' (తన విభూతియగు దానిని సృష్టించి, దానిని అను ప్రవేశించెను. దానిని అను ప్రవేశించి- తైత్తి-ఆనంద. 6)అనునట్లు సంపాదించిన ఇంటిలో ప్రవేశించువారివలె తత్తదండాంతర్వర్తులైన సకల వస్తువులను అనుప్రవేశించి,'పరిత్రాణాయ సాధూనామ్' (సాధువుల పరిత్రాణము కొఱకు-భగ.4-8) అనునట్లు ఆశ్రిత సంరక్షణాది ప్రయోజనము ను మనస్సున గొని, అవతరించి, నిత్యవిభూతి, లీలా విభూతివ్యా వృత్తమైన శ్రీరంగమును

ధరణికి అధీశుడవై, ఇపుడు వేంచేసి, నిలచియున్న సన్నివేశము కల్పకవృక్షముతో సదృశముగా విన్నపము చేయ తగినట్లున్నది. అది ఏవిధముగా నవినచో -

విశాలశాఖమ్ - స్వామీ! ఆ కల్పకవృక్షము విశాలములైన శాఖలను కల్గినదై యుండును. నీవును విస్తృతములైన వేదశాఖలను కల్గినవాడవైయున్నావు.

శ్రీకౌస్తుభస్ఫురితమ్ - స్వామీ! ఆ కల్పక వృక్షము శ్రీకౌస్తుభమువలె ప్రకాశించునదియై యుండును. నీవును శ్రీదేవి, కౌస్తుభము అను వీనిచే ప్రకాశించుచుందువు.

ఈప్సితదానదక్షమ్ - ఆ కల్పకము కోరిన వానిని ఇవ్వగల్గినదై యుండును. నీవును 'సకలఫలప్రదో హి విష్ణుః' (విష్ణువు సకలఫల ప్రదుడు కదా - విష్ణుధర్మే మాంగల్యస్తవే.) అనునట్లు ఆశ్రితులకు సకల ఫలములను ఇచ్చుచుందువు.

హంసాదిసద్ద్విజవరై రుపసేవ్యమానమ్ - ఆ కల్పకము హంసలు మొదలగు పక్షిసమూహములచే సేవింపబడుచుండును. నీవును హంసలు - పరమ హంసలు మొదలగు సత్పురుషులైయున్న బ్రాహ్మణోత్తములచే సేవింపబడు చుందువు.

త్వాం మన్మహే సురతరుం సురనాథనాథ - కావున ఇట్లు శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తి అను ఒక కల్పక వృక్షము ఆశ్రితులకు అభీష్ట ప్రదానమును చేయుటకు నిశ్చయించునని నిలచిన సన్నివేశమువలె ఉన్నది.

అవతారిక:- శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తిని పలువిధములుగా స్తుతించు భట్టరు ఒక శ్లోకమున ఒక అభిషేక సమయములో వక్షఃస్థలమున సమర్పింప బడిన ఎఱ్ఱకలువల మాలను, వేరొక అభిషేక సమయమున స్వామి వక్షః స్థలములో ధరించిన (పసుపుపొడి) హరిద్రాచూర్ణ చర్యను - క్రమముగా లక్ష్మీదేవి మణినూపురముతో, ఆమె దివ్యదేహకాంతితో పోల్చి ఉల్లేఖించిరి. వానిని వర్ణించు రూపమున స్వామియొక్క, లక్ష్మీదేవియొక్క మహిమలను వివరించి, అంగముల గొప్పతనము అంగికే చెందును అను సత్యమును ధృఢీకరించిరి. వీనిని క్రమముగా అనుభవించెదము.

శ్లో॥ అత్యాయతే లసతి హల్లకపుష్పమాలా
వక్షఃస్థలే వినిహితా తవ రంగరాజ!
స్వచ్ఛందచారికమలాచరణారవింద
మాణిక్యనూపురమయూఖపరంపరేవ॥ 19

ప్రతిపదార్థము:- రంగరాజ=శ్రీరంగనాథా!, అత్యాయతే=మిక్కిలి విశాలమైన, తవ=నీయొక్క, వక్షఃస్థలే=వక్షఃప్రదేశమునందు, వినిహితా= సమర్పింపబడిన, హల్లకపుష్పమాలా=ఎఱ్ఱకలువల దండ, స్వచ్ఛందచారి=స్వేచ్ఛా విహారములను చేయు, కమలా=లక్ష్మీదేవియొక్క, చరణారవింద=పద్మముల వంటి పాదముల లోని, మాణిక్యనూపుర=మాణిక్యములు పొదగబడిన అందెల, మయూఖ పరంపరా ఇవ=కిరణముల పరంపరగా, లసతి=ప్రకాశించుచున్నది.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ' (ఏ బ్రహ్మా నందమును కొలుచు ప్రయత్నము నుండి వాక్కు మనస్సుతో పాటు వెనుతిరుగుచున్నదో - తైత్తి. ఆనంద.) అని, 'యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః, (ఎవనికి భగవద్వైభవము పరిచ్ఛిన్నమనుట అమతమో అతనికి భగవద్వైభవము మతము - అనగా తెలియబడినది. ఎవనికి అట్లు మతమో అనగా ఇష్టమో అతడు భగవద్వైభవమును తెలియుట లేదు - కేన - 2), 'ప్రత్యస్తమితభేదం యత్ సత్తామాత్రమగోచరమ్, వచసామాత్మసంవేద్యం తత్ జ్ఞానం బ్రహ్మ సంజ్ఞితమ్' (జాత్యాది భేదరహితము, కావుననే వాక్కుకు అగోచరము, అపక్షయాది వికార రహితము, స్వయం ప్రకాశము, జ్ఞానగుణైకనిరూపణీయము అగునది బ్రహ్మాగా చెప్పబడినది - వి.పు. 6-7-53) అని, 'తత్త్వేన యస్య మహిమార్ణవశీకరాణుః శక్యో న మాతు మపి శర్వపితామహాద్యైః' (ఎవని మహిమ అను సముద్రము యొక్క అల్పభాగము యథార్థముగా కొలుచుటకు శివుడు, బ్రహ్మమొదలగు వారికి కూడ శక్యముకాదో - స్తోత్రరత్నే. 7) అనియు, 'యస్యాస్తే మహిమాన మాత్మన ఇవ త్వద్వల్లభో2పి ప్రభుః, నాలం మాతు మియత్తయా' (ఏ నీ మహిమను ప్రభువగు

నీ భర్తయు తన యొక్క మహిమనువలె ఇంత అనుపరిమితిచే లెక్కించుటకు సమర్థుడుకాడో -కాంతాచతుః శ్లోకి. 2), 'తనకును తన (మహిమను) స్వభావమును తెలియని వాడు' (తి.వా. 8-4-6) అని, 'తెలిసికొనుటకు అశక్యములైన వస్తువులను తెలిసిన వేదరూపశాస్త్రములు కూడ తెలిసికొనుటకు వీలుకానివానిగా భగవానుని తెలిసినదని స్వీకరింపుడు' (తి.వా. 9-3-3) అనియు, 'దామోదరునకు శరీరముగానున్న రుద్రునకు, బ్రహ్మకును, నాకు సేనను అనుగ్రహించిన, నా సముద్రవర్ణుని మహిమ తెలియతరమా?' (తి.వా. 2-7-10) అనియును పల్కురీతిలో నీ స్వరూపము అపరిచ్ఛేద్యమనుట సిద్ధమైయున్నను ముముక్షువులగు ఆత్మలకు యథావస్థితమైన పరమాత్మజ్ఞానముచే మోక్షము పొందవలసి యుండుటచే, 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' (బ్రహ్మ సత్య స్వరూపము, జ్ఞాన స్వరూపము, అనంతము - తైత్తి. ఆనంద. 1) అనియు, 'ప్రాణో బ్రహ్మ' (బ్రహ్మ ప్రాణము-ఛాందో. 4-10-5), 'కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ' (బ్రహ్మ సుఖ స్వరూపము, బ్రహ్మ ఆకాశ స్వరూపము - ఛాందో. 4-10-5) అనియు, 'అవికారాయ శుద్ధాయ నిత్యాయ పరమాత్మనే, సదైకరూపరూపాయ విష్ణవే సర్వజిష్ణవే' (స్వరూప స్వభావ వికారములు లేనివాడు, క్లేశకర్మాదిరాహిత్య రూపశుద్ధిని కలవాడు, నిత్యుడు, పరమాత్మయు, ఎల్లప్పుడు ఒకే విధమైన స్వరూపములను కలవాడు, అన్నిటిని తన వశమున నుంచు కొను స్వభావమును కలవాడు అగు విష్ణువునకు నమస్కారము వి.పు. 1-2-1) అని, 'నిత్యమై, స్వయంప్రకాశమైన జ్ఞానమును స్వరూపముగాకలవాడా! పరిచ్ఛేదింపవీలుకానివాడా! నరనారాయణావతారమును ఎత్తినవాడా!' (కలివైరిసూరిసూక్తము. 3-8-1) అని, 'పరిపూర్ణజ్ఞానానంద స్వరూపి' (తి.వా. 1-1-2) అని, ఎప్పటికప్పుడు నాకు అపర్యాప్తామృత స్వరూపమైన వాడా! (తి.వా. 2-5-4) అనియును చెప్పబడు ప్రమాణములచే స్వరూపము నిరూపితమైనను, నిరూపితస్వరూపమునకు విశేషణములైన 'వశీ వదాన్యో గుణవాన్ ఋజుశ్శుచిః మృదు ర్దయాళుః మధురః స్థిర స్సమః, కృతీ కృతజ్ఞః త్వమసి స్వభావతః సమస్త కల్యాణ గుణామృతోదధిః, (సర్వమును నీ వశమున కలవాడవు, గొప్పదాతవు, గుణవంతుడవు, ఆర్జవమును కలవాడవు, భావశుద్ధిని కలవాడవు, మృదువైన వాడవు, (మనోమార్దవమును కలవాడవు) దయగల

వాడవు, మనోహరమైన వాడవు, చలింపని వాడవు, అందఱి పట్ల సమముగా ప్రవర్తించువాడవు, దక్షుడవు, కృతజ్ఞుడవు, స్వభావముచేతనే సమస్త కల్యాణ గుణములను అమృతమునకు సముద్రమువంటి వాడవై నీవున్నావు - స్తోత్రరత్నే - 18) అని చెప్పబడు ధర్మములలో ప్రధాననిరూపకయైన లక్ష్మీదేవి 'హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ' (నీకు భూదేవి, లక్ష్మీదేవియు భార్యలు - తైత్తి. నారా.) అని, 'అస్యేశానో జగతో విష్ణుపత్నీ' (ఈ జగత్తునకు ఈశ్వరి, విష్ణువునకు పత్ని - నీళాసూక్తే.) అని, 'శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వ మశ్నుతే' (శ్రద్ధాదేవి అనబడు లక్ష్మిచే దేవుడు దేవత్వమొందుచున్నాడు - కాఠకే. 3-3) అని, 'నారాయణః పరంబ్రహ్మ శక్తిః నారాయణీచ సా, వ్యాపకావధిసంశ్లేషాదేకతత్త్వమివ స్థితా' (నారాయణుడు పరబ్రహ్మ, ఆ నారాయణి శక్తి, వీరిరువురు వ్యాపకావధి సంశ్లేషము వలన ఏకతత్త్వమనునట్లుందురు) అని, 'అనన్యా రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభా యథా' (సూర్యునితో వెలుతురు వేఱైనది కానట్లు నేను రాముని కంటె వేరు కాను. రామా - సుందర. 21-15) అని, 'కంచుకముతో కూడిన స్తనములను కల్గిన' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 4-3-1) 'లక్ష్మీదేవితో, భూదేవితో కూడి నిలువ' అని పల్కురీతిలో నిత్యానపాయినియై, వక్షఃస్థలమున వేంచేసియుండుటచే ఇపుడు అభిషేకమును ఒక నెపమునుగొని వేంచేసి నీ ఎదపై అలంకరించిన ఎఱ్ఱకలువల మాలను ఇట్లు విన్నవింప వీలగునట్లున్నది. ఎట్లనగా-

అత్యాయతేత్యాది - స్వామీ! 'విశాల వక్షఃస్థలశోభి లక్షణమ్' (విశాలమైన వక్షఃస్థలమున ప్రకాశించు శ్రీవత్సమును లక్షణమును కలవాడవు - స్తోత్రరత్నే - 32) అనియు, 'పీనవక్షా విశాలాక్షః' (బలమైన వక్షస్సును కలవాడు, విశాలములైన కన్నులను కలవాడు - రామా. బాల. 1-11) అని, 'కవాట విస్తీర్ణ మనోరమోరః' (కవాటమువలె విస్తీర్ణమైన, అందమైన వక్షస్సును కలవాడు) అని, నాకు పురుషకారభూతయగు లక్ష్మీదేవి చేరునట్టి వక్షఃస్థలమును కల స్వామీ' (తి.వా. 7-2-9) అని, 'కొండవంటి దివ్య వక్షఃస్థలమున' (కలివైరిసూరి సూక్తము 8-5-2) అనియును పల్కురీతిలో దేవేరికి బంగారుప్రాకారమై, మిక్కిలి విస్తరించియున్న నీ వక్షఃస్థలమున అలంకరించిన ఎఱ్ఱకలువమాల 'వేదాంతా స్తత్త్వచింతా మురభిదురసి యత్పాదచిహ్నై స్తరంతి' (వేదాంతములు విష్ణువు

వక్షఃస్థలములోని ఏ లక్ష్మీదేవి పాదముద్రలచే పరతత్త్వచింతను దాటుచున్నవో - శ్రీగుణరత్నకోశే - 4) అని, 'పద్మనివాసిని నివసించు వక్షఃస్థలమును కలవాడా' (తి.వా. 6-10-10) అనియు నుడువునట్లు తాము కోరిన విధమున విహరించు చుండు దేవేరియొక్క మాణిక్యమంజీరముల ప్రకాశముయొక్క పరంపరవలె ఉన్నది.

అవతారిక:- ఇందు శ్రీరంగనాథుని వక్షఃస్థలమున సమర్పింపబడిన హరిద్రా చూర్ణచర్చ వర్ణింపబడినది.

శ్లో॥ రంగేశ రజనీ చర్చా రాజతే తవ వక్షసి।
దేవ్యా హిరణ్యవర్ణాయాః దేహకాంతి రివోత్థితా॥ 20

ప్రతిపదార్థము:- రంగేశ=శ్రీరంగనాథా!, తవ=నీయొక్క, వక్షసి=ఉరము నందు గల, రజనీచర్చా=హరిద్రాచూర్ణ చర్చ, హిరణవర్ణాయాః=బంగారు వన్నెను కల, దేవ్యాః=శ్రీదేవి యొక్క, ఉత్థితా=ఉదయించిన, దేహకాంతిః=(దివ్య)రూప కాంతి, ఇవ=వలె, రాజతే=ప్రకాశించుచున్నది.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! సర్వజగత్ కారణభూతుడవై, సర్వస్వామివై, సర్వకర్మ సమారాధ్యుడ వై, సర్వరక్షకుడవై, సర్వశేషివై, సర్వోపాస్యుడవై, సర్వనియామకుడవై యున్న నీవు 'చైత్ర శ్రీమానయం మాసః పుణ్యః పుష్పితకాననః' (ఈ చైత్రమాసము శోభను కల్గినది, పవిత్రమైనది, పుష్పించిన వనములను కల్గినది - రామా. అయో. 3-4) అనునట్లు నీవలె శ్రీమంతమై, పావనమై, 'సర్వగంధః సర్వరసః (పరబ్రహ్మ అన్ని గంధముల రూపమైనవాడు, అన్నిరసముల రూపమైనవాడు - ఛాందో. 3-14-2) అని చెప్పబడు నీ వలె భోగ్యమైన ఈ మాసమునందు పూలు ముడుచుకొని, 'వసంతే వసంతే యజేత' (ప్రతి వసంతమున యాగము చేయవలెను - ఆపస్తంబశ్రౌత సూత్రము) అని పల్కురీతిలో నీవును ఒక యజ్ఞమును చేయుటకు దీక్షగొని, 'శ్రుతిః స్మృతిః మమైవాజ్ఞా' (వేదములు, స్మృతులు నా ఆజ్ఞయే - విష్ణుధర్మే. 6-31) అని నుడువునట్లు నీ ఆజ్ఞారూపమైన వేదము యొక్క అర్థములకు ఉపబృంహణమైన శ్రీభగవచ్ఛాస్త్ర (పాంచరాత్ర)

క్రమముతో 'యజ్ఞేన యజ్ఞ మజనయంత దేవాః' (యజ్ఞ రూపుడైన విష్ణువుతో దేవతలు యజ్ఞమును ఉద్భవింపచేసిరి. - పురుషసూక్తే.) అను విధమున నీవు నిర్వహించునదియు యజ్ఞమై, అందు 'నేనే ప్రాప్యము ప్రాపకమును అగుదును' అను ఈ రహస్యమును ప్రకటింపగోరి అభిషేక మాడుటకు వేంచేసిన నీ వక్షః స్థలమున అలదిన హరిద్రా చూర్ణము ఇట్లు పలుకతగినట్లున్నది.

'నాకు పురుషకారిణియైన లక్ష్మీదేవి చేరు వక్షఃస్థలమును కల స్వామీ' (తి.వా. 7-2-9) అని, 'పద్మనివాసిని నివసించు వక్షఃస్థలమును కలవాడా' (తి.వా. 6-10-10) అని, 'లక్ష్మీదేవికి అద్వితీయుడైన నాయకుడనెడి గొప్ప తనమును కల స్వామీ!' (తి.వా. 1-6-9) అని వచించిన అభియుక్తుల సూక్తుల చొప్పున, 'హిరణ్యవర్ణాం హరిణీమ్' (బంగారు వన్నెను కల్గినది, మనోహారిణి - శ్రీసూక్తము)అని పల్కు శ్రుత్యర్థము రీతిలో నీ వక్షఃస్థలమున వేంచేసియున్న హిరణ్య వర్ణయగు లక్ష్మి (దేవేరి యొక్క) దివ్యదేహము యొక్క ప్రభవలె యున్నది.

అవతారిక:- భట్టరు ఒకానొక సమయమునందు రేవతీ నక్షత్రములో శ్రీరంగనాథుని అర్చామూర్తి అభిషేకమును స్వీకరించుటను, ఒక శ్లోకములో ఒక గొప్ప యాగమును నిర్వహించి, చివరలో యజమానుడు అవబృథస్నానము చేయునట్లుగా రూపణమును చేసిరి. శ్రీరాముని యజమానిగా, రావణవధను యాగముగా, మిగిలిన పలు కథాంశములను యాగములోని అంశములుగా వర్ణించు అందము భట్టరుకు మాత్రమే సొంతము.

శ్లో॥ సర్వస్మాత్ పర! సాంపరాయసవనే శక్తి స్తవేచ్ఛాత్మికా
పత్నీ పాత్రగణాశ్చ హేతిపతయః ప్రాప్తర్త్విజో బాహవః।
పౌలస్త్యాః పశవో దశాననముఖాః రక్షాఫలం జ్ఞానినాం
శ్రీమన్! మజ్జనకైతవాత్ అవబృథస్నాతేవ రంగేశ్వర॥ 21

ప్రతిపదార్థము:-శ్రీమన్=లక్ష్మితో నిత్యయోగమును కలవాడా!, సర్వస్మాత్ పర=అందరికంటె అధికుడా!, ఈశ్వర=శ్రీరంగనాథా!, సాంపరాయసవనే = యుద్ధరూప యజ్ఞములో, తవ=నీ యొక్క, ఇచ్ఛాత్మికా= ఇచ్ఛారూప అగు,

శక్తిః=శక్తి, పత్నీ=భార్య, హేతిపతయః=దివ్యాయుధములు, పాత్రగణాః=(యజ్ఞ) పాత్రల సమూహములు, బాహవః=బాహువులు, ప్రాప్త+ ఋత్విజః=సమీపించిన ఋత్విక్కులు, దశాననముఖాః=రావణుడు మొదలగు, పౌలస్త్యాః=రాక్షసులు, పశవః=యజ్ఞపశువులు, జ్ఞానినామ్=జ్ఞానుల యొక్క, రక్షా= రక్షణ, ఫలం= యజ్ఞఫలము, మజ్జనకైతవాత్=స్నానమను నెపమువలన, అవబృథస్నాతా ఇవ= అవబృథ స్నానమొనర్చినట్లు, (తవ స్థితిః=నీ సన్నివేశమున్నది)

శ్రీసేవావాఖ్యాః-

స్వామీ! 'య స్సర్వజ్ఞః సర్వవిత్' (ఎవడు అన్నిటిని తెలిసినవాడో, అన్నింటిని పొందువాడో-ముండక. 1-1-10) అని, 'పరా2స్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ'' (పరబ్రహ్మ యొక్క స్వాభావికమైన శక్తి వివిధమైనదిగా వినబడుచున్నది. జ్ఞానము, బలము, క్రియలను కల్గినది-శ్వేతా-6-8) అనియు, "మత్తః పరతరం నాన్యత్ కించిదస్తి ధనంజయ' (నాకంటె మిక్కిలి గొప్పదైనది వేరొకటి కొంచెమైనను లేదు ఓ ధనంజయా! భగ. 7-7) అనియు పల్కు రీతిలో సర్వజ్ఞుడవై, సర్వశక్తివై, అవాప్త సమస్త కాముడవైన నీవు లీలావిభూతియగు ఈ లోకమున - 'రావణో నామ దుర్వృత్తో, రాక్షసో రాక్షసేశ్వరః' (దుష్టచారిత్రుడైన, రావణుడను ప్రసిద్ధిని కల రాక్షసుడు, రాక్షసుల ప్రభువు - రామా. యుద్ధ. 17-10) అనునట్లు నీ నాభీకమలమునందు ఉత్పన్నుడైన బ్రహ్మయొక్క మానస పుత్రుడగు విశ్రవసువు అను మహర్షికి రావణుడను పేరును కల రాక్షసరాజు పుత్రుడై జనించెను. 'నైనం సూర్యః ప్రతపతి పార్శ్వే వాతి న మారుతః, చలోర్మి మాలీ తం దృష్ట్వా సముద్రో2పి న కంపతే' (అతనిని సూర్యుడు తపింపచేయుట లేదు, అతని పార్శ్వమునందు వాయువు వీచుట లేదు. చలించు కెరటములను కల సముద్రుడు అతనిని చూచి చలించుటలేదు. రామా. బాల. 15-10) అను రీతిలో అతని ఆజ్ఞకు వశమై సూర్యుడును తన కిరణములను పూర్తిగా ప్రకాశింపచేయుట లేదు. వాయువు స్పర్శించుటకును భయపడును. మృత్యువు తాను భయహేతువై యుండగా, భయము తనదిగా గొని, అతని నియమనము నందు వర్తించు చుండును. సముద్రుడును అతని ముద్రాధారణమును చేయు వానివలె స్తంభించియుండును. స్థాణువును కైలాసముతో చలింపచేసియు

వైశ్రవణుని శ్రవణ రహితునివలె తలచి, అతని పుష్పకమును తనదిగా చేసికొని యు యజ్ఞములను చెఱచియు, ఋషులను బాధించియు, ఇట్లు పలు దుర్వృత్తులను కలవాడగుటచే బ్రహ్మాది సకలదేవతలును తప్తులై, 'ఛాయావృక్ష మివాధ్వగః' (దారిలోనున్న ఛాయావృక్షమునువలె) అని పలుకు విధముగ సమస్త తాప హరుడవగు నిన్ను శరణుజొచ్చిన సమయములో 'తతః పద్మపలాశాక్షః సకృత్వాత్మానం చతుర్విధమ్ పితరం రోచయామాస తదా దశరథం నృపమ్' (అంత పద్మ పత్రముల వంటి కన్నులను కలవాడు అగు భగవానుడు తనను నాల్గు విధములుగా చేసికొని, తండ్రిగా అపుడు దశరథుడను రాజును వరించెను. రామా. - బాల. 15-31) అని నీవు దశరథాత్మజుడవై అవతరించిన కాలమున దశముఖుడు హిరణ్యాపహారమును చేయువారి వలె, హిరణ్యవర్ణయగు సీతాదేవిని సౌందర్యము కారణముచే కొనిపోగా, నీవును మహారాజుతో (సుగ్రీవునితో) బయలుదేరి జల(డ) ప్రకృతియైన సముద్రమును బంధించి, అదాక్షిణ్య పరుడవగుటచే యుద్ధమున దీక్షను కలవాడవై, వేంచేసితివి. ఆ శ్రమముతీర జన్మదివసమున అభిషేకమును స్వీకరింప వేంచేసియుండుట యజమానుడొకడు యజ్ఞమును పూర్తిచేసి, అవబృథమును చేయునట్లు తోచుచున్నది. ఎట్లనగా-

సర్వస్మాత్ పర! సాంపరాయసవనే శక్తిః తవేచ్ఛాత్మికా పత్నీ- 'ఇచ్ఛాశక్తి రియం లక్ష్మీః' (ఈ లక్ష్మి ఇచ్ఛారూపమైనది) అనునట్లు ఇచ్ఛాశక్తి పత్నిగా,

పాత్ర గణాశ్చ హేతిపతయః - 'దశ యజ్ఞాయుధాన్యస్య చక్రాదీన్యాయుధాని చ' (ఇతనియొక్క పది చక్రాది ఆయుధములును యజ్ఞాయుధములు అనగా యజ్ఞ పాత్రలు) అనురీతిలో దివ్యాయుధములే యజ్ఞ పాత్రలుగా,

ప్రాప్తర్త్విజో బాహవః - 'చత్వార ఋత్విజ స్సముత్తిష్ఠంతి' (నలుగురు ఋత్విక్కులు లేచుచున్నారు), 'ఋత్విజ ష్షోడశ భుజాః' (పదునారు బాహువులు ఋత్విక్కులు) అని చెప్పునట్లు బాహువులు ఋత్విజులుగా,

పౌలస్త్యాః పశవః దశాననముఖాః - 'స్వభక్తప్రత్యనీకా యే పశవో2త్ర ప్రకీర్తితాః' (తన భక్తులకు విరోధులను వారెవ్వరో వారు ఇచట యాగ పశువులుగా కీర్తింపబడిరి) అని పల్కు విధమున రావణకుంభకర్ణాదులు పశువులుగా, కుంభ నికుంభాదులు సమిత్తులుగా, నీ జ్యోతిః ప్రవాహము అగ్నిగా,

రక్షాఫలం జ్ఞానినామ్- సత్పురుషుల విషయమైన నీ నిర్హేతుక కృప దక్షిణగా,

శ్రీమన్ మజ్జన కైతవాత్ అవబృథస్నాతేవ రంగేశ్వర - కావున ఇట్లు సాంగఫలయుక్తమైన సంగ్రామ యజ్ఞమును పూర్తిచేసి, అవబృథస్నాన మొనర్చి వేంచేసియున్న సన్నివేశమువలె నున్నది.

అవతారిక:- ఒకానొక అమావాస్యలో అభిషేకమాడిన శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తిని భట్టరు అమావాస్య లక్షణములకు తులతూగునట్లు శ్లేష భంగిమలో ఈ క్రింది విధముగ స్తుతించిరి.

శ్లో॥ క్రియాదర్శే దర్శే కృతమఖవిధీనా ముపగతే
ప్రవృత్తస్నానస్త్వం పర ముదయసే రంగతరణే।
ప్రకర్షేణోద్బుద్ధద్విజకుల మశేషం ప్రతిదిశం
ప్రహృష్టా పద్మోర్వీ భవతి చ జగత్ ధ్వస్తతిమిరమ్॥ 22

ప్రతిపదార్థము:- రంగతరణే=శ్రీరంగనాథుడనే సూర్యుడా!, కృతమఖ విధీనామ్=నీచే విధింపబడిన ఇష్టి పార్వణాది విధుల, క్రియాదర్శే=కార్యములకు ఆదర్శమైన, దర్శే=అమావాస్య, ఉపగతే=సమీపించినదికాగా, ప్రవృత్తస్నాన =స్నానముచేయదొడగిన, త్వమ్=నీవు, పరమ్=మిక్కిలి, ఉదయసే=ఉదయించుచున్నావు (ప్రకాశించుచున్నావు అమావాస్య వలె శోభిల్లుచున్నావు. ఎట్లనగా -) ప్రతిదిశమ్=అన్ని దిశలలో, అశేషమ్=సమస్తమైన, ద్విజకులమ్=పక్షిసమూహము (-బ్రాహ్మణ సమూహము), ప్రకర్షేణ=మిక్కిలిగా, ఉద్బుద్ధః=మేల్కొన్నది, పద్మోర్వీ =విశాలమైన పృథ్వి, శ్రీదేవి భూదేవియు, ప్రహృష్టా=సంతోషించినది, జగత్= జగత్తు, ధ్వస్తతిమిరం చ=నశించిన చీకటిని కల్గినది-అజ్ఞానమును కల్గినది, భవతి= అగుచున్నది.

శ్రీసేవావాఖ్యాః-

స్వామీ! 'విశ్వం విష్ణుః' (విశ్వము అనగా-అన్ని విధముల పూర్ణుడు, విష్ణువు - విష్ణు సహస్రనామ స్తోత్రే) అని, 'విశ్వం నారాయణం దేవమ్' (విశ్వరూపుని, నారాయణుని, దేవుని' (తైత్తి. నారాయణమ్) అని, 'విశ్వం నారాయణం హరిమ్'

(విశ్వరూపుని, నారాయణుని, హరిని-తైత్తి-నారాయణమ్) అని, 'విశ్వమేవేదం పురుషః '(ఈ విశ్వము పురుషుడే-తైత్తి-నారాయణమ్), 'తత్ సృష్ట్వా తదేవాను ప్రావిశత్' (దానిని సృష్టించి, దానినే అనుప్రవేశించెను- తైత్తి-ఆనంద-6), 'అంత ర్బహిశ్చ తత్ సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః' (లోపల బయటను దానిని నంతయు నారాయణుడు వ్యాపించియున్నాడు - పురుషసూక్తే.) అనియును చెప్పునట్లు నీవే విశ్వమై, నీవే విశ్వమును సృష్టించి, దానికి అంతర్యామివై, 'రంగనాథ! జగన్నాథ' (రంగనాథా! జగన్నాథా!) అని, 'కెఱటములు ఉవ్వెత్తుగా ఎగసిపడు సముద్రముచే పరివేష్ఠితమైన భూమిని, పరమపదమును, వానిలో ఏదియు కొఱతపడకుండునట్లు పాలించునట్టి స్వామి అధికారదండమును కల శ్రీ రంగములోని శ్రీమంతుడు' (గోదా సూక్తము. 11-3) అనియు నుడువునట్లు జగన్నాథుడవై వేంచేసియున్న నీవు ఈ అమావాస్యలో అభిషేకమును స్వీకరింపగా, విశ్వమును 'మాతా పిబతి కషాయమ్' (తల్లి కషాయమును త్రాగును, బిడ్డ రోగము తీరును) అను న్యాయముతో స్నాతమై, సుఖితమైయున్నది. అదెట్లనగా-

క్రియాదర్శే దర్శే కృతమఖ విధీనాముపగతే ప్రవృత్తస్నాన స్త్వం పర ముదయసే - 'శ్రుతిఃస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా' (శ్రుతియు, స్మృతియూ నా ఆజ్ఞయే- విష్ణుధర్మే6-31) అని నీయొక్క సంకల్పానుసారమే నడచుకొని, నీ ఆజ్ఞాపరి పాలనమును చేయువారియొక్క కార్యములను నీవును అనుసరించు నట్లున్నది. అది ఏ విధముగాననిన - వారు ఈ దర్శలో అనగా అమావాస్యలో ఇష్టి-పార్వణాది విధ్యనుష్ఠాన క్రమమును స్పష్టముగా గ్రహించుటచే, ఈ దర్శను-అనగా అమావాస్యను వారికి ఆదర్శమని చెప్పతగినట్లున్నది. ఇట్టి దర్శలో (అమావాస్యలో) అభిషేకమాడి వేంచేసియున్న నీవును ఇందు వెలుగు చున్నావు.

రంగతరణే ఉదయసే - నీ ఉదయమునుకూడ ఇందు దర్శింప తగినట్లున్నది. అమావాస్యలో ఆదిత్యోదయమున సర్వకృత్యములును విశ్వమున చూడతగినట్లున్నవి.

ప్రకర్షేణోద్బుద్ధద్విజకుల మశేషం ప్రతిదిశమ్ - ఆదిత్యోదయమున సర్వ పక్షిజాతములును అన్ని దిక్కులయందు నిద్రను విడచి, మేల్కొనును. నీ

ఉదయము వలన బ్రాహ్మవర్గమంతయు అత్యంతము ప్రబోధమును కల్గినదై యున్నది.

ప్రహృష్టా పద్మోర్వీ - ఆదిత్యోదయమున పద్మోర్వి ఉండును. పద్మము అనగా క్షేత్రము. అది వికాసమును కల్గినదైయుండును. నీవు అభిషేకమాడి, వెలుగుచుండగా - 'పద్మాలయా పద్మా' (పద్మమును ఆలయముగా కల్గినది, పద్మ అనబడుచున్నది - అమరకోశే) అనునట్టి లక్ష్మియు, ఉర్వియగు భూదేవియును ప్రహృష్టలు అగుచున్నారు.

జగత్ ధ్వస్తతిమిరమ్ - ఆదిత్యోదయమున విశ్వము అంధకారము తొలగినదగును. నీవు అభిషేకమాడిన తీర్థప్రభావముచే ప్రాణి సమూహము తిమిరము (పాపములు) నశించుచున్నవి. కావున ఇట్లు వేంచేసియున్న సన్నివేశము అభిషేకమను వ్యాజముతో ఆశ్రితుల సకల పాపములను పోగొట్ట వలయునని తలచి, ఉద్యమించి వేంచేసియున్న స్థితివలె ఉన్నది.

అవతారిక:- సకలశాస్త్రపారంగతులైన భట్టరు శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవ మూర్తిని కొన్ని సందర్భ విశేషములలో కొన్ని శాస్త్ర విషయముల పురస్సరముగా, వానితో ఉపమించి, తమకే తగిన పద విన్యాసముతో, అద్భుతమైన కవిసరణిలో, రసికుల మనస్సులను కొల్లగొట్టురీతిలో వర్ణించుట శ్రీరంగరాజస్తవ-ఉత్తర శతకమున విస్తృతముగా గమనించి ఆనందింపవచ్చును. ఈ తీరులో జ్యోతిశ్శాస్త్రమున తమకు గల పాండిత్యమును ప్రకటించుచు, ఒకానొక అర్ధోదయ పుణ్యాకాలమునందు అభిషేకమును స్వీకరించిన శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తిని ఆ పుణ్యకాలమునకు తగినట్లు శ్లేష భంగిమలో ఒక చక్కని శ్లోకము ద్వారా వర్ణించిరి. తిథి, వారము, నక్షత్రము, మాసము అను వీనియొక్క ఒక్కొక్క విధమైన చేరిక ఒక్కొక్క పుణ్యకాలముగా జ్యోతిశ్శాస్త్రమున తెలుపబడినది. అమావాస్య, ఆదివారము, శ్రవణా నక్షత్రము ఈ మూడును కలసినచో వ్యతీపాతమనబడును. అది నూరు సూర్యగ్రహణములతో సమానము. ఈవ్యతీపాతము పుష్యము లేక, మాఘమాసములలో వచ్చినచో ఆపుణ్యాకాలము నకు అర్ధోదయమని పేరు. వీని కలయిక ఒక సోమవారమున సంభవించిన ఆ

పుణ్యాకాలమునకు మహోదయమని పేరు. ఈ రెండు పుణ్య కాలములును పలు ఏండ్లకు ఒక పర్యాయము సంభవించును. శ్రవణా నక్షత్రమునకు బదులు అశ్వని, ధనిష్ఠ, ఆర్ద్ర, ఆశ్లేష అను వీనిలో ఏది కలిసినను వ్యతీపాతమనియే పేరు.

ఒకానొక పుష్య మాసములో ఆదివారము, అమావాస్య, శ్రవణా నక్షత్రము - అనునవి చేరిన ఆర్ద్రోదయ పుణ్యాకాలము సంభవించెను. అపుడు అభిషేకము ను స్వీకరించిన శ్రీరంగనాథ - ఉత్సవ మూర్తిని భట్టరు వర్ణించి, ఆ పుణ్యాకాలము లోని అశేషాంశములను స్వామి యందు ఆరోపించి, శ్లేషప్రక్రియలో ఒక అందమైన శ్లోకమును అనుగ్రహించిరి)

శ్లో॥ చంద్రార్కౌ రంగధామన్! శ్రవణముపగతౌ చక్షురాకారయోగాత్
మాన్యో2మాసంగమస్తే సదసి బహుమతో మిత్రవారస్య యోగః!
కాలో2యం పుష్యదిష్టో భవతి మయి మహాంస్త్వత్ కటాక్షస్యపాతః
త్వత్కాంత్యబ్ధ్యోఘ సేతుస్త్వమసి వయమిహ ప్రాప్త తీర్థా భవామ॥23

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున:-

రంగధామన్=శ్రీరంగనాథా!, చంద్ర+అర్కౌ=చంద్రుడు, సూర్యుడు, ఆకారయోగాత్=నేత్రరూపమును పొందుట వలన, శ్రవణం ఉపగతౌ=చెవిని సమీపించినవారైరి (స్వామి నేత్రములు ఆకర్ణాంతములు), తే=నీకు, మాసంగమః =లక్ష్మీదేవితోడి యోగము, మాన్యః=గౌరవనీయమైయున్నది, మిత్రవారస్య=మైత్రీ గుణమును కల సత్పురుషుల సమూహము యొక్క, యోగః=కలయిక, బహుమతః =(నీ గోష్ఠిలో) బహుమతమైయున్నది, అయం కాలః=ఈ అభిషేక కాలము, పుష్యదిష్టః=(సర్వాత్మల) ఇష్టములను పోషించునది, మయి= నాయందు, త్వత్=నీయొక్క, కటాక్షస్య పాతః=కటాక్షప్రసరణము, మహాన్= గొప్పది, త్వత్+ కాంతి+అబ్ధి+ఓఘః=నీ కాంతి అను జల ప్రవాహము యొక్క, సేతుః=వారధి, త్వమ్=నీవు, అసి=అయియున్నావు (కావున), ఇహ=ఇచట, వయమ్ =మేము, ప్రాప్తతీర్థాః=పొందిన తీర్థమునుకలవారము, భవామః=అగుచున్నాము.

అర్ధోదయ పక్షమున అర్థస్ఫురణము:-

చంద్రార్కౌ శ్రవణ ముపగతౌ=(ఈ అర్ధోదయ సమయమున) చంద్ర సూర్యులు శ్రవణా నక్షత్రమును పొందిరి, మాన్యః+అమాసంగమః=ఈ కాలము శ్రేష్ఠమైన అమావాస్య సంగమమును కల్గియున్నది, మిత్రవారస్య యోగః=భాను వారము తోడి యోగము, సదసి బహుమతః=కాలజ్ఞానుల సదస్సులో బహు మతము, అయం కాలః పుష్యదిష్టః=(అర్ధోదయమను)ఈకాలము పుష్య మాసము నందు నిర్దేశింపబడినది, మహాన్ కటాక్షస్య పాతః=ఈ సమయము వ్యతీపాత మను గొప్పకలయికతో కూడినది, త్వత్కాంత్యభ్ర్యోఘసేతు= (అర్ధోదయ సమయమున) సేతు దర్శనము విశేషము.

శ్రీ సేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే, ఆప స్తేజసి లీయంతే, తేజో వాయౌ లీయతే' (పృథివి జలములలో లీనమగుచున్నవి, జలములు తేజస్సులో లీనమగుచున్నవి, తేజస్సు వాయువులో లీనమగుచున్నది సుబాల-2) అను లయ ప్రక్రియతో పృథివ్యంతమైన కార్య వర్గమంతయు తమతమ కారణములలో లయించి, 'అక్షరం తమసి లీయతే, తమః పరే దేవ ఏకీభవతి' (అక్షరము తమస్సులో లీనమగుచున్నది, తమస్సు పరమాత్మలో ఏకమైనట్లు అగుచున్నది- సుబాల-2) అనియు, 'ప్రకృతిర్యా మయా2 ఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్త స్వరూపిణీ, పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ లీయేతే పరమాత్మని' (వ్యక్తావ్యక్త స్వరూపిణాగా నాచే చెప్పబడినదేదియో ఆ ప్రకృతి, పురుషుడు అను వీరిరువురు పరమాత్మలో లీనమగుచున్నారు. వి.పు. 6-4-39) అని, అక్షర సమష్టి వాచ్యమైన జీవసమష్టి ప్రధానతత్త్వమును పరస్వరూపములో లయించి, 'ఆసీదిదం తమోభూత మప్రజ్ఞాతమలక్షణమ్, అప్రతర్క్య మవిజ్ఞేయం ప్రసుప్తమివ సర్వత' (ఈ లోకము తమస్సులో లయించియున్నదై, అనుమానముచే కూడ తెలియబడ రానిదై, తర్కముచే కూడ ఎఱుగబడనిదై, శబ్దప్రమాణముచే కూడ తెలియబడ రానిదై, ఏ విధముగానైనను కార్యము సలుప వీలులేనిదై, అంతట నిద్రించినదివలె యుండెను. మను-1-5)అని, 'నాహో నరాత్రి, న నభో న భూమిః' (పగలు లేదు, రాత్రి లేదు, ఆకాశము లేదు, భూమి లేదు) అని, 'న బ్రహ్మా నేశానః నేమే ద్యావాపృథివీ' (బ్రహ్మ లేడు, ఈశ్వరుడు లేడు,ఈ దివి, పృథివి రెండును

లేవు-మహోపనిషత్), 'దేవతలు, లోకములును ప్రాణులును, మిగిలినవన్నియు ఏమియూ లేని ఆకాలమునందు'(తి.వా. 4-10-1) అనియు చెప్పబడు ప్రళయావస్థలో శ్రీస్తనమువలె, శ్రీకౌస్తుభమువలె, అత్యంత స్పృహా విషయమైన ఆత్మవర్గము అచిత్కల్పమై, ఏ ఒక్క పురుషార్థము నందును అన్వయింపలేని ఆకారమును కల్గియుండుటను గమనించి, 'అచిదవిశేషితాన్ ప్రళయసీమని సంసరతః కరణకళేబరై ర్ఘటయితుం దయమానమనాః' (ప్రళయము నందు అచిత్తుకంటే విశేషములేని, సంసారమును చెందు జీవులను ఇంద్రియ దేహములతో కలుపుట కొఱకు దయగల మనస్సును కలవాడవై- శ్రీరంగరాజస్తవే- ఉత్తర శతకమ్-41) అనునట్లు దయమానమనస్కుడవై కరణ కళేబర ప్రదాన మొనర్చి, పురుషార్థములలో అన్వయింపచేసి, ఉజ్జీవింప చేయుటకు మనస్సున నిశ్చయించుకొని, 'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి, తత్తేజ ఐక్షత తా ఆప ఐక్షంత' (ఆ పరబ్రహ్మము నేను పలువురిగా అగుదును, జనింతును అని సంకల్పించెను. ఆ తేజస్సును సంకల్పించెను. ఆ జలమును సంకల్పించినవి - ఛాందో. 6-2-3) అనియును, 'స తపో తప్యత' (ఆ పరమాత్మ తపస్సును చేసెను. తైత్తి. భృగువల్లీ.) అనియు ఈక్షణతపఃశబ్దపర్యాయమైన సంకల్పమును చేసి, 'అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుః విశోకో విజిఘత్సో2పి పాసః సత్యకామ స్సత్యసంకల్పః' (తొలగిన పాపములను కలవాడు, జరలేని వాడు, మృత్యువు లేనివాడు, శోకములేనివాడు, ఆకలి లేనివాడు, దప్పిక లేనివాడు, సత్యమైన కోరికలను కలవాడు, సత్యమైన సంకల్పమును కలవాడు - ఛాందో. 8-7-1) అనునట్లు సత్య సంకల్పత్వాది గుణ విశిష్టుడవగుటచే స్వ సంకల్పానుగుణముగా ఈ ప్రపంచమును సృష్టించి, 'తత్ సృష్ట్వా తదేవాను ప్రావిశత్' (దానిని సృష్టించి, ఆ సృష్టినే అనుప్రవేశించెను. తైత్తి. ఆనంద. 6) అనురీతిలో ఈ ఆత్మ వర్గము యొక్క సత్తాస్థితి ప్రవృత్తి నిర్వాహకుడవై రక్షించియు, 'అజాయమానో బహుధా విజాయతే' (కర్మవశమున జనింపనివాడై, కృపావశమున పలు విధముల జనించుచున్నాడు- పురుషసూక్తే. - 21) అనియు, 'జన్మలేనివాడైన పలుజన్మలను కలస్వామి' (తి.వా.2-9-5) అనియు, 'అజో2పిసన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరో2పిసన్, ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా' (పుట్టుక లేనివాడనైనను, మార్పులేని స్వభావమును కలవాడనైనను, సర్వభూతములకు

నియామకుడనైనను ఆత్మేచ్ఛతో నా స్వరూపమును నేనే అధిష్ఠించి, జన్మింతును. భగ. 4-6) అనియు పల్కు రీతిలో స్వసంకల్పముతో స్వప్రకృతియైన జ్ఞానశక్త్యాది గుణములతో దేవమనుష్యాదులకు విజాతీయుడనైయున్నను,తత్సజాతీయుడనై అవతరించి, దుష్టనిరసనాదులతో ధర్మసంస్థాపన మొనర్చి రక్షించుటయేకాక, ఈ యత్నము లన్నియు కాల వ్యవధానముల కారణముచే తత్తత్కాలీన పురుషుల వరకే పర్యవసించుటచే ఈ ఆత్మలయొక్క సార్వకాలిక రక్షణమును సంకల్పించి, 'క్షీరాబ్ధేః మండలాత్ భానోః యోగినాం హృదయా దపి, రతిం గతో హరి ర్యత్ర తస్మాత్ రంగమితి స్మృతమ్' (క్షీరాబ్ధి కంటె, సూర్యమండలము కంటె, యోగుల హృదయము కంటెను, హరి ఆసక్తిని పొందిన, దానివలన రంగమని చెప్పబడు చున్నది. శ్రీరంగమాహాత్మ్యే) అని అత్యర్థప్రియ విషయత్వము వలన ఉభయ విభూతి వ్యావృత్తమైయున్న శ్రీరంగదివ్యక్షేత్రమును ఆదరించి, 'రూపౌదార్య గుణైః పుంసాం దృష్టి చిత్తాపహారిణమ్' (రూపముయొక్క ఔదార్యముచే, సద్గుణములచే పురుషుల దృష్టిని, చిత్తమును అపహరించువాడు, రామా- అయోధ్యా. 3-28) అని సౌందర్యాదిగుణములచే వీరిని ఆనందనిర్భరులను చేసి, వేంచేసియున్న నీవు అర్ధోదయమను కాలవిశేషమునందు అభిషేకార్థము బయలుదేరివచ్చి నిలచిన సన్నివేశము-'ప్రధానపురుష వ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః, రూపాణి స్థితి సర్గాంతవ్యక్తి సద్భావహేతవః' (ప్రధాన-పురుష-వ్యక్త-కాలములు భగవానుని భిన్న రూపములు, స్థితి-సృష్టి-అంతముల జ్ఞప్తికి, సద్భావమునకును హేతువులు -వి.పు. 1-2-17) అనియు కాలమును శరీరముగా ప్రతిపాదించుటచే ఈ కాల విశేషమును రూపమున వ్యక్తము చేయుచు వేంచేసి, నిలచియున్న సన్నివేశము వలెనున్నది. అది ఎట్లనగా

చంద్రార్కౌ రంగధామన్ శ్రవణముపగతౌ చక్షురాకారయోగాత్ - స్వామీ! అర్ధోదయమనునది - 'అమార్గపాదశ్రవణయుక్తా చేత్ పుష్యమాఘయోః, అర్ధోదయ స్సవిజ్ఞేయో రాహు పర్వశతాధికః' అనునట్లు పుష్యమాసమున అమావాస్యయు, ఆదిత్యవారమును, వ్యతీపాతమును, శ్రవణానక్షత్రమును కూడియున్నది. 'చంద్రార్కౌ చక్షుషీ భూమన్' (సూర్యచంద్రులు రెండు కన్నులు) అనియు, 'చంద్రసూర్యేచ నేత్రే' (చంద్రసూర్యులు నేత్రములు- విష్ణు సహస్ర

నామ పూర్వపీఠికా) అనియు పల్కునట్లు నీ దివ్యనేత్రములైయున్న చంద్ర సూర్యులు ఆకర్ణాంతము 'విస్తరించిన ఆ పెద్దవైన కన్నులు' (అమలనాది పిరాన్-8) అను రీతిలో నీయొక్క కర్ణమును పొందిన వారైయున్నారు.

మాన్యోఽ మాసం గమస్తే - ఈ కాలమున అమావాస్యయొక్క సంగమము మాన్యమై యుండును. 'నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోః శ్రీరనపాయినీ' (జగన్మాతయై, విష్ణువునకు సంపదయై యున్నదై, విష్ణువును విడువకనున్నదియై యున్న ఈ దేవేరి నిత్యయే - వి.పు. 1-8-17) అని 'క్షణమాత్రమైనను ఎడబాయుటకు శక్తనుకాను' (తి.వా. 6-10-10) అనియు నుడువు రీతిలో 'మా సంగమః' (అనగా) శ్రీదేవితోడి చేరిక నీకు మాన్యమైయుండును.

సదసి బహుమతో మిత్రవారస్య యోగః - ఈ కాలమునకు ఆదిత్య వారముతో కలయిక కాలవిజ్ఞులయొక్క గోష్ఠిలో బహుమతమైయుండును. మైత్ర్యాది గుణములను కల్గిన వారైయున్న సాత్త్విక జన సంఘముల యోగము నీ గోష్ఠిలో బహుమతమై యుండును.

పుష్యదిష్టః కాలోఽయమ్ - ఈ అర్ధోదయమను కాలము పుష్యమాసమున నిర్దిష్టమై యుండును. నీ అభిషేక కాలము సర్వాత్మల యొక్క కోరికలను పోషించు నదియై యున్నది.

మయి మహాంస్త్వత్కటాక్షస్య పాతః - ఈ కాలము వ్యతీపాతమను యోగముతో కలయికను అపేక్షించి యుండును. 'కటాక్షాః కరుణాసాంద్రాః హరే రద్భుత కర్మణః'(అద్భుతలీలలను కల హరియొక్క కటాక్షములు కరుణచే దట్టమైనవి) అను రీతిలో కరణానిబిడములైయున్న నీ కటాక్షపాతములు నా వంటి ఆత్మ లందరిపట్ల సంపూర్ణములై యుండును.

త్వత్ కాంత్యబ్ధ్యోఘ సేతు స్త్వమసి - ఈ పుణ్యకాలమునకు సేతు దర్శనము ప్రశస్తమైయుండును. నీ లావణ్యమను సముద్రమునకు నీ దివ్యదేహమే సేతువు అని చెప్పతగినట్లున్నది. కావున అకించనులమైయున్న దాసులము 'సద్య స్సముద్రాశ్చ స ఏవ సర్వమ్' (నదులు, సముద్రములను అన్నియు అతడే. వి.పు. 2-12-38) అనునట్లు సకల తీర్థాత్మకుడవై, తీర్థాంతర నిరపేక్షపావన

స్వరూపుడవగు నిన్ను దర్శించి, ఆనందించి కృతార్థులమగు చున్నాము. ద్రష్టవ్యాంతరమున- 'బ్రహ్మాండాంతర్వర్తులగు ఆత్మవర్గములకు నిర్వాహకుడు, సంసారమునకు ఆభరణము అగు శ్రీరంగధామమందు శయనించియుండు వాడు, నాకు అమృతమవలె పరమభోగ్యుడగువానిని సేవించిన కన్నులు వేఱొక దానిని చూడవు' - కదా!

అవతారిక:- భట్టరు ఒక అభిషేక సమయములో శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవ మూర్తిని కాలమేఘముతో పోల్చి, ఒక చక్కని శ్లోకమును అనుగ్రహించిరి. వ్యాఖ్యానమున ప్రతిపదార్థ వివరణము మాత్రమే కాక స్వామికి, మేఘమునకు సమములగు అంశములను వివరించి, స్వామియొక్క వైశిష్ట్యములను వర్ణించిరి.

శ్లో॥ పద్మావిద్యుదలంకృతాంగ విభవంగంభీరనాదాశ్రయం
సాంద్రేంద్రోపలకాంతిచోరవపుషా సంతాపవిధ్వంసినమ్।
కారుణ్యాంబుభరాశ్రయం విదధతం సచ్చాతకానాం ముదం
మాన్యం మేఘ మమోఘపూర్ణఫలదం రంగాధిపం మన్మహే॥ 24

ప్రతిపదార్థము:- పద్మావిద్యుదలంకృతాంగవిభవమ్=లక్ష్మీదేవి అను విద్యుత్తుచే అలంకరింపబడిన దివ్యదేహముయొక్క వైభవమును కల్గినవాడు, గంభీరనాద+ఆశ్రయమ్=గొప్పదైన ధ్వనిని కల పాంచజన్యమునకు ఆశ్రయమైన వాడు, సాంద్ర+ఇంద్ర+ఉపలకాంతిచోరవపుషమ్=దట్టమైన ఇంద్రనీలమణి యొక్క కాంతిని కొల్లగొట్టు రూపము కలవాడు, సంతాప విధ్వంసినమ్=భక్తుల (సర్వవిధ) తాపములను తీర్చువాడు, కారుణ్యాంబు భరాశ్రయమ్=దయ అను నీటి భారమునకు ఆశ్రయమైనవాడు, సత్+చాతకానామ్=సత్పురుషులను చాతక పక్షులకు, ముదం విదధతమ్=ఆనందమును కల్గించువాడు, అమోఘ పూర్ణఫలదమ్=ఒట్టిపోని పూర్ణమైన ఫలమును ఇచ్చువాడును అగు, రంగాధిపమ్ =శ్రీరంగనాథుని, మాన్యమ్=గొప్పదైన, మేఘమ్=మేఘముగా, మన్మహే= తలంతుము.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'ఏక ఇద్రాజా జగతో బభూవ'(జగత్తునకు ప్రభువు ఒక్కడే ఉండెను- తైత్తి. యజు. 4-1-8) అనియు, 'సర్వమింద్ర ఇదం ప్రశాసి' (ఇంద్రుడా! దీని నంతయు శాసింపుము) అని, 'సర్వస్యేశానః' (అన్నిటికి ఈశ్వరుడు బృహ- 6-4-22) అని, 'త్రయాణామపి లోకానాం రాఘవో రాజ్యమర్హతి' (ముల్లోకముల యొక్క రాజ్యమునకు రాఘవుడు తగియున్నాడు) అని, 'కెఱటములు ఎగసిపడు సముద్రముచే ముట్టబడియున్న భూమిని, పరమపదమును, అందు ఏదియు వదలకుండునట్లు పాలించునట్టిస్వామి, అధికారదండమును కల, శ్రీరంగము లోని శ్రీమంతుడు'(గోదాసూక్తము.11-3)అనియు పల్కు విధమున ఆబ్రహ్మ స్తంబ పర్యంతమైన అఖిలభువనమునకును అసాధారణ కారణభూతుడ వై, అకారణకరుణా ప్రవర్షి విపులాయతలోచన పాలిత సర్వాశ్రిత వర్గుడవై, నిత్య నిరవద్య పరిణామ పరిపూర్ణ దివ్యవిగ్రహుడవై, అనుగ్రహకరణ జాగరూకుడవైన నీ వైభవమును పల్కి, ముగించుట అను విషయమునందు పదక్రమ ముఖరము లగు వేదములతోపాటు, ముఖ్యమైన చాతుర్యములను కలవాడగు బ్రహ్మతో పాటు, 'సర్వజ్ఞో ధూర్జటిః నీలలోహితః (అమరకోశము) అనెడి రుద్రునితోపాటు, అనంతాదులైన అంతరంగ పరిజనములతో పాటు, శాఖాసంచారులగు ద్విజ గణములతో పాటు, సమాధిసావధానులై తపఃకరణపరులగు తపోధనులతో పాటు భేదములేక, ఎవ్వరును వర్ణించి ముగింపలేకుండునట్లు అంతులేని అపదానముల కన్నిటికిని ఆకరభూతుడవగు నీవు సకల సాత్త్వికులకును నా పట్ల స్నేహ ప్రవాహము సహ్యము నుండి రావలెనని సహ్యపర్వతమునుండి వచ్చునట్టి కావేరి నదియొక్క పరి సరమును సర్వావాససంకులమగునట్లు ఆవాసముగా ఆదరించి, క్షీరార్ణవ శాయివై, నీటిలోని శయనమును ఎఱిగిన వాడవగుటచే, భూమి శయనము యొక్క గొప్పతనమును తెలిసి, అనంతభోగి ప్రవణుడవగుటచే సకల ప్రాణులకును అనంతభోగములను ఇవ్వగల్గిన నీవు, ఇపుడు అభిషేకమును స్వీకరింపగోరి మంత్ర పరిపూతమంగళ కలశ కృతాభిషేకుడవై, నానా వర్ణమాలా కలాపమాంసలుడవై, రాగభరిత కుంకుమ కేసర రాగపాటలిత పవిత్ర గాత్రుడవై, ఐరావతము యొక్క మదధారలవలె నానావర్ణములుగా అలంకరింపబడిన మాలికలను కలవాడవై, 'చంద్రమా మనసో జాతః' (చంద్రుడు మనస్సు నుండి పుట్టిన వాడు- పురుష సూక్తము.) అని అతని ఉత్పత్తి స్థానమును ప్రకటింప తగినట్టి వక్షఃస్థలమున అలదిన చందన పంకమును కల్గినవాడవై వేంచేసి యున్నట్టి సన్నివేశము ఒక కాలమేఘముతో సామ్యమును పల్కతగినట్లున్నది.

స్వామీ! లోకమున త్యాగశ్లాఘ్యులుగా గ్రహింపబడు కల్పక, కర్ణ, కామధేనువులలో, కల్పకము అందని దేవలోకములోనున్నదై, మిక్కిలి ఎత్తున కొమ్మలను కల్గినదై, దానమిచ్చునపుడును పంచత్వాపన్నమైయుండును. కామధేనువును వశిష్ఠునకు మాత్రమే వత్సలయై, ప్రదానమున ఆగి ఆగి ఇచ్చు నదియై, ఇచ్చునపుడును (చన్నులు క్రింద ఉండుటచే) అధోముఖముగా ఇవ్వగల్గినదై, మేయుచోట కూడ 'తనకు, తన బిడ్డకు' అనుచు పోవును. 'ధ్వజం కర్ణః' అనునట్లు అపరాగమున (గ్రహణమున) కర్ణుని ఆకర్ణనము చేయకూడనట్లు కానీనుడగుటచే (కన్యకాపుత్రుడగుటచే) అతని దానమును కన్యాగర్భమై యుండును. కాలమేఘము ఇట్లుకాక మెఱపుచే అలంకృతమైన స్వాంగమును కల్గినదై, గంభీరమైన పిడుగుపాటు ధ్వనిని కల్గినదై, ఇంద్రనీలరత్నశిలవలె దట్టమైన నీలవర్ణముచే ప్రకాశించు మేనిని కల్గినదై, సస్యరాసుల సంతాపములను పోగొట్టునదియై, జలభరభరితమై, చాతక పక్షులకు సంతోషమును కల్గించనదియై, పూర్ణసస్యాది ఫలప్రదమైయుండును.

స్వామి! నీవన్నచో, 'మెఱపుతో కూడినదియు, మిక్కిలి చల్లనిదియు, ఎగిరి వచ్చునది యగు మేఘము వంటి రూపమును కలిగినవాడవు' (తిరునెడు న్దాణ్డకమ్ - 30) అగుటచే 'క్షణమైనను ఎడబాటును సహింప శక్తురాలను కాను అనెడి పద్మావతీదేవి నిత్య నివాసముచేయు వక్షఃస్థలమును కలవాడు' (తి.వా. 6-10-10) అనునట్లు లక్ష్మీదేవి అను మెఱపుతీగతో అలంకృతమైన దివ్యరూపమును కలవాడవై, 'యుద్ధరంగమున సైన్యములో ప్రవేశించి ధ్వనించు (గర్జించు) ఆ పాంచజన్యము' (పల్లాణ్డు-1) యొక్క దివ్య గంభీరఘోషణ ముఖరుడవై, ఆ ఘోషతో ఆశ్రితులను మయూర సమూహములను ఆనంద నిర్భరులగునట్లు చేయగల్గినవాడవై 'నల్లమాణిక్య పర్వతము' (తి.వా. 8-9-1) అనునట్లు నీలరూపధారుడవై, సకల ప్రాణులను సస్యముల సంతాపమును తీర్చువాడవై, కారుణ్యాంబుభరా క్రాంతుడవై, సత్పురుషులను చాతకములను సంతోషింపచేయగల్గినవాడవై, విపరీతులై, తామసరాజసులగు రాజహంస కులము లను పారద్రోలగల్గినవాడవై ఆమేఘము వలె నశ్వరఫలప్రదుడవుకాక, శాశ్వత ఫలప్రదుడవై, ఇట్లు అందమైన 'అళగియమణ వాళప్పెరుమాళ్' (శ్రీరంగనాథుని

ఉత్సవమూర్తి) అనబడు నీవు కాలమేఘము ముందుగా వచ్చి నిలచిన స్థితివలె ఉన్నది.

అవతారిక:- ఈ శ్లోకమును గూర్చి పూర్వాచార్యుల పరిభాషలో చెప్పవలె నన్న 'ఇది కదా అభిషేక శ్లోకము' అని చెప్పనగును. శబ్దమాధుర్యము, అర్థ మాధుర్యము, గాంభీర్యము, సంప్రదాయ వివరణము, సిద్ధాంతసారము, వైష్ణవ మతతత్త్వము, కవితారసము, ఉన్నతమైనశాస్త్రార్థము, లౌకికరీతి అన్నియు కలిగి ముప్పిరిగొన్న ఈ శ్లోకరత్నము రసికజనుల చిత్తములను కొల్లగొట్టి, దానికి మారుగా సకల పూర్వాచార్యులచే, విద్యాంసులచే, కవులచే, వ్యాఖ్యాతలచే (పలుమార్లు ప్రమాణముగా ఉట్టంకింపబడుట ద్వారా) తిరిగి కొల్లగొట్టబడు చున్నది.

శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తికి, ఒకచేతనునకు మధ్య ఆ చేతనుడు ఎవరి సొత్తు? అను విషయమును గూర్చి గొప్ప వివాదము ఏర్పడగా, భగవానుడు పలు ప్రమాణములను చూపి తనదే సొత్తు అని వాదులాడగా, చేతనుడు దానిని నిరాకరింప, చివరగా లోకరీతిలో ఒకే ఒక ఆర్ద్ర వస్త్రమును ధరించి తులసిమాల తో భగవానుడు 'నీవు నాకు సొంతమైన సొత్తు, దానిని నేను ప్రమాణము చేయుటకు సిద్ధపడుచున్నాను సుమా!' అని పల్కి ప్రమాణము చేయు సన్నివేశమున నున్నట్లు భట్టరు ఉత్ప్రేక్షించి ఈ శ్లోకమును అనుగ్రహించిరి. ఇపుడును అభిషేక సమయమున భగవానుడు (అన్ని దేవాలయములలో) ఏకవస్త్రధారియై, తులసిమాలతో సేవను అనుగ్రహించుటను చూడ వచ్చును.

ఇందలి అద్వితీయ రసానుభవమును రసికులు అనుభవించుటను తప్పరాదు. భగవానుడు 'త్వం మే' అనిన వెంటనే జీవుడును బదులుగా 'త్వం మే' అని పల్కియున్నచో స్థితియే వేరుగా నుండెడిది. వివాదమే లేకుండ పోయెడిది. ఏల అనగా, జీవుడు భగవానుని చూచి 'నీవు నా సొత్తు' అన్నచో భక్త పరతంత్రుడగు భగవానునకు వాదులాడుటకు దారిలేక 'అవును' అని సంతోషపడియుండును. భక్తుల సొత్తే భగవానుడనుటలో ఎవరికైనను ఆక్షేపముండుట న్యాయము కాదు. అట్లుకాక, చేతనుని నోటితో 'అహం మే' అను మాటను పల్కించి, వివాదమును బలపఱచి రసికజనులను పరవశులను

చేసిన అందము భట్టరు ఒక్కరికే తగిన గొప్పదనము కదా!. ఇక శ్లోకమును గమనించెదము.

శ్లో॥త్వం మే2హం మే కుతస్తత్ తదపికుత ఇదం వేదమూలప్రమాణాత్
ఏతచ్చానాదిసిద్ధాదనుభవవిభవాత్ తర్హి సాక్రోశ ఏవ!
క్వాక్రోశః కస్య గీతాదిషు మమ విదితః కో2త్రసాక్షీ సుధీస్స్యాత్
హంత త్వత్పక్షపాతీ స ఇతి నృకలహే మృగ్యమధ్యస్థవత్ త్వమ్॥25

ప్రతిపదార్థము:- త్వమ్ మే=నీవు నా వాడవు, అహమ్ మే=నేను నావాడను, తత్ కుతః=అది ఎందువలన, తత్+అపి కుతః=అదియూ ఎందువలన, ఇదమ్= ఇది (నీవు నా వాడవనుట), వేదమూల ప్రమాణాత్=వేదమును మూలముగా గల ప్రమాణము వలన, ఏతత్+చ=ఇదియును (నేను నా వాడననుట), అనాది సిద్ధాత్=అనాదిగా సిద్ధించుటవలన, అనుభవవిభవాత్= అనుభవము యొక్క అతిశయము వలనను, తర్హి=అయినచో, స+ఆక్రోశ ఏవ=అది (నీ వాదము) ఆక్రోశముతో కూడుకొన్నది, క్వ+ఆక్రోశః=ఆక్రోశము ఎక్కడ?, కస్య= (ఆక్రోశము) ఎవనిది, మమ=నా యొక్క, గీతాదిషు= భగవద్గీతాదులలో, విదితః =(ఆక్రోశము) తెలియబడినది, అత్ర=ఈ విషము నందు, కః సాక్షి=ఎవడు సాక్షి?, సుధీఃస్యాత్=విద్వాంసుడు అగును, హంత= అయ్యో, సః=అతడు (విద్వాంసుడు), త్వత్పక్షపాతీ=నీ పక్షపాతి, ఇతి=అని, నృకలహే=జీవునితో ఏర్పడిన వాదులాటలో, త్వమ్=నీవు, మృగమధ్యస్థవత్= ప్రమాణము చేయుటకు సిద్ధపడినవానివలె ఉన్నావు.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ' (హ్రీదేవియు, లక్ష్మీదేవియును నీకు ఇద్దఱు పత్నులు-తైత్తి.నారా.) అనియు, 'వైకుంఠే తు పరేలోకే శ్రీసహాయో జనార్దనః ఉభాభ్యాం భూమి నీళాభ్యాం సేవితః పరమేశ్వరః' (పరమపదమగు వైకుంఠమున శ్రీదేవితో కూడిన జనార్దనుడగు పరమేశ్వరుడు భూదేవి, నీళాదేవులను ఇద్దరిచే సేవింపబడుచున్నాడు-విష్వక్సేనసంహితా.) అని, 'రూపములో సాటిలేని కమలావాసినియైన లక్ష్మీదేవి, అట్టి స్వభావమునే కల భూదేవి స్పృశింప

తగిన మృదువైన పాదములను'(తి.వా. 9-2-10) అనియు, 'శ్రీదేవి, భూదేవియు ఇరువైపుల ప్రకాశింపగా' (కవివైరిసూరిసూక్తము.3-10-1) అనియు పల్కురీతిలో లక్ష్మి భూమి నీళా నాయకుడై', యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే'' (ఎవని వలననే ఈ ప్రాణులు పుట్టుచున్నవో-తైత్తి.భృగు-1) అనియు, 'స దేవ సోమ్య ఇదమగ్ర ఆసీత్'' (చంద్రుని వలె సంతోషమును కల్గించువాడా! సృష్టికి పూర్వము ఈసత్తు మాత్రమే ఉండెను. ఛాందో.6-2-1) అనియు, 'సకారణం కరణాధిపాధిపః' (అతడు కారణము, కరణాధిపుడగు ఆత్మకు అధిపతి - శ్వేతా-6-9) అనియు, 'స్థితిసంయమకర్తా2సౌ జగతో2స్య జగచ్చ సః' (ఈ జగత్తు యొక్క స్థితి, నియమనముల కర్త ఇతడు, లోకమును అతడే-వి.పు. 1-1-31) అనియు, 'అద్వితీయ రూపమును కలవాడై, త్రివిధకారణమును తానై' (తి.వా 1-5-4) అనియును పల్కు విధమున సకల జగత్కారణభూతుడై'' అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యు ర్విశోకో2 విజిఘత్సో2పిపాసః సత్యకామః సత్యసంకల్పః' (తొలగిన పాపములను కలవాడు, జరలేనివాడు, మృత్యువు లేనివాడు, శోకములేనివాడు ఆకలి దప్పికలు లేనివాడు, సత్యకాముడు, సత్యసంకల్పుడు. ఛాందో. 8-7-1) అనియు, 'పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే, స్వాభావికీ జ్ఞానబల క్రియాంచ' (ఈ పరమాత్మయొక్క స్వాభావికమైన శక్తి వివిధమైనదిగానే వినబడుచున్నది. అది జ్ఞానము, బలము, క్రియలను కల్గినది. శ్వేతా. 6-8) అని, 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ' (పరబ్రహ్మ సత్యస్వరూపుడు, జ్ఞాన స్వరూపుడు, అనంతుడు - తైత్తి. ఆనంద. 1) అని, 'సమస్తకల్యాణగుణాత్మకః' (అన్ని కల్యాణగుణములను స్వభావముచేతనే కలవాడు - వి.పు. 6-5-84) అనియు, 'గుణానా మాకరో మహాన్' (గుణములకు గొప్పగని రామా-కిష్కింధా 15-20) అని, 'బహవో నృప! కల్యాణగుణాః పుత్రస్య సంతితే' (రాజా! పలు కల్యాణ గుణములు నీ కుమారునకు కలవు-రామా. అయో 2-26) అనియు, 'వశీ వదాన్యో గుణవానృజుః శుచిః' (అన్నిటిని తన వశమున కలవాడు, వదాన్యుడు, గుణములను కలవాడు, ఋజువైన వాడు, భావశుద్ధిని కలవాడు, స్తోత్రరత్నే - 18) అని మొదలిడి 'సమస్త కల్యాణగుణామృతోదధిః' (అన్ని కళ్యాణ గుణములును అమృతమునకు సముద్రము-స్తోత్రరత్నే. 18) అనియు, 'దయాక్షాంత్యౌదార్య' (దయ, క్షాంతి, ఔదార్యము-వరద రాజస్తవే. 19) అని ఉపక్రమించి 'సులభతాద్యాః వరగుణాః

'(సౌలభ్యము మొదలగు గొప్పగుణములు -వరదరాజస్తవే. 19) అనియు, 'మఱపు మొదలగు దోషములు లేని నిత్య సూరులకు అధిపతి' (తి.వా. 1-1-1) అనియు, 'పరమపదములో నిత్యసూరులు పరిశుద్ధమైన తీర్థముతో అభిషేకమొనర్చి, పవిత్రమైన, సమర్పింపతగిన పూమాలికలను గొని, మంచి పరిమళము కల సాంబ్రాణి మొదలగువాని పొగను సమర్పించుచు నిలచియుండగా' - (తిరు విరుత్తము. 21) అనియును చెప్పు విధమున నిత్యసూరులచే అనవరతముగా పరిచరింపబడునట్టి చరణనళినయుగళుడవై యున్నను 'స ఏకాకీ న రమేత' (అతడు ఒంటరివానివలె ఆనందింపలేడు-మహోపనిషత్.) అనురీతిలో తిన్నది ఒంటికి పట్టనట్టు, దేశాంతరగతుడగు పుత్రుని పట్ల పితృహృదయముండునట్లు సంసారి చేతనుల పట్ల మనస్సు స్థిరముగా నిలచి 'అనుగ్రహాయ పుణ్యానా మాస్థితో2కుంఠమహం ప్రభో, క్షీరోదం మండలం భానోః ఔపేంద్రం శతధా దివి' (ప్రభూ!, పుణ్యాత్ములను అనుగ్రహించుట కొఱకు అకుంఠమగు వైకుంఠమును, క్షీరసాగరమును, సూర్యమండలమును, ఉపేంద్రుని రూపమును ఇట్లు పలు విధములుగా దివిలో పొందియున్నాను)అనియు, 'అవతార రహస్యాని కల్పే కల్పే కరో మ్యహమ్, (ప్రతి కల్పమందు అవతార రహస్యములను నేను చేయుదును) అనియు, 'ప్రజానా మనుకంపార్థం పునరర్చాత్మనా భువి' (ప్రజల యొక్క అనుగ్రహము కొఱకు తిరిగి భువిలో అర్చారూపమున), 'అవతారమునకు తరువాతి వారు ఆశ్రయింపతగిన జ్యోతియై, - (తిరునెడున్దాణ్డకమ్-10) అనియు సకల చేతనోజ్జీవిషచే పర-వ్యూహ-విభవ- అంతర్యామి-అర్చాదులలో అత్యంత సులభమై చతుర్ముఖ-ఇక్ష్వాకు ప్రభృతి దశరథనందన విభీషణ ధర్మవర్మ తపః ఫల భూత శ్రీరంగేశయ రూపమున అవతరించి, 'ఆద్యం ప్రోక్తం స్వయం వ్యక్తం విమానం రంగసంజ్ఞికమ్' (మొదటి స్వయంవ్యక్తముగా శ్రీరంగవిమానము చెప్పబడినది- శ్రీరంగమాహాత్మ్యే.), 'అందమైన మత్స్యములు విహరించు నీటిని కల శ్రీరంగము' (తి.వా. 7-2-1) అని, 'కోయిలలు కూయు, చల్లని పూపొదరిండ్లచే పరివేష్ఠితమైన శ్రీరంగము' అని, 'విషయాంతరసంగరహితులగు వారు పరివేష్ఠించి, నివసించు చోటు అగు అందమైన చల్లని తీర్థమును కల శ్రీరంగము' (తిరుచ్చంద విరుత్తము-52) అనియు పల్కురీతిలో భగవదభిమతములైన అష్టోత్తర స్థానము

లలో శ్రేష్ఠతమమై, అతిహృద్యమైన శ్రీరంగమున వేంచేసియున్న నీవు ఈ విశేషోత్సవమునందు అభిషేకమాచరించి నిలచియున్న సన్నివేశము ఇట్లు విన్నవింపవీలగునట్లున్నది. అదెట్లనగా-

త్వం మే - ఇత్యాది 'ఏకోహ వై నారాయణ ఆసీత్' (నారాయణుడొక్కడే ఉండెను-మహోపనిషత్.) అనియు, 'ఏక ఏవా భవ త్తత్ర దేవో నారాయణః ప్రభుః ' (అచట దేవుడును, ప్రభువును అగు నారాయణుడొక్కడే ఉండెను) అని పల్కురీతిలో సకల జగత్కారణభూతుడవగు నీకు 'మాఱి మాఱి పలు జన్మలను ఎత్తి' (తి.వా. 2-6-8) అని వచించు విధమున జన్మపరంపరలలో మగ్గుచూ నిత్య సంసారియైయున్న నీవు 'నాకు శేషభూతుడవు' అని నీవు పలుకగా 'అహం మే' దేహాత్మాభిమాని యైన నేను' ఈశ్వరో2హ మహం భోగీ' (నేను ఈశ్వరుడను, నేను భోగములను అనుభవించువాడను - భగ. 16-14) అనియు, 'నేనే, నాదే అనియుంటిని' (తి.వా. 2-9-9)అనియు స్వతంత్రాభిమాన యుక్తుడనైన నాకే నేను శేషభూతుడను అని జీవుడు మారు పలుకగా -

కుత స్తత్ - అది ఎందువలన? అని నీవు అనగా-

తదపి కుతః - అదియు దేనివలన అని జీవుడు అనగా-

ఇదం వేదమూల ప్రమాణాత్ - 'వాచా2విరూప నిత్యయా' (వికారములేని నిత్యమైన వాక్కుతో) అని, 'అనాదినిధనాహ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా' (మొదలు, అంతమును లేని ఈ వాక్కు స్వయంభువుచే సృష్టించబడినది కదా!. భారతే. శా. మోక్ష. 231-56) అనియు, 'మిక్కిలి ప్రకాశించు శ్రుతులలో' (తి.వా. 1-1-7) అనియును నిత్య - అపౌరుషేయమై, వేదరూపమైన ప్రమాణ ముండుటచే - అనగా-అందు చెప్పబడినది ఏది?-అనగా, 'పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్' (లోకము నకు పతి, తనకు తానే ఈశ్వరుడు' (తైత్తి. నారా. 10) అనియు, 'తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమంచ దైవతమ్' (ఈశ్వరులకు మహేశ్వరుడగు అతనిని, దైవములకు గొప్పదైవమును అగు అతనిని-శ్వేతా-6-7) అనియు, 'క్షరాత్మనా ఈశతే దేవ ఏకః' (క్షరమనబడు ప్రకృతిని, ఆత్మను ఒకడైన దేవుడు నియమించుచున్నాడు. శ్వేతా. 1-10) అని, 'ప్రధాన క్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశ'

(ప్రధాన-జీవాత్మలకు పతి, గుణముల నియామకుడు-శ్వేతా. 6-16) అనియు, 'భోక్తా భోగ్యమ్ ప్రేరితారమ్ చ మత్వా' (భోక్తఅగు జీవుని, భోగ్యమగు అచిత్తును, ప్రేరకునియు తలచి - శ్వేతా. 1-12) అనియు, 'నిత్యో నిత్యానాం చేతన శ్చేతనానామ్' (నిత్యులకు నిత్యుడు, చేతనులకు చేతనుడు - కఠో. 5-13), 'అంతఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా' (జనుల యొక్క లోపల ప్రవేశించిన వాడు, శాసించువాడు, అందటికి ఆత్మ-యజురా. 3-24) అని, 'యస్య ఆత్మా శరీరమ్' (ఎవనికి ఆత్మ శరీరమో-బృహ. 5-7-22) అని, 'యస్య పృథివీ శరీరమ్' (ఎవనికి పృథివి శరీరమో-బృహ. 5-7-4) అనియు, ఈ విధముగా నున్న నాకు శేషభూతుడని తెల్పుటచే అని నీవు అనగా,

ఏతచ్చానాది సిద్ధాదనుభవ విభవాత్-అనాది సిద్ధమగుటచే అనుభవముచే నాదికదా-అనగా-

తర్హి సాక్రోశఏవ - అయినచో దానికి ఆక్షేపము కలదు సుమా! అని నీవు అనగా-

క్వాక్రోశః కస్య - ఎవరు ఎచట ఆక్షేపమును చేసిరి? అని జీవుడు, అనగా

గీతాదిషు మమ విదితః - గీతాదులలో నేను ఆక్షేపమును చేసితిని-అనగా-ఆక్షేపమును చేసిన విధమేది?-అనగా 'ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవచ, క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే, ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః, యో లోకత్రయ మావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః (లోకమున క్షరుడు, అక్షరుడును ఈ ఇద్దఱును ప్రసిద్ధులు, క్షరుడు బ్రహ్మాదిస్తంబ పర్యంతమైన సర్వ భూతములు అని, అక్షరుడు కూటస్థుడు, అనగా ముక్తాత్మ అని అనబడుచున్నాడు. ఎవడు లోకత్రయమును వ్యాపించి, ధరించుచున్నాడో, అట్టి అవ్యయుడైన, ఈశ్వరుడైన ఉత్తమపురుషుడు వేరొకడు- కలడు భగ. 16-15,16) అనికదా అనగా - అని నీవు

కోఽత్రసాక్షీ - దానికి ఎవరు సాక్షి అని జీవుడు అనగా -

సుధీఃస్యాత్ - జ్ఞానియే సాక్షి అని నీవు అనగా -

హంత! త్వత్ పక్షపాతీ సః-అంతియేనా! 'ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం సచ మమ ప్రియః' (జ్ఞానునకు నేను మిక్కిలి ప్రియుడను కదా! అతడును నాకు ప్రియుడు - భగ. 7-17) అని అతడు నీకు పక్షపాతి అగుటచే కూట సాక్షి అని జీవుడు - అనగా

ఇతి నృకలహే - ఇట్లు నీతో చేతనుడు వివాదము చేయు సమయమున

మృగ్యమధ్యస్థవత్ త్వం - 'ప్రమాణం కర్తు ముద్యుక్తః మృగ్యమధ్యస్థ ఈరితః'' (ప్రమాణమును చేయుటకు సిద్ధపడిన వాడు మృగ్యమధ్యస్థు డనబడు చున్నాడు-అమరకోశే.)-అతడు మారు మాట్లాడకుండునట్లు ప్రమాణమును చేయుయత్నమును నీవు చేయుచున్నట్లున్నది.

అవతారిక:- అభిషేక సమయమున శ్రీరంగనాథుని ఉత్సవమూర్తి అలరించిన ఉత్తరీయమును భట్టరు ఇందు అభివర్ణించుచున్నారు.

శ్లో॥ ఉత్తరీయపటికా విరాజతే
రంగరాజ! భవతో భుజాంతరే।
సత్పథే శతమఖోపలప్రభే
జాహ్నవీవ శరదభ్రనిర్మలా॥ **26**

ప్రతిపదార్థము:- రంగరాజ=శ్రీరంగనాథా!, భవతః భుజాంతరే=నీ బాహు మధ్యమున (వక్షఃస్థలమున) గల, ఉత్తరీయపటికా=ఉత్తరీయమను వస్త్రము, శతమఖ + ఉపలప్రభే=ఇంద్రనీలమణి కాంతి వంటి కాంతిగల, సత్పథే= ఆకాశము నందు, శరదభ్రనిర్మలా=శరత్కాలములోని మేఘమువలె స్వచ్ఛమైన, జాహ్నవీ ఇవ=గంగానది వలె, విరాజతే=ప్రకాశించుచున్నది.

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

నీ సౌందర్యచంద్రికానిష్యందమున సకల జనుల లోచన చకోరములను పానము చేయునట్లొనర్చి, పొంగిపొర్లు నీ కరుణారసవర్షముతో విష్ణుపదాశ్రయ మగు శరణాగత ఛాందస (వైదిక) సమూహమును సానందము చేయవాడవై, నీ శ్యామమైన దివ్యదేహముతో చారుచామరములను ధరించు వారాంగనలన

బడు వనశిఖండులను (నెమళ్లను) తాండము చేయునవిగా చేయువాడవై ఇట్లు వేంచేసియుండి పావనమనోహరమైన దివ్యదేహమున గంధోదకవర్షముతో అంతట నిండునట్లు సమర్పించి, అంగరాగమును అలది, ఆ పిమ్మట, సమర్పించిన ఉత్తరీయము ఇంద్రనీలభంగ నిభయగు, వియదంతరమున విజృంభమాణమగు విష్ణుపథతో (గంగానదితో) సామ్యారూఢ (సామ్యమును పొందినది) అని పలుకతగినట్లున్నది.

అవతారిక:- భట్టరు ఈ శ్లోకమున శ్రీరంగనాథుని మందరపర్వతముగా రూపించుట విశేషము.

శ్లో॥ పశ్యత్సురాసురగణం సుమనోవికాస-
సత్సిద్ధచారణసమూహనిషేవ్యమాణమ్।
సందృష్టచారుతరసారతరామృతౌఘం
త్వాం రంగరాజ! కలయామి హి మందరాద్రిమ్॥ 27

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీరంగనాథుని పక్షమున:-

రంగరాజ=శ్రీరంగనాథా!, పశ్యత్సురాసుర గణమ్=(తన్మయులై) చూచుచున్న దేవాసుర సమూహమును కలవాడవు, సుమనోవికాస=చక్కని మనో వికాసమును కల, సత్ సిద్ధచారణ సమూహ=ముక్తుల, నిత్యుల సమూహముచే, నిషేవ్యమాణమ్=సేవింపబడువాడవు, సందృష్ట=దర్శించిన, చారుతర=(సంసార గంధ రహితమగుటచే) మనోహరమైన, సారతర=(భగవానుని పట్ల మంగళా శాసన పరత్వమును కల్గియుండుటచే) సారతరమైన, అమృతౌఘమ్= నిత్య సూరుల సంఘమును కలవాడవు అగు, త్వామ్=నిన్ను

మందర పర్వత పక్షమున:-

పశ్యత్ సురాసురగణమ్=(తన వైపు ఆశ్చర్యముతో) చూచుచున్న దేవతల, రాక్షసుల సమూహమును కల్గినది, సుమనోవికాస=వికస్వరమైన మనస్సును కల, సత్ సిద్ధచారణ సమూహ=నిత్య యౌవనాది గుణములచే గొప్పవారగు సిద్ధుల, చారణుల సమూహముచే, నిషేవ్యమాణమ్=సేవింప బడునది,

సందృష్టచారు తర=చూడబడిన, మనోహరమైన, సారతర= (మాధుర్యాది గుణములచే)సారతరమైన, అమృతౌఘమ్=అమృతప్రవాహమును కల్గినదగు, మందరాద్రిమ్=మందరపర్వతముగా, కలయామి హి=భావింతును కదా!

శ్రీసేవావ్యాఖ్యా:-

స్వామీ! 'వైకుంఠేతు పరే లోకే శ్రియా సార్థం జగత్పతిః, ఆస్తే విష్ణు రచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైః స్సహ' (వైకుంఠమను పరమపదమున అచిత్యా త్ముడగు జగన్నాథుడు శ్రీదేవితో పాటు భక్తులు, భాగవతులతో పాటు ఉన్నాడు. లైంగే.) అనునట్లు, 'సుడికల్గి వ్యాపించియున్న కాంతిని కల జ్యోతి' (తి.వా.-2-8-4) యగు 'అనందమునకు అంతులేని లోకము' (తి.వా. 2-8-4) నందు, 'అందమైన కంకణములను కల శ్రీదేవితో' (తి.వా. 4-9-10), 'వైకుంఠములోని అమరులును, మునులును' (తి.వా. 10-9-9) తగిన దాస్యమును చేయగా, 'ఏడు లోకములలో అద్వితీయమైన ఆజ్ఞ చెల్లగా' (తి.వా.4-5-1), 'జయముగల గొప్ప సింహాసనమున' (తిరుప్పావై-23) వేంచేసియుండి, 'నాశములేని ఆనందముయొక్క చరమావధిని' (తి.వా. 5-3-4) దాటియున్న నీవు, నిత్యసూరులవలె నిరతిశయపురుషార్థమైన నిత్య కైంకర్యమును ఇద్దరి కలయికలో (భగవానుడు దేవేరుల కలయికలో) చేయుటకు నిరతులై యుండుటలో నిరుపాధిక (సహజమైన) సంబంధమున్నను దానిని కోల్పోయి, దేహము చూపిన దారిలో పరిభ్రమించి, జన్మ అను కడలిలో పడి, మునిగివున్న చేతనుల స్థితిని మనస్సున భావించి, ఆ విభూతిలో (పరమ పదమున) అనుభవము ఒంటపట్టక పోవుటచే రుచింపకుండుటచే, వీరిని (సంసారులను) కూడ వారితో (ముక్తులతో) ఒక వరుసలో చేర్చుటకు నిషద్వర దీర్ఘికాని పతిత నిజాపత్యాదిత్సావతీర్ణపితృ క్రమమున (అడుసుతో కూడిన నూతిలో పడిన తన సంతానమును రక్షించుటకై అందు దిగిన తండ్రి క్రమమున) బురదలో పడియున్న సంతతిని చూచిన తండ్రి ఆదరముతో లేవనెత్తుటకై వచ్చు నట్లు ఈ దారిలో అవతరించినవాడవై, 'ప్రళయమునను నశింపని, గొప్పదైన బ్రహ్మలోకాదులు ఉజ్జీవింపగా' (కులశేఖర సూక్తము. 1-10), నాశములేనివై క్రూరములైన అవిద్యాది వ్యాధులను తీర్చుటకై' (తి.వా. 8-3-6) 'అందమైన తోటలచే చుట్టబడి యున్న శ్రీరంగనగరములో' (కలివైరిసూరి సూక్తము.

11-8-8), మణి సదృశమైన రూపముతో 'విభీషణునకు విలక్షణుడైన స్నేహితుడు' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 6-8-5) అగుట ప్రకాశింప, 'విభీషణుని పట్ల గల ప్రేమచే దక్షిణదిక్కును కటాక్షించి పరుండియుండి' (కులశేఖరసూక్తము 1-10), అంతియే కాక అఖిలలోకములకును అవలోకన దానమును అనుగ్రహించుట కొఱకై దివ్యోత్సవవ్యాజముతో తిరువీధులలో 'రూపమున సాటిలేని, పుష్పనివాసిని యగు లక్ష్మీదేవి, మిగిలిన భూదేవియు స్పృశించు మృదువైన పాదములను' (తి.వా. 9-2-10) గొని అందఱును అభినివేశమును పొందునట్లు, సమర్థుడు నాట్యము చేయువిధమున పర్యటించి, లోచన చర్చాసాహసాసహమై పుష్పహాస సుకుమార మైన దివ్యరూపమున (కల్గిన) అలసట తీరునట్లు తిరుమంజనమాడి, చంద్ర చందన పంకమకరందభరిత సుమనోబృంద సుందరుడవై వేంచేసియున్న సన్నివేశము మందరపర్వతమని తలచునట్లున్నది- అదెట్లనగా-

పశ్యత్సురాసురగణమ్ - మందరపర్వతము 'పెద్దదైన ఒక పర్వతము తన వీపులో వ్యాపించియుండి భ్రమించుచున్న' (కలివైరిసూరి సూక్తము. 11-4-2) అనునట్లు అమృత మథన సమయమున భ్రమించుచు వచ్చు విధముచే ఏర్పడిన సంస్థాన విశేషముతో ఏర్పడిన శోభాతిశయము వలన సారించిన కన్నులు త్రిప్పుకొనకుండనే చూడతగినట్టి స్థితితో తదేకముగ మథనోద్యోగపారీణులగు దేవాసుర గణమును కల్గినదై యుండును.

నీవు 'సాక్షాన్మన్మథమన్మథః' (సాక్షాత్తు మన్మథునకు మన్మథుడు- భాగవతే. 10-32-2) అనునట్లు మన్మథునకును ప్రణయవిరహ బాధను కల్గించునట్టిదియై, 'పుంసాం దృష్టి చిత్తాపహారిణమ్' (పురుషుల దృష్టిని, చిత్తమును అపహరించు వానిని-రామా. అయో. 3-28) అనునట్లు సౌందర్యముచే వివశులై, ప్రవాహమున కొట్టుకొని పోవువారివలె గుంపులు గుంపులుగా చేరి, దివ్యరూపమును ఎల్లప్పుడు దర్శించుచుండు, అనుకూల ప్రతికూల విభాగరహితులైన, సర్వప్రాణులను కల్గిన వాడవైయుందువు.

సుమనోవికాసస్పర్ధ చారణ సమూహ నిషేవ్యమాణమ్- మందర పర్వతము భోగయోగ్యప్రదేశమగుటచే వికస్వర మనస్కులై, గాంభీర్యానుగుణ యౌవనాది

వైలక్షణ్యమును కల్గినవారైన సిద్ధ చారణరూప దేవజాతివిశేష పరిషన్నిషేవ్య మాణమైయుండును. నీవు 'సచానంత్యాయ కల్పతే'(ముక్తుడు అనంత రూపములను కల్గి యుండుటలో సమర్థుడగుచున్నాడు శ్వేతా. 5-9) అనియు, 'ఉన్న జగత్తు అంతట నేనును ఉన్నవాడను' (పెరియతిరువన్దాది. 76) అనియు పల్కునట్లు సాంసారిక సంకోచము తీరి, నమఃశబ్దోపలక్షితజ్ఞాన భక్త్యాదులను కల్గినవారైన ముక్తుల యొక్క 'సూరయో నిత్యసంసిద్ధాః సర్వదర్శినః' (దివ్య సూరులు నిత్య సంసిద్ధులు, సర్వమును దర్శించువారు) అని చెప్పబడు 'గొప్ప వారైన అమరులగు' (తి.వా. 3-6-7) నిత్య సిద్ధుల సమూహముచే '(సంసార మందు) భ్రమలేని వారైన, మంచి తపస్సు కల వారైన సనకాది మునులును, సంసారావధిని చూచిన ముక్తులును, చలనములేని నిత్యసూరులును - వీరందఱును మంగళాశాసన మొనర్చువారు' (తి.వా. 8-3-10) అనునట్లు నిరంతరము సేవింపబడువాడవు.

సందృష్టచారుతరామృతౌఘమ్-మందరపర్వతము తనచే అమరత్వావహ రూపచాతుర్యమును కల్గినదై, మాధుర్యాతిశయముచే సారతరమైన అమృత ప్రవాహమును కల్గినదైయుండును.

నీవు- 'తామరసనేత్రుని, నిత్యసూరులు పొగడుస్వామిని' (తి.వా. 2-6-3) అనురీతిలో జ్వరసన్నిపతితులవలె క్రమము తప్పి స్తోత్రము చేయునట్లు కటాక్షింపబడినవారుగా, అస్పృష్ట సంసారగంధులగుటచే చారుతరులుగా, అస్థాన రక్షావ్యసనమును కలవారినిగా చేయునట్టి ప్రేమాతిశయముచే సారతరులుగా నుండు నిత్యసూరుల సంఘమును కల్గినవాడవైయుందువు.

త్వాం రంగరాజ!, కలయామి మందరాద్రిమ్-కావున ఈ రీతులచే 'అమృతము కంటెను, అరుదైన స్త్రీ రూపామృతము' అయిన లక్ష్మిని జనింప చేయుటచే కల్గిన ఉపకారస్మృతి మనస్సున ఊఱియుండి, భావనాప్రకర్షముచే హర్షము ముదిఱి, లక్ష్మీరంగమున నీవును, లక్ష్మియును కలసి మందర సామ్యమును అంగీకరించి నిలచిన సన్నివేశము వలె ఉన్నది.

X

అనుబంధము

ఇవి **శ్రీమాన్ పరవస్తు గోవిందాచార్యులు** గారిచే 1940 వ సంవత్సరమున గోరింట్లలో శ్రీనివాసముద్రణాలయమున ప్రచురింపబడిన భట్టరు ముక్తక శ్లోకములు. ఇవి అన్నియు చక్కని వేదాంతార్థములను ప్రతిపాదించుచున్నవి. (వీనికి భట్టరు వ్యాఖ్య లేదు).

జీవేశ్వర సంవాదము

శేష స్త్వం మే మమ త్వం కిమితి కిమితి తే వేదమానాత్తతో మే
శాస్తృత్వం కర్మణో మే త్వదనుసరణత స్తేన మే సాక్ష్యచిన్మే
సాక్షిత్వం కిం జడాయా స్తమిహ వద ఋతం సప్రమాణం వద త్వం
స్వస్వామిత్వం ప్రవక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

ప్రభువు ఎవ్వరను విషయమున జీవేశ్వరుల మధ్య జరిగిన వివాదమును ప్రస్తుత శ్లోకముత్ర్పేక్షించుచున్నది.

శేషస్త్వం మే - నీవు నాకు శేషభూతుడవని భగవానుని వాక్యము.

మమ త్వం - నీవే నాకు శేషమని జీవుని ప్రత్యుత్తరము. భగవానుడు భక్త పరతంత్రుడు కదా.

కిమితి - ఎట్లు? - అని భగవానుని ప్రశ్న.

కిమితి తే - నేనును నీకధీనుడననుట ఎట్లు? - అని జీవుని ప్రశ్న.

వేదమానాత్ - వేదప్రమాణము వలన-అని స్వామి బదులు.

తతోమే - ఆ వేద ప్రమాణము వలననే నాకు నీవు అధీనుడవనుట స్పష్టము - అని జీవుని మాట. 'జ్ఞానీత్వాత్మైవ మేమతమ్' (భగ. 7-18), 'మమ ప్రాణాహి పాండవాః' (భార), 'మహాత్మభి ర్మా మవలోక్యతాం నయ క్షణే2పి తే యద్విరహో 2పి దుస్సహః' '(స్తోత్రరత్నే. 56) అను మొదలుగా గల పలు ప్రమాణములు, వీనికి మూలమైన 'సదా పశ్యంతి సూరయః' (విష్ణుసూక్తము) ఇత్యాది వైదిక సూక్తులు భగవానుని భక్తపరాధీనత్వమును చాటుచున్నవి.

మే శాస్తృత్వమ్ - 'నాకు శాసించు స్వభావము కలదు, అని భగవానుని వచనము. భగవానుడు జనులకు "అంతఃప్రవిష్టః శాస్తా జనానామ్ సర్వాత్మా" అను రీతిలో అంతఃప్రవిష్టుడై, శాసకుడై, సర్వాత్మయైయుండును కదా!.

కర్మణో మే - శాసించుశక్తి నీకు లేదు, నా కర్మకే కలదని జీవుని ప్రతివచనము. జీవులు కర్మపరతంత్రులు కదా!.

త్వదనుసరణతః తేన మే - నీవు నన్ను అనుసరించుచున్నావు. కావున నాకే శాసకత్వము కలదు - అని స్వామి వచనము. భగవానుని అనుసరించు ఆత్మలకు, అచేతనములైన కర్మలకును శాసకత్వము లేదుకదా!

సాక్ష్యచిన్మే - నేను నిన్ను అనుసరించుటలేదు. ఇందులకు నాకు అచిత్తుసాక్షి - అని జీవుని బదులు. అనాదియైన అచిస్సంబంధము వలన జీవులు భగవానుని అనుసరింపక, అచేతనమైన కర్మయే తమను శాసించుచున్నదని కొందఱు, తామే స్వతంత్రులమని కొందఱు భ్రమింతురు.

సాక్షిత్వం కిం జడాయాస్త మిహ వద ఋతం - 'జడమైన ప్రకృతికి సాక్షత్వమెట్లు సంభవము? నిజము పల్కుము' అని భగవానుని మాట. జడమనగా తనకుతాను ప్రకాశింపక ఇతరులనే ప్రకాశించునది. జడులనగా జ్ఞానము లేనివారు. వీరు సాక్షులు కాజాలరు అని తాత్పర్యము.

సప్రమాణం వద త్వమ్ - ప్రమాణమును అనుసరించి నీవు పలుకుము. మనకిద్దఱికి అంగీకార్యమైన ప్రమాణము లేనపుడు నీమాట నాకెట్లు ప్రమాణము - అని జీవుని ప్రశ్న.

స్వ స్వామిత్వం ప్రవక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః- ఇట్లు వివాద మేర్పడగా తన స్వామిత్వమును నిరూపించుకొనుటకు చేయబడిన శపథము కలవానివలె స్నాతకుడగు రంగనాథుడు తోచుచున్నాడు.

ఈ శ్లోకమున ప్రస్తుతములైన భగవానుని వాదము, జీవుని వాదములనిట్లు సంగ్రహముగా చెప్పవచ్చును. భగవానుడు అందఱిని శాసించువాడని వేద ప్రమాణము లుండుటచే కర్మాదులు అచేతనములు కావున స్వతంత్రముగా తాము ఫలమునిచ్చు శక్తిని లేనివగుటచే, అందఱు భగవానుని అనుసరించు

వారగుటచే భగవంతుడే ప్రభువని మొదటి వాదము. జీవుడు స్వతంత్రుడగుటచే, భగవానుడు భక్తపరతంత్రుడని శాస్త్రసిద్ధమగుటచే, శాస్త్రములలో కర్మయే చేతనులకు సమస్త ఫలితములిచ్చుచు తగురీతిలో శాసించుచున్నదని కానవచ్చుటచే, జీవులు భగవానుని అనుసరింపక ప్రకృతి పరవశులైయుండుటచే కర్మయే ప్రధానమని, జీవుడే స్వతంత్రుడని రెండవ వాదము.

వీనిలో ద్వితీయవాదము ప్రమాణవిరుద్ధము, యుక్తిదూరమును. అయినను మొండిగా వాదించువారిని విజృంభింపనీయరాదని తలచిన రంగనాథుడు వారు మరల వాదింపకుండునట్లు చేయుటకై ప్రమాణము చేయుటకు సిద్ధపడినట్లు ఉన్నాడని తాత్పర్యము.

నిత్యేశ్వరుల వివాదము

శ్లో॥మయ్యాధిక్యం త్వదాస్తే మయి కిమితి కథం రూపచిహ్నై స్తదాస్తే
మయ్యేతన్మే గుణౌఘై స్తదపి మయి మయి శ్రీ రురస్థా మదీయా।
సృష్ట్యాదౌ మేఽస్తి శక్తి ర్నతవ తదఖిలం ప్రాకృతత్వేన హీనం
వక్తుం పశ్చాదశక్తః కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

త్వత్ మయి ఆధిక్యం ఆస్తే - నీ కంటె నాయందు ఆధిక్యము కలదని భగవద్వాక్యము.

మయి - నాయందే నీకంటే ఆధిక్యమున్నదని నిత్యుని ప్రతివచనము.

కిమితి - ఎందువలన? అని భగవానుని ప్రశ్న.

కథమ్ - ఎట్లు నీయందు ఆధిక్యము గలదని నిత్యుని ప్రతిప్రశ్న

రూపచిహ్నైః - రూపములచే, చిహ్నములచే నీకంటె నాయందు ఆధిక్యము కలదని భగవానుని సమాధానము. భగవానుని రూపము హిరణ్మయము అగుటచే, నీలమేఘ నిభమగుటచే, శంఖచక్రాది చిహ్నములు కలిగినదగుటచే, అప్రాకృతమైన దగుటచే ఆధిక్యమున్నదని తాత్పర్యము.

తదాస్తే మయి - అట్టి రూపముచే, చిహ్నములచే ఆధిక్యము నా యందును కలదు. 'నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి' అని కదా శ్రుతి. అందుచే

నీలమేఘరూప సమానరూపము, శంఖచక్రాది చిహ్నములును నిత్యునకును కలవని భావము.

ఏతన్మే గుణౌఘైః - ఈ ఆధిక్యము నాకు గుణసమూహముచే కలిగెనని భగవానుని వచనము. భగవానుడు అసంకుచిత జ్ఞానానందాది గుణయుక్తుడు కదా!.

తదపి మయి - ఆ ఆధిక్యము నా యందును కలదు అని నిత్యుని మాట. నిత్యునకును అసంకుచిత జ్ఞానానందాదులు కలవు.

మయి శ్రీః - నాయందు లక్ష్మీదేవి కలదు అని భగవానుని వేరొక మాట. లక్ష్మీపతిత్వము సర్వోత్కృష్ట సూచకమని, భగవానుని అసాధారణ లక్షణమని ప్రసిద్ధి కదా!.

ఉరస్థా మదీయా - నీ వక్షఃస్థలమందున్న ఆలక్ష్మి నాకు సంబంధించినది అని నిత్యుని వచనము. లక్ష్మి జీవకోటిలోనికి చేరునది. జీవుడు కౌస్తుభస్థానీయుడని, 'ఆత్మాన మస్య జగతో నిర్లేప మగుణాలయమ్, బిభర్తి కౌస్తుభమణి స్వరూపం భగవాన్ హరిః' అను విష్ణుపురాణ (2-22-68) సూక్తి తెలుపుచున్నది. కౌస్తుభమణి, లక్ష్మీదేవియు ఒక చోటనే-అనగా క్షీరాబ్ధిలో పుట్టిరి. అందుచే లక్ష్మి చేతనునకు సోదరి. లక్ష్మి వలన విష్ణువునకు ఆధిక్యము కలదనినచో, ఆ లక్ష్మియే చేతనుని సోదరి అగుటచే చేతనునకును ఆధిక్యము ఆమె వలన కలదు కదా! అని యుక్తి.

సృష్ట్యాదౌ మేఽస్తి శక్తిః న తవ - సృష్ట్యాదులలో నాకు శక్తి కలదు, కాని నీకు లేదని భగవానుని వాక్యము.

తదఖిలం ప్రాకృతత్వేన హీనమ్ - అది అంతయు ప్రాకృతమగుటచే హీన మైనదని నిత్యుని ప్రతివచనము. జగత్కారణత్వము ప్రాకృతము. ప్రాకృత జగత్సంబంధము లేకుండుటయే ఉత్కర్షను కల్గించును కాని ప్రాకృత ధర్మము ఉత్కర్షను కల్గింపదని భావము. ఇట్లు నిత్యుడు వాదులాడగా -

పశ్చాద్వక్తుమశక్తః - ఆ పిమ్మట ఏమియు బదులు పలుకలేక అశక్తుడై,

కృతశపథ ఇవ స్నాతకోభాతి రంగః - చేయబడిన శపథమును కలవానివలె స్నానమాడు శ్రీరంగనాథుడు తోచుచున్నాడు. జగద్వ్యాపారము ప్రాకృతమైనను

ఆ జగ ద్వ్యాపారమునందు మోక్షప్రాపకత్వముండుటచే ఉత్కర్షావహమేనని భావము. నిత్యునకు భగవంతునితో అత్యంత సామ్యము కలదనుట ఈ శ్లోక సారాంశము.

ప్రకృతి - ఈశ్వరుల వివాదము

శ్లో॥ సృష్ట్యాదౌ కర్తృతా మే మమ హి కథమిదం జీవమద్యోగసిద్ధం
మత్సంకల్పాదనాదేః సహజ విధివశాత్కా2చితః కర్తృతా తే।
కాసా వప్రాకృతాత్వాత్ స్థితిరసదివతే నిర్గుణా మద్వినా సా
వక్తుం తస్యై స్వసత్తాం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

సృష్ట్యాదౌ కర్తృతా మే - సృష్టి మొదలగు వానిలో నాకు కర్తృత్వము కలదని భగవానుని వచనము.

మమ హి - అది నాకే కలదు కదా! - అని ప్రకృతి ప్రతివచనము.

జీవమద్యోగసిద్ధమ్ - జీవునియొక్క, నాయొక్క కలయిక వలన సిద్ధించినది - అని ప్రకృతి వచనము. జీవ-ప్రకృతుల కలయిక వలననే సృష్టి సంభవించు చున్నది అని తాత్పర్యము.

అనాదేః మత్సంకల్పాత్ - అనాదియగు నా సంకల్పమువలన సృష్టి జరుగు చున్నదని భగవానుని వాక్యము.

సహజవిధివశాత్ - సహజముగా, విధివశమునను సృష్టి జరుగుచున్నదని ప్రకృతి వచనము. సృష్టి స్వభావమువలననే సంభవించుచున్నదని, అదృష్టవశమున జరుగుచున్నదని భావము. భూమిలో గింజ మొలచుటవంటి సృష్టికి కర్త భగవానుడని ఒప్పుకొననక్కరలేదు, స్వభావము చేతనే ఆ సృష్టి జరుగుచున్నదని కొందఱి వాదము. అదృష్టమనునది ఒకటి కలదు, అదియే సృష్టికి హేతువని మరికొందఱి మతము.

కా2చితః కర్తృతా తే - అచిత్తు అగు నీకు కర్తృత్వము ఏమి? అని భగవానుని ఆక్షేపము. ప్రకృతి అచేతనము. అచేతనమైన వస్తువేదియు స్వయముగా ఏపనిని చేయలేదు. జీవుడు చైతన్యమును కలవాడైనను కర్మాధీనుడగుటచే సృష్టిని

చేయజాలడు. కావున సత్యసంకల్పుడగు భగవానుని సంకల్పము వలననే సృష్టి జరుగుచున్నదని తాత్పర్యము. 'సో2భిధ్యాయ శరీరాత్ స్వాత్ సిసృక్షుర్వివిధాః ప్రజాః, సర్వభూతాదిభూతౌజాః ప్రాదురాసీత్తమోనుదః'అని మనుధర్మశాస్త్రమున (1-8) తెలుపబడినది కదా!

కాసావప్రాకృతా - నీవును ప్రకృతిరహితముగా చేయు ఆ సృష్టి విధానము ఏమి? అని ప్రకృతి ప్రశ్న. చైతన్యము లేని ప్రకృతికి సృష్టికర్తృత్వము సంభవింపనట్లే, ప్రకృతి లేకుండ కేవలాత్మకు సృష్టికర్తృత్వము సంభవింపదని తాత్పర్యము.

త్వత్ స్థితి రసదివ -నీ స్థితియే అసత్తువలె ఉండునట్టిది అని భగవానుని వచనము. సతత పరిణామియగునది కదా అసత్తు.

సా తే స్థితిః మద్వినా నిర్గుణా - అట్టి నీ స్థితి నేను లేనిచో నిర్గుణమే కదా! అని ప్రకృతి ఆక్షేపము. నేనెంత అసత్ప్రాయనైనను నేను లేనిచో నీవు నిర్గుణుడవేనని తాత్పర్యము. భగవానుని సర్వజ్ఞత్వ సత్యసంకల్పత్వ జ్ఞానశక్తి బలైశ్వర్య వీర్యతేజో వాత్సల్య సౌశీల్యాది గుణములకు సార్థకత ప్రకృతిలోని మార్పులను ఉద్దేశించియే కదా ఏర్పడును. అట్టి మార్పు ప్రకృతికి లేనిచో భగవద్గుణములకు సార్థక్యము లేదని భావము.

వక్తుం తస్యై స్వసత్తాం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతిరంగః - పై విధముగా ప్రకృతి వాదింపగా, ఆ ప్రకృతికి సమస్తకల్యాణ గుణాకరుడగు తన సద్భావమును తెలియజేయుటకై చేయబడిన శపథమును కలవానివలె అభ్యంజనమాడు శ్రీరంగనాథుడు భాసించు చున్నాడు.

భగవానుడే సృష్టికర్త. ప్రకృతి స్వభావము వలననే సృష్టి సంభవించు చున్నదనుట యుక్తియుక్తము కాదు. సృష్టి లేకుండుటయే స్వభావమేల కారాదు? కాన, అదృష్టమని దేనినో ఒకదానిని అంగీకరించిన గాని సృష్టికుదురదు కదా! నిరూపించుటకు సాధ్యముకాని, అచేతనమైన అదృష్టమును అంగీకరించుట కంటె సత్యసంకల్పత్వాదిగుణయుక్తుడైన భగవానునే సృష్టికర్తగా ఒప్పుకొనుట యుక్తము కదా! భగవానుని గుణములు స్వాభావికములే కాని, ఔపాధికములు కావు. కావున అపరిమితములు. భగవద్గుణముల వలన ప్రకృతిలో మార్పు

కల్గినంతమాత్రమున ప్రకృతి లేనిచో ఆ గుణములు లేవని వాదించుట అయుక్తము. భగవానునకు స్వాభావిక గుణముల వలన కల్గు ఉత్కర్షకు లోపములేదని శ్లోక తాత్పర్యము.

ప్రకృతి - ఈశ్వర సంవాదము

శ్లో॥ భృత్యావావా మనాదీ తదపి చితి మహాన్పక్షపాత స్తవాస్తే
కస్సర్వస్యార్జకోఽహం మదిహ తదఖిలం తేన భోగ్యం కరోషి।
కృత్వా తం మద్వియుక్తం నయసి తవ పదం తద్ద్వయం పాపమేవే
త్యుక్తః కర్మేతి వక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

భృత్యావావామనాదీ - జీవుడు నేను అను మేమిద్దఱము నీకు అనాదిగా సేవకులము.

తదపి చితి మహాన్ పక్షపాత స్తవాస్తే - అయినను నీకు జీవునిపట్ల ఎక్కువ పక్షపాతము కలదు - అని ప్రకృతి ఆక్షేపము.

కః - ఏమి? - అని భగవానుని ప్రతిప్రశ్న.

సర్వస్యార్జకోఽహమ్ - నేను సమస్తమైన భోగ్యజాతము యొక్క సంపాదకుడను.

మదిహ తదఖిలం తేన భోగ్యం కరోషి - ఆభోగ్యజాతమునంతటిని నాకంటె ఆ జీవుని చేతనే అనుభవింపదగినదానినిగా చేయుచున్నావు.

కృత్వా తం మద్వియుక్తం నయసి తవ పదమ్ - ఆ జీవుని నాతో వియోగమును కలవానినిగా చేసి నీ పాదములను పొందింపచేయుచున్నావు.

తద్ద్వయం పాపమేవ - ఆ రెండు పనులును పాపములే

ఇతి ఉక్తః - అని ప్రకృతిచే చెప్పబడినది. అపుడు భగవానుడు

కర్మేతి - దీనికి కారణము కర్మయే అని

వక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః-పల్కుటకు చేయబడిన ప్రమాణమును కలవానివలె అభ్యంగనమాడు రంగనాథుడు తోచుచున్నాడు.

ప్రకృతి, జీవుడు - అను మేమిద్దఱము నీకు అనాది సేవకులము. అయినను

నీకు జీవుని పట్ల పక్షపాతము మెండు. ఈలోకములోని భోగ్య పదార్థములన్నిటిని నేనే ఆర్జించుచున్నాను. సంపాదించినవాడే కదా అనుభవింపనగును. కాని, నీవు ఆ భోగ్యవస్తువులను జీవుడు అనుభవించునట్లు చేయుచున్నావు. పిమ్మట జీవుని ప్రకృతి సంబంధ వినిర్ముక్తుని చేసి నీపాద సన్నిధికి కొనిపోవుచున్నావు. ఇట్లు ఈ లోకమున, పరలోకమున జీవునకే ఫలము కలుగచేసి పక్షపాతము చూపు చున్నావు. ఈ రెండు పనులును పాపములే సుమా! అని ప్రకృతి భగవానుడగు శ్రీరంగనాథునితో వాదులాడగా అపుడు శ్రీరంగనాథుడు జీవుడు తాను చేయు పూర్వకర్మలవలననే ప్రకృతి సంబంధ మగు ఫలములనొందుచున్నాడు. అంతియే కాని, నాకు పక్షపాతము అతని పట్ల లేదు అని తెలియజేయుటకై శపథ మొనర్చు చున్నట్లున్నాడని శ్లోక తాత్పర్యము. సర్వముక్తి ప్రసంగపరిహారార్థము భగవానుడు జీవునియందు ఒకానొక విశేషమును చూపియే అనుగ్రహించునని సారము.

భూ-నీళా సంవాదము

శ్లో॥ అంఘ్రీమా మే మమేమా మమ పదయుగళం మధ్యమాయాః పదం తే
మధ్యం జ్యైష్ఠ్యాదురః శ్రీ రధివసతి హి నః కః క్రమో నైత్యికానామ్।
దత్తా మే మేఽధికాఽహం మయి రతి రధికాఽహం ప్రియాఽహం ప్రియైవం
పృష్ట స్తాభ్యాం ప్రవక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

అంఘ్రీమా మే - ఈ పాద ద్వయము నాది అని నీళావచనము

మమేమా - ఇవి నావే అని భూదేవి వాక్యము.

మమ పదయుగళమ్ - నాది పాద ద్వంద్వము.

మధ్యమాయాః పదం తే మధ్యమ్ - శ్రీ భూనీళలని చెప్పబడు మన ముగ్గురిలో మధ్యన నున్న నీ స్థానము నడుము,

జ్యైష్ఠ్యాదురః శ్రీరధివసతి హి నః -మనలో లక్ష్మీదేవి పెద్దది అగుటచే వక్షఃస్థలమును అధివసించుచున్నది కదా! - అని నీళా వాక్యము. శ్రీ భూ నీళలు అని చెప్పబడు మనలో పెద్దది అగు లక్ష్మి వక్షఃస్థలమున ఉన్నది. మధ్యమగా చెప్పబడు నీకు నడుము, చివరగా పేర్కొనబడిన నాకు (నీళకు) పాదములును స్థానములని తాత్పర్యము. కావున నేనే పాదముల వద్ద నుండి సేవింతునని భావము.

నైత్యికానాం కః క్రమః - ఎల్లప్పుడు సేవించు వారికి ఏమి క్రమము కలదు? కావున,

మే దత్తా - ఈ పాదములు నాకివ్వబడినవి అని భూదేవి ప్రతివచనము. ఎప్పుడో ఒకప్పుడు సేవించువారికి నియమము ఉండును కాని నిత్యము సేవకులగువారికి క్రమము ఏమియు ఉండదు. నాయందే (భూమియందే) భగవానుడు పాదములు మోపును కావున ఈ పాదములు నాకివ్వబడినవి. అందుచే నేనే పాదసేవను చేయుదునని భూదేవి తాత్పర్యము.

మే - నాకే ఈ పాదములు ఇవ్వబడినవని నీళావచనము

అధికా2హమ్ - నేను అధికమైనదానను అని భూదేవి వాక్యము.

మయి రతి రధికా - నా యందు అనురాగము మెండు అని నీళావచనము. 'తుల్యశీల వయోవృత్తామ్, తుల్యాభిజనలక్షితామ్' అనురీతిలో నీళాదేవి కృష్ణునకు జాత్యాదులచే మిక్కిలి తగినదగుటచే తనయందు స్వామికి అధికానురాగము కలదని ఆమె తాత్పర్యము.

అహం ప్రియా - నేను ప్రియురాలను అని భూమి వచనము.

అహం ప్రియా - నేనే ప్రియురాలను అని నీళా వాక్యము.

ఏవం పృష్ట స్తాభ్యామ్ - ఇట్లు వారిద్దరిచే ప్రశ్నింపబడిన వాడైన

ప్రవక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః - సమాధానమును పల్కుటకు చేయబడిన శపథమును కలవానివలె స్నానమాడు శ్రీరంగనాథుడు తోచు చున్నాడు. భూదేవి, నీళాదేవులు ఇరువురు సమానులే అని తాత్పర్యము.

ముక్త-శ్రీదేవి సంవాదము

శ్లో॥ సేవా కార్యా మయైతత్పదకమలయుగస్యాస్య విష్ణోః కృతా తే
మద్వృత్తి స్సా మమోక్తా బహిరితి న చ మే కిం వధూత్వా ద్వధూత్వమ్।
కిం రూపం త్వద్వివాహా త్ప్రియరతిసుఖదం తత్కథం నిత్యతృప్తేః
పృష్టస్తాభ్యాం ప్రవక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

సేవా కార్యా మయైతత్పదకమలయుగస్య - నా చేత ఈ పదపద్మ యుగము నకు కైంకర్యము చేయతగినది - అని ముక్తుని వచనము.

అస్య విష్ణోః కృతా తే - ఈ విష్ణువునకు నీయొక్క సేవ చాలును.

మద్వృత్తిః సా-అది నా పని అని లక్ష్మి వచనము. విష్ణు సేవ నా కర్తవ్యమని లక్ష్మి భావము.

మమోక్తా - ఆ సేవ నాకు చెప్పబడినదని ముక్తుని ప్రతివచనము. నాకు మోక్ష మందు భగవత్సేవ విధింపబడినది. నీవు స్వామికి అంతరంగ కైంకర్యమును చేయదగినదానవు కావు అని ముక్తుని మాట.

బహిరితి న చ మే కిం వధూత్వాత్ - నేను భార్యయగుటచే వెలియైన కైంకర్యము అని నాకు కైంకర్యమును చేయు అవకాశము లేకుండునా? అని లక్ష్మీదేవి ప్రశ్న.

వధూత్వం కిం రూపమ్ - నీ వధూత్వము ఎట్టిది? అని ముక్తుని ప్రశ్న.

తద్వివాహాత్ ప్రియ రతి సుఖదమ్ - ఆయనను వివాహమాడుట వలన ప్రియమైన రతి సుఖమును ఇచ్చునది అని లక్ష్మి సమాధానము.

తత్కథమ్ - అది ఎట్లు? అని ముక్తుని మరల ప్రశ్న. ఆయనను వివాహమాడుట, నీ స్త్రీత్వము, ఆనందమును ఎట్టివి? ఏ విధముగా సిద్ధించినవి? అని ముక్తుని అభిప్రాయము.

నిత్యతృప్తేః - నిత్యమైన తృప్తివలన అని లక్ష్మి బదులు. ఇట్టి నిత్య తృప్తి నాకును ఉండును కదా అని ముక్తుని అభిప్రాయము. భగవత్కైంకర్యము ఇద్దఱికిని సమానమే కదా!

పృష్ట స్తాభ్యాం ప్రవక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః- ఇట్లు ముక్త-శ్రీదేవులచే ప్రశ్నింపబడిన శ్రీరంగనాథుడు (జవాబుగా) చేయబడిన శపథమును కలవాడుగా భాసించుచున్నాడు.

లక్ష్మీశ్వర సంవాదము

శ్లో॥ అజ్ఞానాదాశ్రితాహం తవ కిమకరవం తన్మమాలం కుతస్తత్
భూనీళే మే సపత్న్యౌ తవ పదకమల ద్వంద్వసేవాదిదిష్టే॥

త్వం మే వక్షస్యభేదస్థితి రసి రసికస్వాంగభోగాన్నమేన్యత్
జానేనేతి త్వదన్యాం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

అజ్ఞానాదాశ్రితాహమ్- నేను అజ్ఞానము వలన ఆశ్రయించితిని - అని లక్ష్మి వచనము.

తవ కిమకరవమ్ - నీకేమి చేసితిని? అని భగవానుని ప్రశ్న.

తన్మమాలమ్ - అది నాకు చాలును అని లక్ష్మీదేవి బదులు.

కుతస్తత్ - ఎందువలన అది? అని భగవానుని ప్రశ్న.

భూనీళే మే సపత్న్యౌ - భూదేవి, నీళాదేవియు నాకు సవతులు.

తవ పద కమలద్వంద్వసేవాదిదిష్టే - నీ పాదకమలయుగళ సేవాదులలో ఆజ్ఞాపింపబడిరి - అని లక్ష్మి వాక్యము.

త్వం మే వక్షస్యభేదస్థితి రసి - నీవు నావక్షస్సులో అభేదస్థితిని కలదానవైయున్నావు - అని భగవద్వచనము.

రసిక! స్వాంగభోగాత్ నమేన్యత్ - రసికుడా! నీ శరీరభోగముకంటె నాకు వేరొకటి లేదు - అని లక్ష్మీదేవి వాక్యము. ప్రీతిరహితమైన కేవలశరీరభోగమే నాకు ప్రాప్తించినది. ప్రీతితో అనుగ్రహించిన పాదసంవాహనాది సేవలు భూనీళలకే లభించినవి అని లక్ష్మీదేవి ప్రణయరోష వాక్యము.

జానే నేతి త్వదన్యామ్ - నీకంటె అన్యస్త్రీని నేను ఎఱుగను అని

కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః- చేయబడిన ప్రమాణమును కలవానివలె (స్నానమాడు) శ్రీరంగనాథుడు తోచుచున్నాడు.

లక్ష్మిని కూడ భగవానుడు ప్రీతిపూర్వకముగా ఆజ్ఞాపించుటచే, 'దేవి!, త్వామనునీళయా సహ మహీదేవ్యస్స హస్రం తథా యాభిస్త్వం స్తనబాహుదృష్టిభిరివ స్వాభిః ప్రియం శ్లాఘసే' అనుచు భట్టరు శ్రీగుణ రత్నకోశమున పల్కిన రీతిలో భూనీళలు లక్ష్మీదేవికి అంగభూతలే కాని అన్యలు కారు, కావునను లక్ష్మికంటె ఇతర స్త్రీలను నేను తెలియనని భగవానుడు చెప్పతగినంత అనురాగము ఆమె యందున్నదని తాత్పర్యము.

ప్రకృతి - జీవ సంవాదము

శ్లో॥ ప్రేష్య స్త్వం మే మమ త్వం కిము కిము వశతస్తే మదాధారకత్వా
ద్భోగ్యత్వం మే తదస్మజ్జనిత మిహ మమశ్రోత్రనాసామనోక్షైః।
కర్తృత్వం మే కదాద్యైరితి హ చిదచితోః నష్టమైత్ర్యోః పునస్త
చ్ఛాంత్యై తథ్యం ప్రవక్తుం కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః॥

ప్రేష్యస్త్వం మే - నాకు నీవు పనిచేయు అనుచరుడవు అని జీవుని చూచి ప్రకృతి పల్కిన వాక్యము.

మమ త్వమ్ - నీవే నాకు అనుచరురాలవు అని జీవుని ప్రతివచనము.

కిము - ఏమి? అని ప్రకృతి ప్రశ్న

కిము - ఏమి? అని జీవుని ప్రశ్న.

వశతః - నాకు నీవు వశుడగుటవలన అని ప్రకృతి మాట.

తే మదాధారకత్వాత్ - నీవు నన్నే ఆధారముగా కలదానివగుటచే అని జీవుని వచనము. జీవుని ఆధారము వలననే ప్రకృతిలో వికారములు కల్గును.

భోగ్యత్వం మే - భోగ్యమైయుండు స్వభావము నాకే కలదని ప్రకృతి వాక్యము.

తదస్మజ్జనితమ్ - ఆ భోగ్యత నా వలన పుట్టింపబడినదని జీవుని మరు వచనము. నేను భోగ్యమని తలచిన కదా నీకు భోగ్యమగునని జీవుని హృదయము.

ఇహ మమ శ్రోత్రనాసామనోక్షైః- ఇచట నా చెవి, ముక్కు, మనస్సు ఇంద్రియముల చేతనే భోగ్యత్వము సిద్ధించునని ప్రకృతి వాక్యము. జీవుడు భోగ్యమని తలచుట ప్రకృతి సంబంధమైన శ్రోత్రనాసికాది ఇంద్రియములచే విషయములను గ్రహించునపుడు అనుకూల జ్ఞానము ఏర్పడుట వలననే అని భావము.

కర్తృత్వం మే - కర్తృత్వము నాకు కలదు అని జీవుని వాదము. జీవుడే కదా కర్త.

కదాద్యైః - ఎపుడు గ్రహించితివి? అని ప్రకృతి ప్రశ్న.

ఇతి హ చిదచితోః నష్టమైత్ర్యోః - ఈ విధమైన వివాదము వలన నశించిన మైత్రిని కల చిదచిత్తులకు

పునః తచ్ఛాంత్యై తథ్యం ప్రవక్తుమ్ - తిరిగి వానియొక్క ఉపశమనము కొఱకు తథ్యమును పల్కుటకై - 'ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి నిత్యశః, అహంకార విమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే', 'తత్రైవం సతి కర్తార మాత్మానం కేవలం తు యః, పశ్యత్యకృతిబుద్ధిత్వాత్ న స పశ్యతి దుర్మతిః' ఇత్యాది రూప తథ్యమును పల్కుటకు

కృతశపథ ఇవ స్నాతకో భాతి రంగః - చేయబడిన శపథమును కలవానివలె స్నానమాడు శ్రీరంగనాథుడు భాసిల్లుచున్నాడు.

శ్రీః

పట్టిచెఱుకూరు వాస్తవ్యులైన

రావి వెంకట సుబ్బయ్య మరియు సీతారావమ్మ గార్ల

ఆర్థిక సహాయముతో ముద్రింపబడిన ఈ

'శ్రీసేవావ్యాఖ్యా' వ్యాఖ్యాన గ్రంథము

శ్రీరంగ శ్రీ గోదాదేవీ సమేత శ్రీరంగనాథ స్వామి వారి

పాదపద్మములకు సమర్పితము